

POLTAVA UNIVERSITY OF
ECONOMICS AND TRADE

ТРАДИЦІЇ ТА ІННОВАЦІЇ РОЗВИТКУ ПРИВАТНОГО ПРАВА В УКРАЇНІ: ОСВІТНІЙ ВИМІР

МАТЕРІАЛИ

XIV Всеукраїнської науково-практичної конференції

(м. Полтава, 5 червня 2025 року)

Полтава

2025

ПОЛТАВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І ТОРГІВЛІ (ПУЕТ)

ТРАДИЦІЇ ТА ІННОВАЦІЇ РОЗВИТКУ ПРИВАТНОГО ПРАВА В УКРАЇНІ: ОСВІТНІЙ ВИМІР

МАТЕРІАЛИ

XIV Всеукраїнської
науково-практичної конференції

(м. Полтава, 5 червня 2025 року)

**Полтава
ПУЕТ
2025**

УДК 341.9(477):37
Т65

Розповсюдження та тиражування без офіційного дозволу Полтавського університету економіки і торгівлі ЗАБОРОНЕНО

Редакційна колегія:

Г. В. Лаврик, д-р юрид. наук, професор, завідувач кафедри правознавства Полтавського університету економіки і торгівлі;

О. О. Кульчій, канд. юрид. наук, доцент, доцент кафедри правознавства Полтавського університету економіки і торгівлі.

Т65 Традиції та інновації розвитку приватного права в Україні:
освітній вимір : матеріали XIV Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Полтава, 5 червня 2025 р.). – Полтава : ПУЕТ, 2025. – 141 с. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM). – Текст укр. мовою.

ISBN 978-966-184-483-3

У збірнику містяться матеріали наукових праць учених, здобувачів вищої освіти, присвячені розвитку приватного права в Україні в загальнотеоретичному, галузевому (цивільстичному) та педагогічному вимірах цього процесу, взаємодії приватного та публічного права, публічно-приватному партнерству.

Розраховано на здобувачів вищої освіти, аспірантів, науково-педагогічних працівників, науковців, державних службовців і фахівців гуманітарного профілю.

УДК 341.9(477):37

Матеріали друкуються в авторській редакції мовами оригіналів.

За виклад, зміст і достовірність матеріалів відповідають автори та наукові керівники.

ISBN 978-966-184-483-3

© Полтавський університет
економіки і торгівлі, 2025

СПІВОРГАНІЗАТОРИ КОНФЕРЕНЦІЇ

Полтавський університет економіки і торгівлі
Львівський торговельно-економічний університет
Київський університет права НАН України
Полтавський регіональний центр
підвищення кваліфікації

ЗМІСТ

Вітальне слово учасникам конференції ректора Полтавського університету економіки і торгівлі.....	8
---	---

СЕКЦІЯ 1. ПРИВАТНЕ ПРАВО В УКРАЇНІ: ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ТА ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ

Лаврик Г. В.

Значущість і дієвість принципу відповідальності держави перед людиною у разі правомірного обмеження прав і свобод людини і громадянина	11
--	----

Коросд С. О.

Стягнення в дохід держави активів як «конфіскаційна» санкція в приватноправовому регулюванні відносин власності	14
---	----

Деревянко Б. В.

Обмеження організаційно-правових форм суб'єктів господарювання (юридичних осіб) як загроза суспільному благополуччю	18
---	----

Шановал Л. І.

Забезпечення найкращих інтересів дитини в умовах війни	21
--	----

Терела Г. В.

Неоеволюційні теорії права як методологічна основа історико-правового моделювання	25
--	----

Сидоренко М. О.

Гендерна рівність крізь призму міжнародного правового порядку: деконструкція дискримінаційних парадигм та виклики правозастосування у ХХІ столітті	30
--	----

Овчаренко Д. С.

Верховенство права та його досягнення в сучасних умовах.....	33
--	----

СЕКЦІЯ 2. РОЗВИТОК ПРИВАТНОГО ПРАВА В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ: ГАЛУЗЕВИЙ (ЦИВІЛІСТИЧНИЙ) РАКУРС

Зуза К. С.

Вплив європейського права на трансформацію цивільного законодавства України	37
--	----

Вісич Є. В.	
Шлюбний договір у світлі судової практики	41
Євдокимова Т. Ф.	
Нові підходи щодо вчинення правочину та укладення договору	46
Кульчій О. О.	
Еволюція договірного права в умовах реформування приватного права України.....	50
Моргун В. В.	
Поняття та класифікація правочинів	53
Янгель К. В.	
Право приватної власності громадян.....	57
Волкова К. В.	
Опіка та піклування. Патронат над дієздатною фізичною особою.....	59
Говорушак Є. Д.	
Поняття юридичної особи у цивільному праві.....	63
Шматлай А. О.	
Зміни господарського законодавства в частині форм управління майном внаслідок скасування ГК України.....	66
Коржинський Р. В.	
Господарсько-правова відповідальність за порушення тендерних договорів	70
Коваль Я. С.	
Проблеми укладення електронних договорів у господарській діяльності	73
Завгородня Д. М.	
Міжнародне правове регулювання криптовалют як виклик фрагментації та можливість уніфікації.....	76
Борозенна А. М.	
Господарсько-правовий статус ФОП у сфері надання освітніх послуг.....	79

Кульга Т. С.

Захист прав споживачів як інститут
приватного права в Україні 83

**СЕКЦІЯ 3. ВЗАЄМОДІЯ ТА ВЗАЄМОПРОНИКНЕННЯ
ПРИВАТНОГО ТА ПУБЛІЧНОГО ПРАВА.
ПУБЛІЧНО-ПРИВАТНЕ ПАРТНЕРСТВО**

Білокінь Р. М.

Значення кримінально-правової норми
в механізмі кримінально-правового регулювання 91

Носков О. М.

Феномен публічно-приватного партнерства
з точки зору права та публічного управління 94

Кириленко В. Д.

Специфіка притягнення
до кримінальної відповідальності
за воєнні злочини в контексті війни росії проти України..... 96

Морозова Ю. А.

Контроль за трансфертним ціноутворенням:
застосування принципу «вितягнутої руки»..... 99

Лучковська К. В.

Роль арбітражного керуючого
в процесі санації підприємств в Україні..... 104

Білоус С. О.

Правове регулювання
перевірок суб'єктів господарювання
в умовах воєнного стану 107

Яремчук К. А.

Вплив воєнних дій на ринок нерухомості, особливості
правового регулювання в період воєнного стану 112

Рудюк К. О.

Державне регулювання у сфері девелопменту нерухомості ... 116

Журавель О. О.

Цифровізація військового обліку через «Резерв+»:
можливості та проблемні аспекти в
контексті сучасних реалій..... 120

СЕКЦІЯ 4. ВИВЧЕННЯ (ВИКЛАДАННЯ) ПРИВАТНОГО ПРАВА У ЗВО УКРАЇНИ

Горбань О. В.

Філософсько-правовий вимір викладання
приватного права здобувачам правничих спеціальностей 124

Орел В. А.

Досвід викладання історико-правових дисциплін
на іноземних освітніх програмах бакалавра права..... 130

Білокінь І. В.

Реалізація права на освіту в умовах війни:
приватно-правовий вимір 135

Дормед А. В.

Освітній потенціал вивчення приватного права
для формування правової свідомості студентської молоді 139

Вітальне слово учасникам конференції ректора Полтавського університету економіки і торгівлі

Шановні учасники конференції, колеги та гості!

Прийміть найщиріші вітання з нагоди відкриття XIV Всеукраїнської науково-практичної конференції «Традиції та інновації розвитку приватного права в Україні: освітній вимір». Ця подія, яка вже стала традиційною для нашого наукового середовища, цього року набуває особливого значення та актуальності.

Конференція відбувається в надзвичайно важливий і непростий для України час. Ми переживаємо епохальні події, які визначають не лише долю нашої держави, але й майбутнє всього людства. Сьогодні ми є свідками глобального протистояння між демократичними цінностями, що ґрунтуються на верховенстві права та повазі до особистості, та тоталітарними тенденціями, які прагнуть до повного контролю над людиною. Це протистояння проявляється не лише на полі бою, але й у сфері права, зокрема приватного права, яке є фундаментом для захисту прав та свобод кожної людини.

У цьому контексті наша конференція набуває особливого значення. Ви зібралися, щоб обговорити не лише теоретичні аспекти приватного права, але й знайти відповіді на нагальні практичні питання, породжені реаліями війни та глобальними викликами сучасності. Наше завдання – не просто осмислити ці виклики, але й запропонувати конкретні правові механізми для їх подолання.

Висловлюємо щиру подяку всім учасникам конференції, авторам, які продемонстрували зацікавленість проблематикою приватного права, серед якої:

- захист прав людини в умовах збройного конфлікту та окупації. Це питання набуває особливої гостроти в контексті масових порушень прав людини на тимчасово окупованих територіях України;

- правові механізми відновлення прав постраждалих від війни, включаючи питання репатріації та компенсації збитків. Ми маємо розробити ефективні інструменти для захисту прав тисяч депортованих громадян, у тому числі дітей, забезпечити справедливу компенсацію тим, хто втратив майно чи здоров'я внаслідок агресії;

– зміна господарського законодавства стосовно форм управління майном. Ми маємо переосмислити багато усталених підходів у світлі нових реалій господарської діяльності та запропонувати інноваційні підходи до розвитку приватного права;

– баланс між приватними правами та суспільними інтересами в умовах війни та післявоєнної відбудови. Ми повинні знайти оптимальні правові механізми, які дозволять захистити права кожного громадянина, одночасно забезпечуючи інтереси національної безпеки та відновлення країни;

– освітній потенціал приватного права. Особливу увагу слід приділити питанням вивчення (викладання) приватного права здобувачам правничих спеціальностей у закладах вищої освіти України, формування їх правової свідомості в умовах постійних змін та глобальних викликів.

Ці питання не мають готових відповідей, і саме ви, шановні учасники, покликані віднайти інноваційні правові рішення, які допоможуть Україні та світу впоратися з безпрецедентними викликами сьогодення. Ваш досвід, знання та креативне мислення є ключовими для розробки нових правових концепцій та механізмів.

Переконаний, що ваші дискусії, доповіді та пропозиції стануть важливим внеском у розвиток правової науки та практики. Вони допоможуть не лише в теоретичному осмисленні актуальних проблем, але й у формуванні конкретних правових механізмів для захисту прав кожного громадянина України та відновлення справедливості. Результати нашої конференції мають стати основою для майбутніх законодавчих ініціатив, які дозволять Україні не лише вистояти у цій війні, але й побудувати справедливе, демократичне суспільство, засноване на верховенстві права.

Особливо хочу підкреслити важливість участі в конференції молодих науковців та студентів. Ваш свіжий погляд та нестандартні ідеї є надзвичайно цінними для щорічного динамічного зростання правової науки. Ви – майбутнє української юриспруденції, і саме вам належить розвивати та впроваджувати ті ідеї, які будуть напрацьовані під час конференції.

Бажаю учасникам конференції плідних та конструктивних дискусій, творчого натхнення. Нехай ваші ідеї та пропозиції стануть основою для майбутніх законодавчих ініціатив та правових реформ, які наблизять нас до перемоги та розбудови

справедливого суспільства. Впевнений, що спільними зусиллями ми зможемо знайти відповіді на найскладніші питання та закласти фундамент для розвитку українського приватного права у повоєнний період.

Дякую за вашу участь та відданість справі розвитку українського права. Ваша робота має величезне значення не лише для України, але й для всього демократичного світу, який сьогодні з надією дивиться на нашу країну. Успіхів вам у роботі конференції. Творчих успіхів, здоров'я, миру та добра. Слава Україні!

*Ректор Полтавського університету економіки і торгівлі
доктор історичних наук, професор Олексій НЕСТУЛЯ*

СЕКЦІЯ 1. ПРИВАТНЕ ПРАВО В УКРАЇНІ: ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ТА ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ

ЗНАЧУЩІСТЬ І ДІЄВІСТЬ ПРИНЦИПУ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДЕРЖАВИ ПЕРЕД ЛЮДИНОЮ У РАЗІ ПРАВОМІРНОГО ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

Лаврик Галина Володимирівна,

*д-р юрид. наук, професор, завідувач кафедри правознавства
Полтавський університет економіки і торгівлі*

Конституційно закріплена відповідальність держави перед людиною за свою діяльність [1] як і посутньо пов'язана з нею спрямованість на віднайдення справедливого співвідношення між правами особи, що постраждала внаслідок невиконання державою-членом своїх зобов'язань за правом ЄС, та забезпеченням свободи вибору національної політики у тій чи іншій сфері [2], цілком справедливо не зводиться лише до політичної чи моральної відповідальності публічної влади перед суспільством, а має певні ознаки юридичної відповідальності як застосування заходів публічно-правового (в даному випадку – конституційно-правового або міжнародно-правового) характеру до держави та її органів за невиконання чи неналежне виконання своїх обов'язків [3].

Значущість принципу відповідальності держави перед людиною за свою діяльність забезпечується, зокрема, втіленням принципу захисту прав і свобод людини у тих приписах частини другої статті 3 Конституції України, відповідно до яких «права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави», «утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави», а також узгодженням цього принципу (за формулюванням в Рішенні Конституційного Суду України від 18 липня 2024 року № 8-р(П)/2024 – принципу захисту людських прав [4]) із конституційним трактуванням людської гідності як права і як конституційної цінності, яка наповнює сенсом людське буття, є фундаментом для всіх інших конституційних прав, мірилом визначення їх сутності та критерієм допустимості можливих обмежень таких прав [5] та викладеною в Рішенні Конституційного Суду України від 18 липня

2024 року № 8-р(II)/2024 конституційною доктриною розуміння права на свободу та особисту недоторканність [4].

У процесі розвитку, деталізації, конкретизації приписів статті 21 Конституції України, за якими «усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах», «права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними», свобода (вільність) людини *a priori* постає визначальною та пріоритетною для шанування державою загалом, органами державної влади, органами місцевого самоврядування, іншими суб'єктами [6]. Втілення презумпції особистої (людської) свободи людини, у тих приписах ст. 23 Конституції України, відповідно до яких кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей, та має обов'язки перед суспільством, в якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості [1] дозволяє органу конституційного контролю наголошувати, що конституційна презумпція людської свободи обумовлює доконечність потреби обґрунтування будь-якого істотного її обмеження з боку держави [6]. Конституційний Суд України, спираючись на встановлену статтею 64 Основного Закону України неприпустимість обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина, крім вичерпно визначених нею випадків [1], базуючись на своїй послідовній юридичній позиції, відповідно до якої «обмеження прав і свобод людини і громадянина є допустимим виключно за умови, що таке обмеження є домірним (пропорційним) [7] та що «обмеження щодо реалізації конституційних прав і свобод не можуть бути свавільними та несправедливими, вони мають <...> переслідувати легітимну мету, <...> бути <...> пропорційними та обґрунтованими» [8], вважає, що будь-яке втручання в права людини навіть за наявності легітимної мети, всупереч вимозі домірності, неодмінно спричинятиме скасування або обмеження прав і свобод людини [9].

Конституційний Суд України розрізняє загальну свободу дій, яка поряд із людською гідністю міститься в каталозі конституційних прав людини, є їх сутнісним змістом, і право на свободу та особисту недоторканність, гарантоване статтею 29 Основного Закону України, як свободу людини від свавільного ув'язнення [4].

Конституційне закріплення відповідальності держави перед людиною за свою діяльність, виконання нею свого головного обов'язку – утвердження і забезпечення прав і свобод людини як

відправних у визначенні загальних засад забезпечення ефективного правового регулювання, яке відповідає конституційним нормам і принципам, та створення механізмів, необхідних для задоволення потреб та інтересів людини, дозволяє державі не лише утримуватися від порушень чи непропорційних обмежень прав і свобод людини, а й вживати належних заходів для забезпечення можливості їх реалізації в разі правомірного обмеження, по суті, обмеження з передбачених Конституцією і законами України підстав допустимості їх обмеження, зокрема, з міркувань національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 245к/96-ВР із змінами, внесеними згідно Закону України № 1401-VIII від 2 червня 2016 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 28. Ст. 532.
2. Водянніков О. Ю. Відповідальність держав-членів ЄС перед приватними особами за невиконання зобов'язань за правом ЄС. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія Право*. 2023. Вип. 75. Ч. 3. С. 162–170.
3. Рішення Конституційного Суду України від 30 травня 2001 року № 7-рп/2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-01#Text>.
4. Рішення Конституційного Суду України від 18 липня 2024 року № 8-р(II)/2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-24#Text>.
5. Рішення Конституційного Суду України від 22 березня 2023 року № 3-р(II)/2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-23#Text>.
6. Рішення Конституційного Суду України від 22 червня 2022 року № 5-р(II)/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-22#Text>.
7. Рішення Конституційного Суду України від 1 червня 2016 року № 2-рп/2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-16#Text>.
8. Рішення Конституційного Суду України від 19 жовтня 2009 року № 26-рп/2009. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v026p710-09#Text>.
9. Висновок Конституційного Суду України від 24 грудня 2019 року № 9-в/2019 (на законопроект про внесення змін до КУ щодо додаткових підстав дострокового припинення повноважень народного депутата України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005v710-19#Text>.

СТЯГНЕННЯ В ДОХІД ДЕРЖАВИ АКТИВІВ ЯК «КОНФІСКАЦІЙНА» САНКЦІЯ В ПРИВАТНОПРАВОВОМУ РЕГУЛЮВАННІ ВІДНОСИН ВЛАСНОСТІ

Короєд Сергій Олександрович,

д-р юрид. наук, професор кафедри права та публічного управління

Заклад вищої освіти «Університет Короля Данила»

Спеціальні економічні та інші обмежувальні заходи (далі – санкції) є відносно новим інститутом, який було запроваджено в правову систему України згідно із Законом України «Про санкції» від 14 серпня 2014 року № 1644-VII (далі – Закон) з метою захисту національних інтересів, національної безпеки, суверенітету і територіальної цілісності України, протидії терористичній діяльності, а також запобігання порушенню, відновлення порушених прав, свобод та законних інтересів громадян України, суспільства та держави [1, с. 49–50]. Види санкцій визначено у статті 4 Закону; санкцією, яка спрямована на припинення права власності, є стягнення в дохід держави активів, що належать фізичній або юридичній особі, а також активів, щодо яких така особа може прямо чи опосередковано (через інших фізичних або юридичних осіб) вчиняти дії, тотожні за змістом здійсненню права розпорядження ними (п. 1-1 ч. 1 ст. 4 Закону). Оскільки, на відміну від «визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави», в Цивільний кодекс України не було внесено відповідних змін, пов'язаних із правовим регулюванням застосування та наслідків санкції, передбаченої п. 1-1 ч. 1 ст. 4 Закону, тому науковий і практичний інтерес представляє правова природа зазначеної санкції в приватноправовому регулюванні відносин власності.

Цивільний кодекс України, як основний регулятор відносин власності, поняття санкції, що пов'язане із позбавленням (примусовим припиненням) права власності, застосовує лише щодо конфіскації (ст. 354 ЦК України). Інших схожих конструкцій припинення права власності Цивільний кодекс України не містить. В науковій літературі така санкція відноситься до конфіскаційних; водночас констатується відсутність такого закону,

який би встановлював цивільно-правову конфіскацію, за винятком ст. 228 ЦК, у якій хоч і не вживається термін «конфіскація», усе ж стягнення за недійсним правочином усього отриманого сторонами в дохід бюджету має ознаки цивільно-правової конфіскації [2, с. 18, 21]. Водночас вищевказаний Закон санкцію, передбачену п. 1-1 ч. 1 ст. 4, не називає конфіскацією.

За змістом положень статті 354 ЦК України конфіскація (позбавлення права власності на майно за рішенням суду) застосовується саме за вчинення правопорушення у випадках, встановлених законом. З цього випливає, що ключовою підставою застосування конфіскації є вчинення особою дій, які згідно із законом визнаються правопорушенням; факт вчинення такого правопорушення і вина особи підлягають встановленню в передбаченому законом порядку відповідним юрисдикційним органом. Водночас підставами застосування санкції, передбаченої п. 1-1 ч. 1 ст. 4 Закону, є дії, щодо яких відповідним юрисдикційним органом не ухвалюється рішення щодо відповідного правопорушення (встановлення факту його вчинення і вини особи), а адміністративний суд, який розглядає справу про застосування вказаної санкції, не виконує функцію юрисдикційного органу притягнення особи до відповідальності за вчинення правопорушення і не здійснює контроль за законністю притягнення до відповідальності іншим юрисдикційним органом. Сам Закон називає санкції як «спеціальні економічні та інші обмежувальні заходи». Більше того, Верховний Суд неодноразово наголошував, що передбачені вказаним Законом санкції не є видом покарання чи відповідальності [3]. З цього випливає, що всі санкції за Законом України «Про санкції», включаючи санкцію, передбачену п. 1-1 ч. 1 ст. 4 цього Закону, застосовуються поза механізмом реалізації юридичної відповідальності.

В одному із рішень Верховного Суду зазначено, що у світовій практиці сформувалося два різновиди конфіскації: проти особи (особиста конфіскація, *in personam*) – застосовується в кримінальному судочинстві (або в тому, яке кваліфікується як кримінальне); проти речі (речова конфіскація, *in rem*) – застосовується в цивільному судочинстві [4]. З цього можна зробити висновок, що, в розумінні Верховного Суду, застосовані згідно із Законом санкції є «персональними» (що прямо впливає з положень зазначеного Закону); крім того, у ч. 1 ст. 5-1 Закону прямо зазначено, що санкція, передбачена п. 1-1 ч. 1 ст. 4, може

бути застосована лише щодо фізичних та юридичних осіб (а не щодо конкретного майна відокремлено від особи власника). Тобто є конфіскацією, спрямованою проти особи, пов'язаної з її майном.

З огляду на застосований Верховним Судом підхід, конфіскація може застосовуватись або в кримінальному судочинстві, або в тому, яке кваліфікується як кримінальне (таким судочинством в Україні є лише провадження у справах про адміністративні правопорушення (про це, зокрема, зазначив Європейський суд з прав людини в рішенні від 6 вересня 2005 року у справі «Гурепка проти України», заява № 61406/00).

Отже, як за формальними, так й змістовними ознаками санкцію, передбачену п. 1-1 ч. 1 ст. 4 Закону, неможна віднести до цивільно-правової конфіскації в розумінні статті 354 ЦК України. Хоча висловлюється думка, що вказаній санкції притаманні основні риси некримінальної конфіскації, адже незважаючи на те, що цей інструмент застосовується в порядку адміністративного судочинства, за всіма ознаками він сутнісно тяжіє до некримінальної («цивільної» в широкому значенні) конфіскації [5, с. 33].

Разом з тим, незрозумілим залишається підхід законодавця, адже до підстав припинення права власності (ст. 346 ЦК України), серед яких є конфіскація (пункт 12), законодавець окремо включив самостійну підставу – «визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави» (п. 12 ч. 1 ст. 346), проте чомусь не доповнив вказану статтю такою підставою, як «стягнення в дохід держави активів, що належать фізичній або юридичній особі, а також активів, щодо яких така особа може прямо чи опосередковано (через інших фізичних або юридичних осіб) вчиняти дії, тотожні за змістом здійсненню права розпорядження ними» (п. 1-1 ч. 1 ст. 4 Закону). Водночас у ч. 2 ст. 346 ЦК України залишається норма про те, що право власності може бути припинене в інших випадках, встановлених законом. А відтак, запроваджену вказаним Законом санкцію, передбачену п. 1-1 ч. 1 ст. 4, можна розглядати в якості цивільно-правової підстави припинення права власності.

При цьому, на відміну від Цивільного кодексу України, Конституція України не прив'язує «конфіскацію» до вчинення правопорушення та визначає, що конфіскація майна може бути застосована виключно за рішенням суду у випадках, обсязі та

порядку, встановлених законом (ч. 6 ст. 41 Конституції). Саме на цю статтю Конституції було зроблено посилання у пояснювальній записці до законопроекту, яким зазначений Закон було доповнено вказаною санкцією (п. 1-1 ч. 1 ст. 4); проте терміни «конфіскація» ані в тексті законопроекту, ані в пояснювальній записці до нього не застосовується [6].

З наведеного законодавчого регулювання випливає, що санкція, передбачена п. 1-1 ч. 1 ст. 4 Закону, в розумінні статті 41 Конституції України є конфіскацією (як підстава припинення права власності, яка застосовується за рішенням суду); водночас така санкція не є конфіскацією в розумінні статті 354 ЦК України. В приватноправовому регулюванні відносин власності така публічно-правова «конфіскаційна» санкція – стягнення в дохід держави активів – згідно із ч. 2 ст. 346 ЦК України відіграє роль підстави припинення права власності, а рішення адміністративного суду про застосування вказаної санкції згідно із ч. 5 ст. 11 ЦК України є підставою виникнення права власності держави на стягнуті активи.

Список використаних джерел

1. Короед С. О. Способи оскарження спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій) в адміністративному судочинстві. *Juris Europensis Scientia*. 2022. № 3. С. 49–53. URL: <https://doi.org/10.32782/chern.v3.2022.9>.
2. Дзера І. Система цивільно-правових санкцій у загальній частині Цивільного кодексу України. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2020. № 1 (112). С. 17–23. URL: <https://doi.org/10.17721/1728-2195/2020/1.112-3>.
3. Рішення Верховного Суду від 13 листопада 2024 року, судова справа № 990/36/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123151637>.
4. Постанова Верховного Суду від 04 жовтня 2023 року, судова справа № 991/2396/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114020811>.
5. Хутор Т., Климосюк А., Рубашенко М. Цивільна конфіскація та конфіскація активів за порушення санкцій. Необхідні кроки України. Аналітичний центр «Інститут законодавчих ідей». 46 с. URL: <https://izi.institute/analysts/15/>.
6. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо підвищення ефективності санкцій, пов'язаних з активами окремих осіб» № 7194 від 23.03.2022. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1247802>.

ОБМЕЖЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИХ ФОРМ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ (ЮРИДИЧНИХ ОСІБ) ЯК ЗАГРОЗА СУСПІЛЬНОМУ БЛАГОПОЛУЧЧЮ

Дерев'янко Богдан Володимирович,

*д-р юрид. наук, професор, провідний науковий співробітник
Науково-дослідний інститут приватного права і підприєм-
ництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України*

Україна сьогодні переживає тяжкі часи своєї історії. Для економіки, органів виконавчої влади, суб'єктів господарювання і громадян вистачає зовнішніх загроз. Ніхто в Україні не проти, щоб їх стало менше. Та до зовнішніх загроз сьогодні додаються внутрішні, яких могло б не бути у випадку прийняття інших рішень законодавчим органом держави.

Президентом України після певних вагань було підписано Закон України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб» від 9 січня 2025 року [1]. Цей Закон набрав чинності, а з 28 серпня 2025 року має бути введений у дію. У цьому Законі статтею 13 «Особливості створення і діяльності юридичних осіб та державної реєстрації змін до відомостей про юридичних осіб» заборонено утворення підприємств будь-яких видів; статтею 14 «Особливості припинення підприємств у перехідний період» усі підприємства протягом певного часу (наприклад, державні комерційні підприємства мають розпочати процес припинення не пізніше 6 місяців, починаючи з 28 серпня 2025 року або 6 місяців, починаючи з дня закриття провадження у справі про банкрутство, якщо таке стосовно них було відкрите) мають бути ліквідовані або реорганізовані шляхом перетворення на суб'єктів інших організаційно-правових форм. І ще однією особливістю цього Закону є норма пункту 3 статті 17 «Прикінцеві та перехідні положення», що передбачає визнання Господарського кодексу України таким, що втратив чинність, з дня введення в дію цього Закону [1].

Примусова ліквідація організаційно-правової форми підприємства, рівно як і зміна правового режиму майна правонаступниками багатьох із них з права господарського відання та права оперативного управління на інші, зокрема і не відомі українській юридичній практиці (наприклад, узурфрукт), не сприяє

підвищенню рівня суспільного благополуччя. Процеси ліквідації та реорганізації вимагають часових та фінансових витрат, підвищують нестабільність і тривожність у працівників (особливо у сьогодишніх реаліях військовозобов'язаних працівників, які мають бронь від мобілізації), а також тривожність студентів під час реорганізації ЗВО. Ще більше загроз несуть процеси приватизації і зміни права власності на окремі види майна підприємств, що ліквідовуватимуться або реорганізовуватимуться.

Більше п'ятнадцяти років тому нами надавалися рекомендації щодо позитивів та негативів обрання організаційно-правової форми акціонерного товариства та товариства з обмеженою відповідальністю під час реорганізації ЗВО [2, с. 289]. Ці форми не є найгіршим варіантом для організації та здійснення господарської діяльності. Та їх обрання має бути добровільним і не повинно обмежуватися у часі.

Скасування чинності Господарського кодексу України крім задоволення певних особистісних амбіцій сприятиме ліквідації і реорганізації підприємств, адже у його статті 6 «Загальні принципи господарювання» забезпечення економічної багатоманітності та рівний захист державою усіх суб'єктів господарювання названо найпершим загальним принципом господарювання в Україні [3]. Одним із аргументів на користь скасування чинності Господарського кодексу України була буцімто вимога ЄС у відповідній Угоді про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (далі – Угода), підписаній 27 червня 2014 року. Та насправді у тексті цієї Угоди немає жодної вимоги до України стосовно скасування чинності жодним кодексом чи законом [5]. Більше того, у самому тексті Угоди поряд із терміном «юридична особа» (англ. «legal person») поширено термін «підприємство» (англ. «company», «joint venture», «sole proprietorship», «association») [4]. Буцімто застарілість терміну «підприємство» була аргументом на користь його скасування названим вище Законом України. Та в українському варіанті Угоди термін «підприємство» наявний. Має місце він і в інших міжнародних актах, ухвалених провідними економічними організаціями світу. Так, Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), членство в якій прагне набути Україна, широко використовує термін «підприємство» (англ. «Enterprise»). Зокрема він зустрічається навіть у

назві важливих актів – Декларації ОЕСР про міжнародні інвестиції та багатонаціональні підприємства 1976 року (англ. Declaration on International Investment and Multinational Enterprises) [5], Керівних принципах ОЕСР для багатонаціональних підприємств 2000 року (англ. Decision of the Council on the Guidelines for Multinational Enterprises on Responsible Business Conduct) [6]. Також термін «підприємство» (англ. «Enterprise») поширений у сучасному та одному із найновіших актів ОЕСР – Настанові ОЕСР стосовно процедур належної перевірки у практиці відповідального ведення бізнесу 2018 року [7].

Отже, об'єктивних підстав для скасування організаційно-правових форм суб'єктів господарювання (юридичних осіб) на сьогодні немає. Зокрема немає потреби ліквідовувати чи реорганізовувати тисячі підприємств. У такій ситуації найбільш раціональним виглядає скасування чинності Закону України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб» [1]. Раціональність у даному випадку полягає у тому, що названий Закон до сьогодні ще не введений у дію. А отже, благополуччя тисяч підприємств різних видів, які діють на основі різних правових режимів майна (зокрема на праві господарського відання та праві оперативного управління), на основі різних форм власності (зокрема державної та власності територіальних громад (комунальної), а також благополуччя мільйонів працівників підприємств та членів їх сімей, не постраждає у разі виправлення законодавцем своєї помилки.

Список використаних джерел

1. Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб : Закон України від 9 січня 2025 року № 4196-IX. *Офіційний портал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4196-20#Text>.
2. Дерев'янко Б. В. Забезпечення прав власників майна приватних ВНЗ при їх реорганізації. *Форум права*. 2010. № 4. С. 286–291.
3. Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 436-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18-22. Ст. 144.
4. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, підписана 27 червня

2014 року. *Офіційний портал Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text

5. Declaration on International Investment and Multinational Enterprises. 06.21.1976. URL: <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0144>
6. OECD (2000), Decision of the Council on the Guidelines for Multinational Enterprises on Responsible Business Conduct, OECD/LEGAL/0307.
7. OECD (2018), OECD Due Diligence Guidance for Responsible Business Conduct. URL: <https://mneguidelines.oecd.org/OECD-Due-Diligence-Guidance-for-Responsible-Business-Conduct.pdf>.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЙКРАЩИХ ІНТЕРЕСІВ ДИТИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Шаповал Леся Іванівна,

канд. юрид. наук, доцент кафедри цивільного права та процесу

Національна академія внутрішніх справ

Захист інтересів є ключовим елементом правового регулювання, особливо коли йдеться про найуразливіші категорії населення, зокрема дітей. У цьому контексті принцип якнайкращого забезпечення інтересів дитини виступає фундаментальною засадою міжнародного та національного права, яка гарантує, що всі рішення та дії щодо дітей повинні спрямовуватися на їхній добробут, розвиток і захист. Він закріплений у статті 3 Конвенції ООН про права дитини, яку Україна ратифікувала у 1991 році, а також у законодавстві нашої держави, зокрема в Сімейному [1] та Цивільному [2] кодексах України.

Основна ідея цього принципу полягає в тому, що у всіх питаннях, які стосуються дітей, пріоритет має надаватися забезпеченню їхніх інтересів. Це стосується як державних органів, судів, соціальних служб, так і батьків чи інших законних представників дитини.

Інтереси дитини повинні визначатися індивідуально, з урахуванням її віку, рівня розвитку, особливих потреб та соціального оточення.

У нашій державі принцип якнайкращого забезпечення інтересів дитини реалізується через різні правові механізми, серед яких: 1) сімейне право, в якому визначається визначення місця

проживання дитини у разі розлучення батьків, усиновлення, встановлення опіки та піклування тощо; 2) цивільне право, за допомогою якого регулюються майнові права дитини, її спадкові права та захист від недобросовісних правочинів; 3) кримінальне право, яким забезпечується захист дитини від насильства, експлуатації та торгівлі людьми; 4) адміністративне право, яким визначається діяльність органів опіки та піклування щодо захисту дітей, які опинилися в складних життєвих обставинах.

Попри наявність розвиненої законодавчої бази, в сучасних умовах наша держава стикається з численними викликами у забезпеченні найкращих інтересів дитини. По-перше, це зумовлено збройною агресією російської федерації, яка спричинила масові порушення прав дітей, їх вимушене переміщення як у межах країни, так і за кордон. Війна суттєво ускладнює реалізацію принципу **забезпечення якнайкращих інтересів дитини**, оскільки створює загрози їхньому життю, здоров'ю, психологічному стану, доступу до освіти та сімейного середовища. Ведучи мову про переміщення дітей в період дії воєнного стану, то варто зазначити, що у багатьох випадках складно простежити подальшу долю дітей після переміщення, особливо якщо це діти без супроводу батьків. Діти, які опинилися без батьківського піклування, часто стикаються з труднощами у встановленні їхнього правового статусу та отриманні необхідної допомоги. По-друге, через недостатній рівень соціального захисту дітей. Матеріальна скрута сімей, в яких проживають діти, обмежений доступ до медичних та освітніх послуг негативно впливають на добробут дітей. По-третє, існують проблеми у правозастосуванні. Рішення судів і органів опіки та піклування не завжди відповідають принципу найкращих інтересів дитини через недостатню підготовку спеціалістів, які приймають такі рішення.

Далі спробуємо розглянути, чи відповідає забезпеченню найкращих інтересів дітей повернення їх з-за кордону до нашої держави під час дії воєнного стану.

Частина 1 статті 3 Конвенції про права дитини гарантує, що найкращі інтереси дитини повинні оцінюватися та враховуватися як першочерговий пріоритет під час ухвалення будь-яких рішень або вчинення дій, які стосуються дітей чи впливають на них. Це стосується як державних, так і приватних установ со-

ціального захисту, судів, адміністративних і законодавчих органів. У преамбулі Гаазької Конвенції підкреслюється, що інтереси дітей є найважливішими у процесі піклування про них [3].

Щодо примусового повернення дітей з-за кордону, то як Сімейний кодекс України (абз. 2 ч. 1 ст. 162) [1], так і Гаазька Конвенція (ч. б ст. 13) [3] передбачають, що дитина не може бути повернута лише тоді, коли залишення її за попереднім місцем проживання створюватиме реальну небезпеку для її життя та здоров'я або обставини змінилися так, що повернення суперечить її інтересам.

Питання примусового повернення дітей, які виїхали за кордон через війну, є складним і багатограним, адже воно стосується безпеки, розвитку, психологічного стану та збереження зв'язку з Батьківщиною. Визначення, чи буде таке повернення відповідати найкращим інтересам дитини, залежить від низки факторів. Розглянемо деякі з них. До аргументів «за» повернення дітей можна віднести:

- збереження національної ідентичності та культурного зв'язку. Тривале перебування за кордоном може призвести до асиміляції та поступової втрати зв'язку з рідною мовою, культурою та традиціями. Освіта в нашій державі гарантує дитині вивчення історії та культури своєї держави без ризику нав'язування інших наративів;

- єдність сім'ї. Багато дітей виїжджали за кордон з матерями, тоді як батьки залишилися в Україні. Довготривала розлука може мати негативний вплив на психоемоційний стан дитини. Повернення дозволить відновити повноцінне сімейне середовище та забезпечити стабільність;

- доступ до нашої (української) системи освіти. Відмінності у навчальних програмах можуть створити труднощі для дітей у разі подальшого повернення до нашої держави. Дистанційне навчання або спеціальні освітні програми в нашій країні можуть краще підготувати дітей до життя в нашому суспільстві після війни;

- підготовка до майбутньої відбудови нашої країни. Молоде покоління відіграватиме важливу роль у відновленні України, а виховання в українському соціокультурному просторі сприятиме їхній інтеграції в цей процес.

До аргументів «проти» повернення дітей під час війни можна віднести:

- безпекові ризики. Україна залишається зоною підвищеної небезпеки через ракетні удари, бойові дії та загрозу окупації певних територій. У разі ескалації війни повторне переміщення дітей може бути складним і травматичним;

- медичні та соціальні виклики. Війна спричинила кризу в системі охорони здоров'я, що може ускладнити доступ до якісних медичних послуг для дітей. Соціальні служби та освітня система перевантажені, особливо в регіонах, куди масово переїхали внутрішньо переміщені особи;

- психологічні аспекти адаптації. Діти, які звикли до стабільного життя за кордоном, можуть важко адаптуватися до умов воєнного часу, зокрема сирен, укриттів, відключень світла. Переміщення туди-назад може створити у дитини почуття нестабільності.

З урахуванням вище викладеного, хочемо зазначити, що єдиного рішення щодо повернення дітей до нашої держави немає, адже воно залежить від індивідуальних обставин кожної сім'ї, віку дитини, рівня безпеки в регіоні, де планується проживання, та психологічного стану дитини. На нашу думку, якщо дитина почувається безпечно, отримує якісну освіту та медичну допомогу за кордоном, доцільно продовжити її перебування там до стабілізації ситуації в Україні. Якщо безпекова ситуація в місці повернення контрольована, а дитина має труднощі з адаптацією за кордоном, повернення може бути виправданим, особливо якщо це сприятиме збереженню сім'ї та національної ідентичності. У будь-якому випадку, рішення про повернення має ухвалюватися з урахуванням інтересів самої дитини, а не лише бажання дорослих.

Таким чином, принцип якнайкращого забезпечення інтересів дитини є ключовим у правовій системі нашої держави та міжнародному праві. Його реалізація потребує комплексного підходу, що включає законодавчі зміни, підвищення рівня соціальної підтримки, розвиток системи захисту дітей та активну співпрацю між державними органами, міжнародними структурами та громадським сектором. Лише таким чином можна гарантувати, що кожна дитина зможе реалізувати свої права та можливості для повноцінного життя та розвитку.

Список використаних джерел

1. Сімейний кодекс України : Закон України від 10.01.2002 № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>.
2. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.
3. Конвенція про права дитини : Міжнародний документ від 20.11.1989. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text.

НЕОЕВОЛЮЦІЙНІ ТЕОРІЇ ПРАВА ЯК МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА ІСТОРИКО-ПРАВОВОГО МОДЕЛЮВАННЯ

Терела Галина Василівна,

*канд. іст. наук, доцент кафедри підприємництва і права
Полтавський державний аграрний університет*

Проблематика методологічної бази правових досліджень загалом та історико-правових, зокрема, характеризується незмінною актуальністю, оскільки авторитетні теоретичні напрацювання та ефективні засоби дослідження соціально-правових явищ є безсумнівним стимулом для розвитку юридичної науки. Поміж теоретичного доробку вагоме значення для проведення історико-правових досліджень мають праці представників неоеволюційних теорій права, напрацювання яких можуть бути взяті за методологічну основу «перспективного» моделювання/моделювання «в історичному контексті». Йдеться, насамперед, про теорію адаптивного права Філіпа Нонета та Філіпа Селзніка, обґрунтовану ними у праці «Закон і суспільство в перехідний період: на шляху до адаптивного права» [1]. Метою дослідження вчених було «оживлення» юриспруденції через «реінтеграцію правової, політичної та соціальної історії» [1, с. 3]. За основу еволюційної типології репресивного права, автономного права та адаптивного/реагуючого/чуйного права науковці взяли взаємозв'язок та взаємозалежність політичної влади та права. Науковці акцентують, що природу права «не можливо пізнати поза емпіричним дослідженням взаємозалежних і мінливих аспектів правопорядку» [1, с. 10].

Різні теорії правопорядку вчені пропонують розглядати з урахуванням різних «модальностей» правового досвіду. Так, для репресивного права характерним є розпорядження суверена, який має необмежену свободу дії, а закон і держава нероздільні.

Як наслідок, репресивне право має крихкі можливості для забезпечення стабільності у суспільстві на основі суспільної злагоди. Автономне право відповідає формі правління, яку в поглядах А. В. Дайсі було обґрунтовано як «верховенство права» [1, с. 17]. Автономне право характеризується: можливістю встановлення правових обмежень для державної влади; відокремленням права від політичної влади; дією «моделі правил». Разом з тим вразливою стороною автономного права є тенденція формального дотримання правил, а їх застосування почасти припиняє залежати від цілей, потреб і наслідків правового регулювання. Акценти зміщуються на процедурну справедливість, автономне право залишається пронизаним духом обмежень, а сам правовий порядок сприймається як ієрархічний та унітарний [1, с. 68]. Як наслідок, сама спроба створити такий правопорядок приводить у рух сили, які підривають модель верховенства права. Йдеться про розвиток правової думки та правової участі, які закладають передумови для подальших правових змін та й самі по собі є ефективними засобами у формуванні нових очікувань і нових вимог.

І хоча для більшості сучасників звичним є розвиток автономного права у напрямку забезпечення його «верховенства», у передмові до перевидання названої праці Ф. Нонета і Ф. Селзніка (2017 р.) американський вчений Роберт А. Каган, коментуючи «світ, у якому ми зараз живемо» характеризує його як такий, що знаходиться у сфері розвитку «чуйного права» [1, с. 14]. Роберт А. Каган акцентує, що передумовою обґрунтування концепції чуйного/адаптивного права стали 60-ті роки ХХ ст. в США, коли державою почали впроваджуватися нові методи контролю та заходи запобігання нещасним випадкам на виробництві, підпорядковуючи бізнес новим правовим інститутам регуляторної держави. Цей період позначився запровадженням федеральними законодавчими органами США та окремими штатами нових регуляторних режимів, які вийшли за межі чинного на той час законодавства, шляхом «соціалізації» вартості захисту прав сторін трудових відносин. У разі порушення роботодавцем заходів безпеки на виробництві, працівники могли звернутися безпосередньо до регуляторного органу, який відправляв на підприємство інспекторів за державні кошти, тим самим позбавляючи працівників ризику судових витрат. За чуйного права правовий порядок обговорюється, а не завойовується підпорядкуванням, а

правова участь поширюється на розробку та тлумачення правової політики [1, с. 94–95]. Чуйне право передбачає розвинуте громадянське суспільство, яке спроможне вирішувати проблеми, окреслювати пріоритети та брати на себе необхідні зобов'язання задля досягнення поставленої мети.

Теоретичну основу нового ставлення до права заклали представники школи правового реалізму (Б. Кардозо, К. Левеллін, Х. Оліфант, Дж. Франк, О. В. Холмс), для яких право було не стільки «цариною авторитетних принципів і правил», як «полем дії», в якому «соціальні сили та політичні позиції» формували прийняття правових рішень, які б відповідали суспільним потребам, прагненням та баченню соціально справедливого суспільства.

Еволюційний підхід лежить в основі соціологічної «теорії систем» Ніколаса Лумана. Беручи за критерій змін комунікацію як рушій соціальних процесів та «саморефлексію» правової системи, вчений обґрунтував триетапну еволюційну схему, виокремивши сегментовані, стратифіковані та функціонально диференційовані суспільства з відповідними типами правопорядку [2]. Соціально-правова еволюція, на думку Н. Лумана, характеризується взаємодією між «ендогенними» еволюційними механізмами правової системи та «екзогенною» еволюцією суспільства в цілому. При цьому право, дотримуючись своєї внутрішньої еволюційної логіки, має адаптуватися до конкретних рівнів соціальної диференціації [3, с. 262].

Німецький філософ і соціолог Юрген Габермас виділяє еволюційні стадії на основі аналізу морально-правового розвитку [4]. Модель права представлена науковцем як інституційне втілення історичної послідовності «структур раціональності»: доконвенційних, конвенційних і постконвенційних. При цьому, на думку вченого, теорія пізнання можлива лише як теорія суспільства. Формальне право в схемі Ю. Габермаса втілює конвенційну структуру раціональності, яка передбачає перехід до зовсім іншої форми соціальної та правової раціональності у розвитку нормативних структур. При цьому Ю. Габермас розглядає моральний і правовий розвиток відокремлено від розвитку економічного та політичного. На думку вченого, під впливом зовнішніх чинників потенційні зміни втілюються у правовій системі вибірково, залежно від їх спроможності формувати «правові конструкції соціальної реальності» [5, с. 249].

Натомість німецький вчений-правник та соціолог Гюнтер Тойбнер обґрунтував інтегровану модель еволюції права шляхом «декомпозиції моделей» представників нового еволюційного підходу на окремі елементи та їх реструктуризації. Вчений прагнув врахувати як внутрішні чинники розвитку правової системи, так і соціальну динаміку, розглядаючи таку систему як «закриту» та «відкриту» водночас. Результатом напрацювань науковця стала соціальна теорія «рефлексивного права», в основі якої принципи «соціально адекватної складності та конгруентності» та можливість «установлення, виправлення і перевизначення демократичних механізмів саморегулювання» [5, с. 239, 246]. Г. Тойбнер наголошує на ключових ознаках «інституційного дизайну» та «політизації», розглядаючи адаптивне право Ф. Нонета та Ф. Селзніка як новий тип «правової раціональності» Ю. Габермаса [5, с. 251].

«Інституційний дизайн» передбачає створення, корегування та перепланування соціальних інститутів як саморегульованих систем. Роль закону обмежується структуруванням механізмів саморегулювання, таких як переговори, планування, що особливо актуально для сфери трудових правовідносин в межах соціального діалогу. Пропозиції Ю. Габермаса щодо інституціоналізації включають, зокрема, «організаційну демократію» в профспілках, «модель прагматичного діалогу» для інституційної співпраці [5, с. 269]. Г. Тойбнер вбачає за основну функцію «демократизації соціальних інститутів» на рівні конкретних організацій заміну зовнішнього інтервенціоністського контролю структурованим внутрішнім контролем [5, с. 278]. Політизація права передбачає розвиток політичної участі (соціальна адвокація, представництво колективних інтересів тощо).

Використовуючи слідом за Ю. Габермасом конструкцію «раціональності», яка виконує роль методологічної парадигми, Г. Тойбнер виокремлює субстантивну (змістовну) та рефлексивну раціональність [5, с. 253]. Якщо змістова асоціюється з державним регулюванням, яке зазвичай пов'язують з розвитком соціальної держави, то рефлексивну раціональність, навпаки, пов'язують з кризою соціальної держави. Як відповідь на це рефлексивне право має тенденцію ґрунтуватися на процедурних нормах, які регулюють процеси, організацію та розподіл прав і повноважень, альтернативних формальній та змістовній раціональності. Рефлексивне право зовсім інакше підходить до дого-

вірних відносин. Воно прагне структурувати переговорні відносини таким чином, щоб вирівняти переговорну силу, і намагається підпорядкувати договірні сторони механізмам «суспільної відповідальності» [5, с. 256], що є, зокрема, актуальним стосовно колективних угод та договорів за трудовим законодавством. Концептом рефлексивного права є контрольна саморегуляція, координація рекурсивно визначених форм співпраці соціальних партнерів.

На переконання Г. Тойбнера, оптимальною є ґносеологічна модель, у якій право та суспільство розглядаються як окремі, але взаємозалежні аспекти загальної системи. Використання такого підходу дає можливість досягнути мети комплексного правового аналізу. Таку модель вчений називає «соціально-правовою коваріацією» (від англ. *covariance* – міра зв'язку між двома випадковими величинами на основі їх спільної мінливості) [5, с. 239]. Досліджуючи її змістовну сутність Г. Тойнбер доходить висновку, що чуйне право спроможне відповісти на суспільні виклики за умови здатності розвинути «рефлексивну» правову раціональність [5, с. 276].

Неоеволюційні теорії є вагомою теоретичною базою проведення історико-правових досліджень. По-перше, методологічно значущою є об'єктивна оцінка вченими будь-якої суспільно-наукової типології як абстрактної концепції, позаяк жоден складний соціальний порядок ніколи не утворює повністю узгоджену систему і найімовірніше матиме «змішаний порядок» [1, с. 3].

По-друге, методологічне значення має обрана Ф. Нонетом та Ф. Селзніком аналітична стратегія застосування «перспективи розвитку», іншими словами її можна назвати «історичною перспективою». Це надало науковцям підстави стверджувати, що репресивне, автономне та адаптивне право є не просто окремими типами права, але у певному сенсі є етапами еволюції з огляду на зміну характеру взаємозв'язку правового, політичного та соціального порядку [1, с. 18].

По-третє, методологічно обґрунтованою є оцінка моделі розвитку як складного диспозитивного положення. Стосовно генези тієї чи іншої правової системи та її складових, зміни відбуваються під впливом сукупності факторів, що впливають на характер видозміни. При цьому прогностична функція обґрунтування еволюційних моделей полягає у визначенні потенціалу

для ймовірних змін у можливому діапазоні варіативних ситуацій [1, с. 23].

Насамкінець, ключовою, методологічно значущою функцією моделей розвитку в соціальному дослідженні є можливість з'ясувати потенційні спроможності та слабкі сторони правових інститутів та визначити потенціал їх розвитку для оптимальної реалізації соціального призначення.

Список використаних джерел

1. Nonet Ph., Selznick Ph. Toward Responsive Law: Law and Society in Transition. London and New York : Routledge, 2017. 150 p.
2. Луман Н. Поняття цілі і системна раціональність: щодо функції цілей у соціальних системах / пер. з нім. Михайла Бойченка і Вахтанга Кебуладзе. Київ : Дух і літера, 2011. 335 с.
3. Toman J., Švec M., Rak P. Pracovné právo v súvislostiach. Bratislava: Friedrich Ebert Stiftung, zastúpenie v Slovenskej republike, 2020. 218 s.
4. Habermas J. Between facts and norms : contributions to a discourse theory of law and democracy [Faktizität und Geltung. English]. Cambridge, Massachusetts: MIT Press, 1996. 631 p.
5. Teubner G. Substantive and Reflexive Elements in Modern Law. *Law & Society Review*. 1983. Vol. 17. № 2. P. 239–285.

ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ КРИЗЬ ПРИЗМУ МІЖНАРОДНОГО ПРАВОВОГО ПОРЯДКУ: ДЕКОНСТРУКЦІЯ ДИСКРИМІНАЦІЙНИХ ПАРАДИГМ ТА ВИКЛИКИ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ У ХХІ СТОЛІТТІ

Сидоренко Марія Олексіївна,

здобувачка 4 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 293 Міжнародне право

Науковий керівник: Зверева К. С., *д-р філос. (міжнародне право), кафедра міжнародного, цивільного та комерційного права*

Державний торговельно-економічний університет

Гендер, за визначенням одного гендерного словника, – це не просто біологічна категорія, а більше соціокультурна конструкція, яка відноситься до системи норм, ролей і очікуваної поведінки, підтримуваної соціальними інститутами [3, с. 45]. Відповідно, гендерна рівність це не про однакові права для жінок і чоловіків. Біологічно ми різні і відповідно до цього і потребуємо

іноді відмінних прав, які чоловікам не можуть належати (як приклад, право на аборт).

Стаття 24 Конституції України встановлює: «Рівність прав чоловіків і жінок забезпечується наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей; особливих заходів щодо охорони праці та здоров'я жінок; встановлення пенсійного забезпечення; створення умов, що дозволяють жінкам поєднувати працю з материнством; правової охорони материнства і дитинства, у тому числі надання оплачуваної відпустки та інших пільг вагітним жінкам і матерям; матеріальної та моральної допомоги». Але чи досягаються ці рівні права?

За статистикою 2021 року, розрив у зарплаті в Україні становив 17,8 %. Що дає підстави казати про позитивну тенденцію до зменшення нерівності в нашій країні. Проте середній показник по Європі становить 13 %, що все одно нижчий, ніж в Україні [4]. І це лише один аспект більшої проблеми гендерної нерівності в світі.

У сфері прав людини та в контексті міжнародного права питання гендерної рівності набуває особливої ваги. Одним з основних міжнародних документів що захищає права жінок є Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW), яку ратифікувала і Україна. Однак досі є держави що не приєдналися до цієї Конвенції, а також багато країн що ратифікували її з застереженнями, які нівелюють її суть. Це також висвітлює проблему суспільної неготовності до прийняття жінок як повноправних індивідів та глибоко вкорінені патріархальні установки.

Практика Європейського суду з прав людини також свідчить про гостроту проблеми. Гарним прикладом є справа *Emel Boygaz v. Turkey*. *Emel Boygaz* подала позов проти Туреччини за незаконне звільнення заявниці з державної посади через її стать. Європейський суд з прав людини постановив, що Туреччина порушила статтю 14 (заборона дискримінації) Європейської конвенції з прав людини [2]. Це рішення вказує на те, що права жінок все ще знаходяться під загрозою і все ще потрібен подальший захист за допомогою закону.

Також цікавим прикладом є тенденція деяких країн до відкату в правах жінок. Найбільшим та найгучнішим скандалом

останніх років стала відміна прецеденту *Roe v. Wade* в США в 2022 році. Це рішення надавало жінкам право на аборт з 1970-х років. Наразі аборти в США заборонені на федеральному рівні, незважаючи на обурення та постійні дискусії в суспільстві з цього приводу. Хоча й кожен штат самостійно вирішує чи обмежувати це право, і низка штатів дозволяє аборти, це все одно становить загрозу для прав жінок – вони не можуть розпоряджатися власним тілом, що це все одно посягання на права жінок. Як зазначалося, ця проблема має суто гендерний характер, бо питання права на аборти не стосується чоловіків – вони фізіологічно не можуть мати дитину в утробі. Це ще раз підкреслює визнання захисту прав жінок для гендерно рівного суспільства.

З іншого боку, є країни, які рухаються в правильному напрямку. Наприклад, Ірландія, яка є традиційно консервативною державою, проголосувала за скасування Восьмої поправки до Конституції та надання жінкам права на аборт на референдумі, який відбувся у 2018 році [1].

Як показують ці приклади, гендерна рівність і права жінок залишаються важливою та актуальною темою. Для вирішення цих проблем необхідні постійні реформи та дії як на національному, так і на міжнародному рівнях. Як люди XXI-го століття, ми повинні продовжувати руйнувати патріархальні погляди та дискримінаційні інститути для забезпечення гендерної рівності.

Список використаних джерел

1. Oireachtas. Official website of the Houses of the Oireachtas (Ireland). URL: <https://www.oireachtas.ie> (дата звернення: 23.04.2025).
2. Європейський суд з прав людини. Case of Emel Boyraz v. Turkey (заява № 61960/08). HUDOC. – Strasbourg, 2 грудня 2014. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-148271%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-148271%22]}) (дата звернення: 23.04.2025).
3. Шевченко З. В. Словник гендерних термінів Черкаси, 2016. 335 с. URL: https://books.google.se/books?id=J8tBDwAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=uk&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false.
4. ЮрФем.ua Гендерний розрив в оплаті праці: чому це проблема і що з цим робити? / Асоціація жінок-юристок України «ЮрФем». 2023. URL: <https://jurfem.com.ua/hendernyy-rosryv/> (дата звернення: 23.04.2025).

ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА ТА ЙОГО ДОСЯГНЕННЯ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

*Овчаренко Дарина Сергіївна,
здобувачка 1 курсу освітньої програми «Право» ступеня
бакалавр, кафедра правознавства*

*Науковий керівник: Лаврик Г. В., д-р юрид. наук, професор
кафедри правознавства*

Полтавський університет економіки і торгівлі

Верховенство права є одним із ключових принципів сучасної демократичної держави, який забезпечує рівність усіх перед законом, гарантує захист усіх прав і свобод людини й громадянина, а також обмежує свавілля державної влади. Цей принцип відіграв провідну роль у формуванні правової держави та громадянського суспільства, будучи водночас як метою, так і засобом їх розвитку.

Історичний розвиток верховенства права має глибокі корені, що сягають античності. Аристотель стверджував, що правити повинні не люди, а закони, адже закон це – «розум без пристрастей». У Середньовіччі ідея верховенства права розвивалася переважно через концепцію природного права, яке вважалося божественним, незмінним і вищим за будь-які людські закони.

Епоха Просвітництва значно розширила розуміння принципу верховенства права. Завдяки теоріям суспільного договору, розробленим Т. Гоббсом, Дж. Локком, Ж.-Ж. Руссо, обґрунтовувалася необхідність обмеження державної влади законом і гарантування невідчужуваних прав людини [1, с. 5]. Важливий внесок також зробив Ш. Монтеск'є, який, сформулював принцип поділу влади як ключову запоруку запобігання тиранії [1, с. 26].

У XIX столітті А. Дайсі закріпив класичне визначення верховенства права в англосаксонській традиції, виділяючи рівність перед законом, недопустимість свавільного покарання й судовий захист прав [3, с. 189–190]. У континентальній Європі ідеї правової держави розвивали І. Кант, Г. Гегель, Р. фон Моль, акцентуючи увагу на верховенстві конституції та захисті особистої свободи.

У XX столітті концепція збагатилася новими підходами: Л. Фуллер запропонував ідею «моральності права», Дж. Раз – інституційний підхід, а Р. Дворкін – концепцію права як

цілісності, що поєднує юридичні норми й моральні принципи [2, с. 82–90].

Ці теоретичні підходи значно вплинули на формування міжнародних стандартів і підходів до розуміння верховенства права як комплексу формальних та змістовних вимог.

В українській юридичній науці проблематику верховенства права активно досліджують такі вчені, як С. Головатий, М. Козюбра, П. Рабінович, С. Шевчук. Їхні праці зосереджуються на визначенні змісту цього принципу, його нормативному закріпленні в Конституції України, впливі міжнародних стандартів, а також на розкритті співвідношення верховенства права з принципом законності. Особливу увагу українські дослідники приділяють практичним аспектам реалізації верховенства права в умовах демократичної трансформації та адаптації правової системи України до європейських стандартів.

Верховенство права як багатоаспектний, комплексний принцип потребує ефективних механізмів реалізації у правовій системі держави. Ці механізми становлять сукупність інституційних, нормативних, процедурних та соціокультурних інструментів, що в системній взаємодії створюють необхідні умови для втілення у життя ідеалів верховенства права.

Аналіз механізмів забезпечення верховенства права дозволяє виділити п'ять основних їх видів: нормативно-правові механізми; інституційні механізми; процесуальні механізми; контрольно-наглядові механізми; соціокультурні механізми.

Нормативно-правові механізми забезпечення верховенства права посідають особливе місце у системі гарантій цього принципу, оскільки вони створюють юридичну основу для його реалізації.

Інституційні механізми забезпечення верховенства права представлені системою органів та установ, що забезпечують реалізацію цього принципу на практиці.

Процесуальні механізми забезпечення верховенства права охоплюють систему процедур та гарантій, що забезпечують справедливість правозастосування та захист прав особи у взаємодії з державою.

Контрольно-наглядові механізми забезпечення верховенства права включають систему інститутів та процедур, спрямованих на виявлення, запобігання та усунення порушень принципу верховенства права в діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування.

Соціокультурні механізми забезпечення верховенства права спрямовані на формування у суспільстві правової культури, що ґрунтується на цінностях верховенства права та поваги до прав людини.

Перспективи досягнення верховенства права в сучасних умовах пов'язані з необхідністю адаптації цього принципу до нових суспільних викликів, розширенням його змісту, а також впровадженням інноваційних підходів до його забезпечення. Ключовими стратегічними напрямками у сфері нормативного і конституційного забезпечення верховенства права є конституційна та законодавча реформи, імплементація міжнародних стандартів, розвиток галузевого законодавства у сфері захисту прав людини, судова реформа, реформа органів конституційного контролю та правоохоронних органів, розвиток інститутів правової допомоги, адвокатури та громадянського суспільства.

Отже, верховенство права є багатоаспектним і комплексним принципом, що лежить в основі формування правової держави та справедливого суспільства. Його реалізація потребує чітко визначених нормативних основ, ефективних інституційних механізмів, справедливих процедур і належного рівня правової культури. Аналіз теоретичних засад, історичного розвитку, сучасних підходів та механізмів забезпечення цього принципу дозволяє зробити висновок про його визначальне значення для впорядкування правових відносин, обмеження свавілля державної влади та захисту основних прав і свобод людини. У сучасних умовах верховенство права виступає не лише як правовий ідеал, а як практичний інструмент забезпечення справедливості стабільності та розвитку суспільства.

Список використаних джерел

1. Конституція України в практиці конституційного суду: офіційне тлумачення та юридичні позиції 1997–2023 / вступ. слово С. П. Головатого ; упоряд. : С. П. Головатий, В. М. Безчастий, Л. І. Бірюк, Н. І. Адамчик, Ю. М. Михеєнко. Київ : ВАІТЕ, 2024. 459 с. URL: <https://web.ccu.gov.ua/library/konstytuciya-ukrayiny-v-praktyci-konstytucijnogo-sndu-oficiyne-tlumachennya-ta-yurydychni>.
2. Принцип верховенства права: проблеми теорії та практики : монографія / Рабінович П. М., Луців О. М., Добрянський С. П., Панкевич О. З., Рабінович С. П. ; Праці Львівської лабораторії прав

людини і громадянина Науково-дослідного інституту державного будівництва та місцевого самоврядування Національної академії правових наук України ; [редкол.: П. М. Рабінович (голов. ред.) та ін.]. Львів : Сполом, 2016. 200 с.

3. Dicey A. V. Introduction to the Study of the Law of the Constitution: monograph. 3rd ed. London : Macmillan, 1889. 440 p.

СЕКЦІЯ 2. РОЗВИТОК ПРИВАТНОГО ПРАВА В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ: ГАЛУЗЕВИЙ (ЦИВІЛІСТИЧНИЙ) РАКУРС

ВПЛИВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРАВА НА ТРАНСФОРМАЦІЮ ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Зуза Карина Сергіївна,

здобувачка 1 курсу освітньої програми «Право» ступеня бакалавр, кафедра правознавства

Науковий керівник: Кульчий О. О., канд. юрид. наук, доцент кафедри правознавства

Полтавський університет економіки і торгівлі

Приватне право в сучасній Україні є однією з ключових складових національної правової системи, яка визначає засади регулювання особистих немайнових та майнових відносин між рівноправними суб'єктами. Його ядром є цивільне право. Це розгалужена й динамічна галузь, що слугує фундаментом для багатьох інститутів приватноправового характеру. З моменту здобуття Україною незалежності розвиток цивілістичної складової проходить складний, але прогресивний шлях, від радянської правової моделі до сучасної європейсько-орієнтованої доктрини приватного права.

Однією з найвагоміших віх у становленні сучасного українського цивільного права стало прийняття Цивільного кодексу України 16 січня 2003 року, який набрав чинності з 1 січня 2004 року [1]. Цей документ є не просто зведенням норм, він утвердив нову філософію приватноправових відносин, засновану на ідеях автономії волі, правової рівності та диспозитивності. Цивільний кодекс став своєрідним «правовим компасом», що визначає напрям розвитку не лише приватного, а й усієї системи українського права. Він увібрав у себе кращі надбання світової правової традиції, водночас залишаючись адаптованим до українських реалій.

На особливу увагу заслуговує поява нових інститутів і концепцій, які стали результатом переосмислення ролі особистості у правовому полі. Зокрема, закріплення інституту юридичних осіб приватного права, розширення кола об'єктів цивільних прав (у тому числі нематеріальних благ), детальна регламентація

договірних зобов'язань, охорона інтелектуальної власності – усе це є свідченням послідовної еволюції цивілістичної парадигми. Цивільне право дедалі частіше застосовується в економіко-правовому дискурсі як головний інструмент правового регулювання підприємництва, інвестиційної діяльності, цифрової комерції.

Сучасна практика показує, що цивільне право не обмежується класичними інститутами. Воно відкривається новим явищем: правовим відносином у сфері інформаційних технологій, електронної комерції, криптоактивів, цифрових прав. Це породжує нові виклики для законодавця, науковців і практиків [4, с. 210–216]. У зв'язку з цим спостерігається активна доктринальна розробка нових концепцій, зокрема в контексті розвитку цифрового права, правових режимів даних, смарт-контрактів тощо. Водночас залишаються актуальними і традиційні проблеми, зокрема захист права власності, механізми відповідальності за порушення цивільних прав, судовий захист.

Значний вплив на розвиток приватного права має євроінтеграційний процес. Підписання та ратифікація Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом [7] стали знаковими подіями, що визначили не лише політичні та економічні орієнтири країни, а й запустили процес глибокої гармонізації законодавства з *acquis communautaire* – правовими стандартами ЄС. Особливе значення в цьому контексті має адаптація цивільного законодавства України до європейських моделей, яка є складною, багатовимірною і тривалою трансформацією.

Європейське приватне право формувалося впродовж століть у межах кількох провідних правових систем, серед яких найвпливовішими є континентальна правова традиція (романо-германська система) і прецедентне англосаксонське право. Україна, як держава з переважно континентальним типом правової системи, природно тяжіє до німецької, французької та швейцарської моделей, які вважаються класичними зразками сучасного цивільного права [2, с. 245–250].

У рамках євроінтеграційного процесу спостерігається переосмислення та, подекуди, докорінна трансформація ключових інститутів українського цивільного права. Наприклад, у сфері договірного права поступово утверджується принцип добросовісності та справедливості у відносинах між сторонами, який має визначальне значення у європейській договірній традиції. У європейських кодексах добросовісність виконує не лише функцію інтерпретації норм, а й виступає критерієм допустимості

певної поведінки. Українське ж законодавство досі часто інтерпретує цей принцип формально або вкрай обмежено, що зумовлює потребу в його глибшому доктринальному осмисленні та активнішому розвитку через судову практику.

Суттєвого оновлення потребує також категорія «правочину». У європейських правових системах значна увага приділяється формуванню згоди сторін, ролі інформаційних обов'язків до укладення правочину, а також питанням недійсності договорів. У цьому аспекті в українському цивільному праві спостерігається брак чіткої диференціації між помилкою, обманом, примусом тощо як підставами для визнання правочину недійсним. Відповідно, реформа у цій частині має ґрунтуватися на досвіді, зокрема, Німеччини та Франції, де юридична техніка врегулювання таких ситуацій є надзвичайно розвиненою [8].

Інститут деліктної відповідальності також вимагає адаптації до європейських підходів. У системі права ЄС, особливо у німецькій моделі, велике значення має ідея справедливої компенсації шкоди, концепція «вини» як ключового елементу відповідальності [9], а також принцип обережності щодо потенційної шкоди (превентивний підхід). В Україні ж домінує формально-казуїстичне тлумачення деліктів, що часто не дозволяє забезпечити ефективний захист потерпілого, особливо в складних нетипових ситуаціях, пов'язаних із технологіями, екологією або порушеннями нематеріальних цінностей.

Ще однією важливою сферою є спадкове право. Угода про асоціацію стимулює гармонізацію норм, які регулюють спадкування, особливо в контексті транскордонних правовідносин. Європейське право, зокрема Регламент ЄС № 650/2012 [6], встановлює чіткі правила юрисдикції, визнання рішень та визначення застосовного права у справах про спадкування, що є вкрай актуальним для громадян України, які мешкають або мають майно за кордоном. Впровадження схожих підходів в Україні є не лише бажаним, а й необхідним для забезпечення правової визначеності та захисту інтересів сторін у транснаціональних спорах.

Зближення з європейськими правовими традиціями також означає посилення ролі прецедентного права, зокрема судової практики як джерела тлумачення цивільно-правових норм. Верховний Суд дедалі частіше звертається до практики Європейського суду з прав людини, а також враховує підходи Суду ЄС при тлумаченні норм національного права. Такий підхід має перетворитися з поодинокі ініціативи на сталу правову практику.

Цивілістика як наука зазнає глибокого оновлення. Активізуються дискусії про необхідність кодифікаційної реформи, а саме перегляду чинного Цивільного кодексу України, його модернізації та адаптації до нових умов. У цьому контексті варто відзначити діяльність Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака, який виступає провідним центром цивілістичних досліджень в Україні [3]. Також над реформуванням активно працює Робоча група з питань оновлення Цивільного кодексу, створена Міністерством юстиції України.

Розвиток приватного (цивільного) права в Україні невід’ємно пов’язаний із реформами судової системи. З’являється більша відкритість до європейської судової практики, а також застосування висновків Верховного Суду як елементу єдності правозастосування. Разом з тим, залишаються проблеми неоднозначного тлумачення окремих норм, розбалансованості законодавства, слабкої виконавчої дисципліни [5, с. 43–46].

Не менш важливим є розвиток правової культури серед громадян і бізнесу. В умовах трансформації економіки дедалі більше осіб починають усвідомлювати важливість цивільно-правових інструментів: укладення договорів, нотаріального посвідчення угод, реєстрації прав, спадкування, корпоративного структурування. Це сприяє поширенню правосвідомості та підвищує рівень правової безпеки суспільства загалом.

Отже, цивільне право в Україні не стоїть на місці, воно активно розвивається, модернізується та адаптується до викликів сучасності. Його розвиток відображає загальний вектор правової еволюції української держави: від формального права до ефективного інструменту реалізації прав і свобод людини. Водночас цей процес вимагає глибокого осмислення, зваженої кодифікації, професійної правозастосовної практики. Приватне право, зокрема цивільне, є тим інтелектуальним простором, у якому формуються нові моделі соціально-економічної взаємодії – вільної, справедливої та ефективної.

Список використаних джерел

1. Цивільний Кодекс України. Закон України від 16.01.2003. Верховна Рада України. №435-IV. Редакція від 09.04.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 20.05.2025).

2. Деревянко Б. Міркування про необхідність запровадження концепції розвитку «приватного права» та визначення її назви і змісту. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 4. С. 245–250.
3. Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака. URL: <https://ndippp.gov.ua> (дата звернення: 21.05.2025).
4. Парасюк М. В. Про деякі проблеми цивільного права. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична*. 2023. № 36. С. 210–216. URL: <https://nzlubb.org.ua/index.php/journal/article/view/742> (дата звернення: 23.05.2025).
5. Ухабова В. М. Традиції приватного права в історичному контексті. *Збірник матеріалів III Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. з нагоди відзначення Міжнародного дня прав людини* (м. Київ, 7 грудня 2023 року). Київ : ДНДІ МВС. 2024. С. 43–46. URL: <https://surl.lu/sxqcsz> (дата звернення: 23.05.2025).
6. Regulation (EU) No 650/2012 of the European Parliament and of the Council of 4 July 2012. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2012/650/oj/eng> (дата звернення 25.05.2025).
7. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Угода Україна від 27.06.2014 : станом на 30.11.2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011 (дата звернення: 24.05.2025).
8. The Price in French Contract Law after the 2016 Reform. Article 1137 of 10 February 2016. URL: <https://www.abacademies.org/articles/the-price-in-french-contract-law-after-the-2016-reform-10779.html> (дата звернення: 24.05.2025).
9. Цивільний кодекс Німеччини. Стаття 823. Редакція від 10.08.2021. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/ (дата звернення: 24.05.2025).

ШЛЮБНИЙ ДОГОВІР У СВІТЛІ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

Вісич Єлизавета Віталіївна,
здобувачка 3 курсу освітньої програми «Право» ступеня бакалавр

Науковий керівник: Кульчий О. О., *канд. юрид. наук, доцент кафедри правознавства*

Полтавський університет економіки і торгівлі

Укладання шлюбного договору є розповсюдженим у країнах Європи, яка поступово набуває популярності і в Україні. В умовах дії правового режиму воєнного стану на території України

громадяни все частіше укладають шлюбні договори, а питання визначення його положень залишається актуальним. За даними Міністерства юстиції України протягом 2024 року було оформлено 2 762 шлюбних договорів [6]. Доцільно зазначити, що нерідко такі договори оспоруються у судах. З приводу визнання шлюбного договору недійсним на сьогодні склалась судова практика, яка, зокрема, буде предметом аналізу цього дослідження.

Чинне законодавство України не містить визначення шлюбного договору, проте порядок укладення, зміст, форму, строк дії та розірвання шлюбного договору регламентують статті 92-103 Сімейного кодексу України. Відповідно до статті 93, шлюбним договором регулюються майнові відносини між подружжям, визначаються їхні майнові права та обов'язки [1]. Тому можемо визначити, що шлюбний договір – це цивільно-правова угода, яка укладається між нареченими або подружжям з метою регулювання майнових відносин та визначення майнових прав і обов'язків між ними.

За рішенням суду шлюбний договір може бути також визнано недійсним. Відповідно до статті 94 Сімейного кодексу України, шлюбний договір укладається у письмовій формі і нотаріально посвідчується [1]. У Цивільному кодексі України зазначено, що у разі недодержання сторонами вимоги закону про нотаріальне посвідчення договору такий договір є нікчемним [2]. Проте, згідно статті 220 Цивільного кодексу України, якщо сторони домовилися щодо усіх істотних умов договору, що підтверджується письмовими доказами, і відбулося повне або часткове виконання договору, але одна із сторін ухилилася від його нотаріального посвідчення, суд може визнати такий договір дійсним. У цьому разі наступне нотаріальне посвідчення договору не вимагається» [2].

Досить часто у наречених виникає питання, чи можна укласти шлюбний договір за допомогою представника. В Україні сформувалася судова практика стосовно цього. Візьмемо до уваги статті 2 та 14 Сімейного кодексу України в яких вказано, що особисті майнові та немайнові відносини, які складаються між подружжям є такими, які тісно пов'язані з особою, а тому не можуть передаватися іншій особі [1]. У постанові Верховного Суду у справі № 757/10715/17-ц, вказано висновок щодо представництва при укладенні шлюбного договору. Предметом

спору у цій справі є визнання судом недійсним шлюбного договору через те, що сторони уклали його через представників. Так, у зазначеній справі Верховний Суд дійшов висновку, що особисті майнові та немайнові права подружжя є такими, які нерозривно пов'язані з особою, а тому представник не може укласти будь-який правочин, який повинен бути укладений особою яку він представляє безпосередньо. Відповідно, у результаті розгляду цієї справи було визнано недійсним шлюбний договір на підставі того, що його було укладено з порушенням норм матеріального права [4].

При розірванні шлюбу у разі прописаної у шлюбному договорі норми про грошову компенсацію, вона може стягуватися з відповідної сторони. Наприклад, у постанові Верховного Суду від 17 червня 2020 року у справі № 761/46925/18 зазначено, що між позивачем та відповідачем було укладено шлюбний договір. Згідно пункту 17 шлюбного договору сторони домовилися, що незалежно від непрацездатності та потреби у матеріальній допомозі чоловік зобов'язується надавати утримання дружині. У разі розірвання шлюбу, незалежно від того, з чиєї ініціативи його буде розірвано, право на утримання припиняється, а чоловік зобов'язується виплатити дружині грошову компенсацію у розмірі, еквівалентному 225 000,00 дол. США на момент виплати, якщо шлюб буде розірвано після спливу трьох і більше років перебування в зареєстрованому шлюбі. Відмовляючи у стягненні грошової компенсації, суд першої інстанції, посилаючись на положення статей 14, 15 СК України, вважав, що правовою підставою для такого стягнення є судові рішення про розірвання шлюбу, яке вже набрало законної сили. Суд апеляційної інстанції дійшов висновку, що чоловік зобов'язаний виплатити грошову компенсацію, оскільки, відповідно до ч. 3 ст. 99 Сімейного кодексу України, шлюбним договором може бути встановлена можливість припинення права на утримання одного з подружжя у зв'язку з одержанням ним майнової (грошової) компенсації. Касаційний цивільний суд Верховного Суду погодився із висновком апеляційного суду про наявність підстав для стягнення з відповідача на користь позивача грошової компенсації [5].

З метою можливого удосконалення правового регулювання відносин щодо шлюбного договору в Україні, а також ефективного регулювання відносин з іноземним елементом необхідно врахувати досвід зарубіжних країн. Спочатку варто розгля-

нути вимоги щодо його форми. Наприклад, у Франції, як і в Україні, шлюбний договір повинен бути нотаріально посвідчений. Однак в Італії передбачено інший порядок посвідчення шлюбного договору, – його обов’язкова реєстрація органами місцевого самоврядування. Порядок укладання і підписання шлюбного договору також заслуговують на увагу. Наприклад, як було зазначено вище, в Україні сторони безпосередньо самостійно укладають та підписують шлюбний договір, а участь представника заборонена. Цікавою є практика укладання шлюбного договору в Німеччині. К. Л. Плюта, Н. С. Бутрин-Бока та Л. Г. Парашук у своїй статті зазначають, що «шлюбний договір відповідно до цивільного права Німеччини може бути укладений за посередництвом представників на основі довіреності» [7, с. 123].

Практика укладання шлюбного договору через представників є досить цікавою, адже може значно полегшити, передусім подружжю, процес укладення шлюбного договору у разі відсутності одного з них з поважних причин. Крім того, законодавство України передбачає можливість укласти шлюб віддалено, у т. ч. для військовослужбовців, тож урегулювання укладення шлюбного договору через представників або, навіть, в електронній формі заслуговує на увагу законодавчого органу.

Порівняння міжнародної практики з укладання шлюбних договорів з такою практикою в Україні є досить цікавою. Кожна країна має свої відмінності в законодавстві, в звичаях та обмеженнях. Врахування досвіду зарубіжних країн та його імплементація в рамках національного законодавства може надати нові можливості для громадян. Особливо це стосується шлюбів з іноземними громадянами. У шлюбних відносинах у ролі іноземного елемента виступає громадянин іншої держави. Сімейні відносини з іноземним елементом в Україні врегульовуються нормами Сімейного кодексу України та Законом України «Про міжнародне приватне право». Згідно ч. 1 ст. 60 Закону України «Про міжнародне приватне право» правові наслідки шлюбу визначаються спільним особистим законом подружжя, а за його відсутності – правом держави, у якій подружжя мало останнє спільне місце проживання, за умови, що хоча б один з подружжя все ще має місце проживання у цій державі, а за відсутності такого – правом, з яким обидва з подружжя мають найбільш тісний зв’язок іншим чином [3].

Із ч. 2 ст. 60, ст. 61 та ст. 62 Закону України «Про міжнародне приватне право» випливає, що подружжя може самостійно обрати право для регулювання майнових наслідків їх шлюбу (зазвичай особистий закон одного з подружжя). Одним із способів оформлення такого вибору може бути саме шлюбний договір [3].

Отже, у доктрині приватного права існує усталене регулювання інституту шлюбного договору. При вивченні правового регулювання шлюбного договору слід враховувати досвід зарубіжних країн. Вагоме значення мають питання визнання шлюбного договору недійсним або недійсним. В Україні це звичайна практика, особливо у випадках, коли такий договір було укладено через представників, адже відповідно до чинного законодавства і правової позиції Верховного Суду його мають укладати сторони безпосередньо. Розглядаючи іноземну практику щодо укладення шлюбного договору можна зазначити, що вона має як подібності, так і відмінності у порівнянні з Україною. Подібним є те, що шлюбний договір укладається для врегулювання майнових відносин подружжя, поділу майна при розлученні. Відмінним є процес укладання шлюбного договору як було вище зазначено, а саме підписання його представниками та процедура реєстрації і набрання ним чинності.

Список використаних джерел

1. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 р. № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>.
2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
3. Про міжнародне приватне право : Закон України від 23.06.2005 р. № 2709-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#n264>.
4. Постанова Верховного Суду від 25 вересня 2019 року у справі № 757/10715/17-ц. URL: <https://www.reyestr.court.gov.ua/Review/85174248>.
5. Постанова Верховного Суду від 17 червня 2020 року у справі № 761/46925/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90111530>.
6. На 7 % побільшало шлюбних договорів за рік. URL: <https://opendatabot.ua/analytics/marriage-contracts-2024>.
7. Плюта К. Л., Бутрин-Бока Н. С., Парашук Л. Г. Правове регулювання інституту шлюбного договору за законодавством України та зарубіжних країн. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 3. С. 121–124. URL: http://lsej.org.ua/3_2021/31.pdf.

НОВІ ПІДХОДИ ЩОДО ВЧИНЕННЯ ПРАВОЧИНУ ТА УКЛАДЕННЯ ДОГОВОРУ

Євдокимова Тетяна Фадіївна,

*здобувачка 1 курсу освітньої програми «Право» ступеня
магістра, кафедра правознавства*

Науковий керівник: Кульчий О. О., канд. юрид. наук, доцент
кафедри правознавства

Полтавський університет економіки і торгівлі

Укладення правочинів та договорів є одним із ключових аспектів регулювання правових відносин, що потребує оновлення підходів і адаптації до нових умов. Зокрема, нові технології, такі як цифрові платформи й блокчейн, впливають на правову практику, створюючи необхідність перегляду традиційних методів укладення договорів. Важливість дослідження також підкреслюється зростаючою роллю електронних правочинів, які спричиняють необхідність уточнення та уніфікації правового регулювання у сфері цифрових контрактів. З розвитком глобалізації та збільшенням транскордонних правовідносин виникає потреба у гармонізації законодавства різних країн, щоб забезпечити ефективність та надійність укладення договорів у міжнародному масштабі.

Дослідженню особливостей укладення правочинів та договорів на державному рівні присвятили свої праці такі науковці: І. П. Грибачова, С. Пилипенко, О. О. Кармаза, Т. В. Федоренко, Д. А. Позов та інші. Ураховуючи результати їх досліджень можна констатувати недосконалість нормативно-правової бази, що регулює державні стандарти укладення правочинів та договорів.

Підходи щодо укладення правочину та договору в Україні регламентуються такими актами:

1. Цивільним кодексом України, яким визначено умови укладення, зміни та припинення правочину та договору;

2. Законом України «Про електронну комерцію», яким визначено поняття «електронного правочину» та особливості укладення договорів в електронній формі;

3. Законом України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» та іншими нормативно-правовими актами.

Сучасні підходи до укладення правочинів та договорів у національному контексті передбачають адаптацію правового

регулювання до змінних умов сучасного суспільства. Серед ключових тенденцій можна виокремити електронні договори та цифрові інструменти. Укладення правочинів у цифровій формі стає стандартною практикою завдяки розвитку електронного документообігу, цифрового підпису та смарт-контрактів. Зростання популярності онлайн-комерції, дистанційних послуг і транзакцій спонукає до вдосконалення процедур укладення договорів через інтернет. Зокрема, необхідно удосконалити норми, що регулюють права споживачів, умови акцепту та умови повідомлень. У зв'язку з інтернаціоналізацією бізнесу та збільшенням транскордонних правовідносин, важливим є приведення національних норм у відповідність до міжнародних практик. Важливими аспектами залишаються забезпечення захисту персональних даних та способи підписання таких договорів.

Відповідно до статті 202 Цивільного кодексу України, правочин – це дія особи, спрямована на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків. Правочин є юридичним актом, який здійснюється з метою досягнення певного правового результату. Основою для забезпечення правової дійсності й ефективності правочину необхідно дотримуватись таких умов:

- законність змісту правочину, – сутність правочину не повинна суперечити чинному законодавству, моральним принципам чи публічному порядку;

- правосуб'єктність сторін, – особи, що укладають правочин, мають бути дієздатними та мати правоздатність на здійснення таких дій. Для недієздатних осіб необхідна участь їх законних представників.

- вільне волевиявлення сторін, – волевиявлення учасників правочину повинно бути усвідомленим, добровільним та не під примусом або обманом;

- відповідність форми правочину встановленим вимогам, – у випадках, передбачених законом, правочини укладаються в усній, письмовій (електронній) формі;

- можливість виконання правочину, – предмет правочину повинен бути реальним та здійсненим, а сам правочин – спрямованим на досягнення правового результату [1].

Відповідно до статті 626 Цивільного кодексу України, договір – це домовленість двох або більше сторін, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків. Договір є одним із видів правочинів і регулює правовід-

носини між сторонами. Особливості договору складають наступні умови:

- згода сторін, – договір укладається на основі взаємного волевиявлення сторін;

- предмет договору, – умови договору мають бути визначеними та чіткими, а предмет – дозволеним законом;

- форма договору, – договір може бути укладений в будь-якій формі: усній, письмовій (електронній, за допомогою інформаційно-комунікаційних систем, з нотаріальним посвідченням);

- відповідність законодавству, – договір не має суперечити нормам законодавства, моральним принципам та публічному порядку [1].

Відповідно до статті 12 Закону України «Про електронну комерцію» електронний правочин може бути підписаний:

- електронним підписом, якщо всі сторони використовують засоби електронного підпису;

- електронним підписом одноразового ідентифікатора;

- аналогом власноручного підпису (факсимільний підпис) [2].

Стаття 15 Закону України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» встановлює три рівні довіри до засобів електронної ідентифікації: низький (електронна пошта, номер телефону), середній (відбиток пальця, розпізнавання обличчя), високий (КЕП) [3].

Судова практика України налічує багато справ щодо одноразового ідентифікатора як форми електронного підпису. Верховний суд неодноразово розглядав питання законності укладення кредитних договорів в електронній формі за допомогою одноразового ідентифікатора. Вважаємо за доцільне розглянути Рішення № 123781220 Володарського районного суду Київської області від 16.12.2024 року. Суд встановив, що не надано доказів проведення ідентифікації відповідача при вході в особистий кабінет при укладанні кредитного договору. Позивач не довів правильність введення коду, направленного на номер мобільного телефона споживача шляхом перевірки. Не надано також доказів перевірки правильності введення пароля входу до особистого кабінету. Суд дійшов висновку про недоведеність укладання кредитного договору. Рішення суду набрало законної сили. Апеляційної скарги подано не було [4].

Багато країн прагнуть створити єдині стандарти для укладення правочинів, що полегшує міжнародну торгівлю та співпрацю. Зростає роль електронних правочинів, що вимагає гармонізації норм щодо електронного підпису, цифрових платформ і смарт-контрактів. У країнах Європейського Союзу ідентифікація за допомогою Bank ID є частиною цифрової ідентифікації, яка регулюється eIDAS Regulation (Регламентом про електронну ідентифікацію та довірчі послуги). Цей регламент забезпечує взаємне визнання електронних ідентифікаційних схем між країнами-членами ЄС. Стаття 26 Регламенту ЄС № 910/2014 встановлює вимоги щодо вдосконалених електронних підписів, які включають надійну автентифікацію клієнта. Ідентифікація Bank ID відповідає цим вимогам, а підпис Bank ID відповідає вимогам динамічного зв'язування [5].

Для порівняння візьмемо Швецію. Bank ID використовується як один із способів електронної ідентифікації, що дозволяє громадянам отримувати доступ до державних і приватних послуг онлайн. Bank ID видається банками та відповідає вимогам шведського електронного посвідчення особи високого рівня довіри. Відповідно до ст. 25 Регламенту ЄС № 910/2014 підпис за допомогою Bank ID належить до довірених послуг [5]. Він використовується як електронна ідентифікація під час підписання кредитного договору. Відповідно до тлумачення Закону про платіжні послуги Bank ID вважається платіжним інструментом [6]. Актуальною є також обробка персональних даних. Банк-емітент є контролером даних для обробки персональних даних. Сторона, що довіряє – контролер даних для їх обробки. Відповідно, немає потреби в угоді про обробку персональних даних. Виключення можуть складати інфраструктурні послуги. В Bank ID містяться такі персональні дані, що обробляються: ім'я, шведський особистий ідентифікаційний номер та назва банку-емітента.

Враховуючи вищевикладене вважаємо за доцільне розробити та впровадити універсальний електронний ідентифікатор з високим рівнем безпеки та інтегрованими платіжними функціями в національне законодавство. Електронний ідентифікатор, такий як Bank ID, прискорює верифікацію особи, запобігає шахрайству та інтегрує із фінансовими послугами. Це може суттєво зменшити ризики шахрайства, особливо під час укладення кредитних договорів.

Список використаних джерел

1. Цивільний Кодекс України : Закон України від 19 червня 2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.
2. Про електронну комерцію : Закон України від 3 вересня 2015 р. № 675-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19#Text>.
3. Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги : Закон України від 5 жовтня 2017 р. № 2155-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text>.
4. Рішення Володарського районного суду Київської області від 16 грудня 2024 р. у справі № 364/817/24 / *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123781220>.
5. Про електронну ідентифікацію та довірчі послуги для електронних транзакцій на внутрішньому ринку та про скасування Директиви 1999/93/ЄС : Регламент ЄС № 910/2014 Європейського Парламенту та Ради від 23 липня 2014 р. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2014/910/2024-10-18>.
6. Про платіжні послуги : Закон Швеції 2010:751 Міністерства фінансів від 23 червня 2010 р. URL: https://www.riksdagen.se/sv/dokument-och-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/lag-2010751-om-betaltjanster_sfs-2010-751/#K5.

ЕВОЛЮЦІЯ ДОГОВІРНОГО ПРАВА В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ ПРИВАТНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Кульчій Олег Олександрович,
*канд. юрид. наук, доцент кафедри правознавства
Полтавський університет економіки і торгівлі*

Упродовж останніх десятиліть в українському правовому полі зберігалася модель дуалізму приватного права, яка виражалася у співіснуванні двох кодифікаційних актів – Цивільного кодексу України та Господарського кодексу України. Такий підхід був формалізований після ухвалення обох кодексів у 2003 році, і хоча питання гармонізації їх положень неодноразово порушувалося в доктрині, суттєвих зрушень до останнього часу не відбувалося.

Розподіл правового регулювання між двома кодексами мав, зокрема, вплив на договірне право, зумовлюючи його фрагментацію. Зокрема, загальні засади укладення та виконання договорів були сконцентровані у Цивільному кодексі України, однак регулювання окремих різновидів класичних договорів – таких

як договір поставки, контракція чи енергопостачання – знаходилося в межах Господарського кодексу України. Така конструкція не лише ускладнювала систематизацію договірних права, а й породжувала колізії у практиці його застосування, що особливо відчутно було для учасників господарського обігу.

Визначальною особливістю Господарського кодексу було також закріплення спеціальних вимог до господарських договорів, які не містилися у Цивільному кодексі. Так, згідно з частиною третьою статті 180 ГК України, істотними умовами будь-якого господарського договору визнавалися предмет, ціна та строк його дії. Натомість ЦК України вимагає обов'язкового погодження лише предмета договору (стаття 638 ЦК), залишаючи інші умови на розсуд сторін або визначаючи більш конкретні вимоги для окремих видів договорів. Таким чином, склалася ситуація, за якої один і той самий вид зобов'язання – наприклад, купівля-продаж – міг мати різну юридичну природу залежно від суб'єктного складу та бути віднесеним до певної галузі права і, відповідно, регулювання.

У цьому контексті знаковим є ухвалення Закону України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб» від 9 січня 2025 року № 4196-IX, яким передбачено втрату чинності Господарським кодексом України з 28 серпня 2025 року. Закон не супроводжується змінами до Цивільного кодексу, що могли б компенсувати обсяг нормативного регулювання, який втрачається зі скасуванням ГК України. Це, у свою чергу, породжує низку питань як доктринального, так і прикладного характеру.

У площині теорії права на часі постає питання вибору моделі регулювання господарських договірних відносин у майбутньому. Чи варто відмовлятися від спеціального регулювання таких договорів як від атавізму нормативного дуалізму, чи, навпаки, – адаптувати ці підходи до нової кодифікованої рамки в межах Цивільного кодексу? Відмова від спеціалізації може сприяти лібералізації договірних права, посилюючи принцип диспозитивності. Проте така лібералізація може також призвести до зниження визначеності умов договору, що матиме ризики для сталості ділового обігу.

Практична площина проблеми зумовлена тим, що впродовж більш ніж двадцяти років підприємці й органи господарської

юрисдикції формували сталі практики укладення та виконання господарських договорів відповідно до вимог ГК України. Відсутність цих норм у правовому полі потенційно створює прогалини, які не будуть автоматично компенсовані загальними нормами ЦК України. Зокрема, питання істотних умов договору, формалізації зобов'язань, моменту укладення договору та вимог до його структури потребують додаткового обговорення. Очевидною видається потреба збереження принаймні окремих імперативних вимог до господарських договорів – наприклад, обов'язковості узгодження ціни для чинності договору.

У ширшому контексті еволюції договірного права в Україні не можна оминати питання потенційної рекодифікації Цивільного кодексу. Наукова спільнота вже не перший рік обговорює можливість структурування нормативного матеріалу ЦК з урахуванням сучасних вимог. Однією з ідей є інтеграція положень щодо правочинів та договорів в межах однієї книги кодексу, що сприятиме логічній цілісності нормативної конструкції. Окремим дискусійним питанням залишається належність спадкового договору до спадкового права – хоча його природа, як договору, могла б зумовлювати інше розміщення в структурі кодексу.

Нарешті, варто врахувати зміну характеру зобов'язань у сучасному світі. ЦК України, ухвалений у 2003 році, вже не повною мірою відповідає викликам цифрової епохи. Регулювання електронних правочинів, договорів щодо цифрових активів, а також правова природа смарт-контрактів залишаються поза увагою законодавця або мають лише фрагментарне врегулювання. Водночас саме ця сфера є перспективною для розвитку договірного права, що підтверджується досвідом правових систем країн Європейського Союзу.

Скасування Господарського кодексу України відкриває новий етап у розвитку українського договірного права, зумовлюючи потребу в переосмисленні і систематизації нормативного масиву, що регулює зобов'язальні правовідносини. Водночас це створює як ризики, пов'язані з можливою нормативною прогалиною, так і можливості – для модернізації правового підходу, уніфікації договірного регулювання та адаптації його до нових реалій цифрового суспільства. Майбутня рекодифікація Цивільного кодексу має врахувати як позитивний досвід господарського регулювання, так і необхідність розвитку новітніх договірних конструкцій у дусі сучасних європейських тенденцій.

Список використаних джерел

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 30.05.2025).
2. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року № 436-IV (втрачає чинність з 28.08.2025). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15> (дата звернення: 30.05.2025).
3. Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб : Закон України від 9 січня 2025 року № 4196-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4196-20> (дата звернення: 30.05.2025).

ПОНЯТТЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ПРАВОЧИНІВ

*Моргун Вероніка Володимирівна,
здобувачка 2 курсу освітньої програми «Право» ступеня
бакалавр*

*Науковий керівник: Горіславська І. В., канд. юрид. наук,
доцент кафедри цивільного та господарського права
Національний університет біоресурсів і природокорис-
тування*

Однією з ключових категорій у сфері приватного права є правочин, як базова підстава виникнення, зміни або припинення цивільних прав та обов'язків. Відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 11 Цивільного кодексу України, до найпоширеніших підстав виникнення цивільних прав та обов'язків належать договори та інші правочини [1]. Термін «правочин» уперше введено в українське законодавство на заміну поняттю «угода», яке за змістом збіглося з терміном «договір», однак не відображало специфіку їх співвідношення як загального та спеціального поняття. Будь-який договір є правочином, але не кожен правочин є договором [2, с. 288].

Поняття «правочин» офіційно закріплено в Цивільному кодексі України 2003 року, де йому присвячено окрему главу. Згідно з ч. 1 ст. 202 ЦК України, правочин – це дія особи, спрямована на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків [1]. Розглядаючи більш детально характерні ознаки правочинів, почнемо з того, що:

1. Правочин є вольовою дією особи. Це означає, що він здійснюється усвідомлено та цілеспрямовано. Воля – це внутрішнє

бажання особи, а волевиявлення – його зовнішнє, юридично значиме вираження. Для дійсності правочину важливо, щоб воля й волевиявлення збігалися – лише тоді можна вважати, що дія породжує правові наслідки [4, с. 180].

2. Правочин може вчинятися лише особою, яка має цивільну дієздатність, тобто здатна усвідомлювати значення своїх дій і керувати ними.

3. Суб'єктами правочину є фізичні та юридичні особи, а також держава, які діють як учасники цивільних правовідносин. Це відрізняє правочин від актів органів державної влади, що мають владний, односторонній характер і можуть встановлювати цивільні правовідносини незалежно від волі учасників.

4. В окремих випадках правочин не повинен суперечити правам та інтересам малолітніх чи неповнолітніх дітей, що випливає з міжнародно-правових зобов'язань України за Конвенцією про права дитини та Декларацією прав дитини [3, с.123–124].

5. Правочин має правомірний характер. Він повинен відповідати вимогам закону, моральним засадам суспільства, не порушувати прав і законних інтересів третіх осіб. Якщо дія є протиправною, вона не може вважатися правочином – натомість йдеться про цивільне правопорушення.

6. Правочин завжди має юридичну мету – встановити, змінити або припинити цивільні права й обов'язки. Тобто, результатом вчинення правочину є зміна у правовому статусі його сторін, наприклад, унаслідок укладення договору, дарування, заповіту чи відмови від права [5, с. 86].

Розподіл правочинів за різними критеріями важливий для теорії та практики цивільного права, дозволяючи глибше їх охарактеризувати, визначити статус учасників та систематизувати правові інститути. Законодавство передбачає різні критерії для поділу правочинів на види або групи, що зумовлює відсутність вичерпного переліку їхніх класифікацій.

Залежно від кількості сторін, правочини поділяються на односторонні (волевиявлення однієї сторони, наприклад, довіреність, заповіт), двосторонні (узгоджена дія двох сторін – договори) та багатосторонні (участь трьох і більше сторін – договори про спільну діяльність, лізинг), що потребують узгодженості волі сторін. Більшість договорів є двосторонніми (купівля-продаж, оренда), а стороною договору може бути кілька осіб.

Залежно від впливу підстави правочину на його, поділяються на каузальні та абстрактні. Каузальні правочини мають правову підставу, що обумовлює їх укладення, наприклад, договір дарування чи купівлі-продажу. Абстрактні правочини не містять або не виражають підстави явно – прикладом є вексель або банківська гарантія, які діють незалежно від основного зобов'язання [3, с. 127].

За строком дії виділяють строкові та безстрокові правочини. Строкові укладаються з вказівкою на момент початку і/або завершення дії (договір оренди з певною датою завершення). Безстрокові – укладаються без зазначення кінцевого терміну і діють доти, доки сторони не розірвуть їх [5, с. 228].

З огляду на характер матеріального надання, правочини класифікуються на платні й безоплатні. У безоплатному правочині обов'язки бере на себе лише одна сторона, як-от у договорі дарування. Платні правочини передбачають зустрічне надання – наприклад, передача речі за гроші (договір купівлі-продажу). У межах платних виокремлюють ризикові і мінові правочини, де сторони заздалегідь обмінюються еквівалентами (наприклад, договір міни).

За способом укладення правочини поділяються на консенсуальні та реальні. Консенсуальні вважаються укладеними з моменту досягнення згоди сторін щодо всіх істотних умов – типово для договору купівлі-продажу. Реальні вважаються укладеними лише після передачі речі – як у договорі позики або зберігання [6, с.163].

За характером довіри між сторонами правочини можуть бути фидуціарними або нефидуціарними. Фидуціарні правочини базуються на особистій довірі – наприклад, договір доручення, де важливими є особистість повіреного, добросовісність, конфіденційність. У разі втрати довіри правочин може бути припинений достроково. У нефидуціарних правочинах ця довірчість ролі не відіграє [7, с. 34].

Отже, правочин є фундаментальною юридичною категорією цивільного права. Він виступає основним інструментом реалізації правосуб'єктності фізичних та юридичних осіб. Від «угоди» правочин відрізняється ширшим змістом, охоплюючи як двосторонні (договори), так і односторонні (заповіт, довіреність) дії, спрямовані на досягнення юридичних результатів. Його визначення базується на вольовому характері дії, правосуб'єктності

особи, правомірності та досягненні правових наслідків через узгоджене волевиявлення.

Поділ правочинів за різними критеріями дає змогу всебічно охарактеризувати їх правову сутність та правильно визначити їхні наслідки. Це, у свою чергу, забезпечує належне врегулювання цивільно-правових відносин і захист прав та інтересів учасників цивільного обігу. Узагальнення наведених видів правочинів свідчить про складну та різнопланову структуру цього правового інституту. Такий підхід дозволяє законодавцю диференційовано підходити до регулювання окремих категорій правочинів, а правозастосовувачам – обирати належні способи тлумачення, оцінки дійсності та визначення юридичних наслідків конкретного правочину.

Список використаних джерел

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n1144> (дата звернення: 04.05.2025).
2. Зайцев О. Л. Поняття та ознаки правочинів. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2006. № 32. С. 288–292.
3. Цивільне право України : у 2 ч. : навч. посіб. / [Апанасюк М. П., Батожська О. В., Бондар О. Г. та ін.] ; за заг. ред. В. А. Кройтора, Кухарева О. Є., Ткалича М. О. Запоріжжя, 2016. ч. 1. 284 с.
4. Цивільне право : підручник : у 2 т. / В. І. Борисова (кер. авт. кол.), Л. М. Баранова, Т. І. Бегова та ін. ; за ред. В. І. Борисової, І. В. Спасько-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. Х. : Право, 2011. Т. 1. 656 с.
5. Цивільне право України : навч. посіб. / кол. Авторів ; за ред. Г. Б. Яновицької, В. О. Кучера. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2011. 468 с.
6. Цивільне право України : підручник : в 2 т. / кол. Авторів ; за ред. Г. Б. Яновицької, В. О. Кучера. Львів : Новий Світ-2000, 2014. Т. 1. 444 с.
7. Блащак А. І. Фідуціарні правочини у системі цивільного права України. *Тенденції реформування правової системи України і країн світу: правові, психологічні та соціокультурні аспекти : зб. тез доп. Міжнар. наук. конф.* [5–6 листоп. 2019 р.] / редкол. : С. В. Ба-нах, Т. В. Вовк, А. В. Грубінко [та ін.]. Тернопіль : ТНЕУ, 2019. С. 33–36.

ПРАВО ПРИВАТНОЇ ВЛАСНОСТІ ГРОМАДЯН

*Янгель Крістіна Валентинівна,
здобувачка 2 курсу освітньої програми «Право» ступеня
бакалавр*

*Науковий керівник: Горіславська І. В., канд. юрид. наук,
доцент кафедри цивільного та господарського права
Національний університет біоресурсів і природокорис-
тування*

Право приватної власності громадян є ключовим інститутом цивільного права, що забезпечує економічну свободу, стабільність майнових відносин і правову визначеність. Його генеза відображає еволюцію суспільних, економічних і правових систем, починаючи від римського права до сучасного українського законодавства. Аналіз історичного розвитку, змісту та механізмів реалізації права власності дозволяє зрозуміти його значення для суспільства та визначити напрями вдосконалення правового регулювання.

Римське цивільне право заклало основи сучасного розуміння права власності, вплинувши на правові системи європейських країн. У царську добу та ранню Республіку власність мала колективний характер (*ager publicus*), а індивідуальні права обмежувалися патриціанськими родами [4, с. 15]. Квіритська власність (*dominium ex iure Quiritium*) надавала римським громадянам абсолютне право розпорядження майном через манципацію, *де-юре* цесію чи узукапію. Преторська власність (*bonorum possessio*) захищала права іноземців, сприяючи гнучкості регулювання. У класичний період сформувалася тріада правомочностей: право користування (*ius utendi*), отримання плодів (*ius fruendi*) та розпорядження (*ius disponendi*) [5, с. 14]. У період домінації держава посилила контроль над власністю, але принципи римського права збереглися у Кодексі Юстиніана, ставши універсальними для європейських правових систем [6, с. 2].

В Україні право власності еволюціонувало від феодальних до ринкових форм. У Київській Русі «Руська Правда» регулювала княжу, боярську та селянську власність, розмежовуючи приватну й общинну землю [7, с. 85]. У Литовсько-Руській державі та Речі Посполитій (XIV–XVII ст.) Великий литовський статут закріпив феодальні права, обмеживши селянську власність. Козацька доба (XVII–XVIII ст.) характеризувалася приватною, державною та церковною власністю з елементами ринку землі.

У радянський період приватна власність була скасована, а земля націоналізована, що призвело до колгоспної системи. Після 1991 року Конституція України (1996) та Цивільний кодекс (2003) відновили приватну власність, а ринок землі (2021) сприяв її розвитку [8, с. 149].

Право власності в Україні, відповідно до статті 316 Цивільного кодексу, визначається як абсолютне право особи на майно, що включає володіння, користування та розпорядження [2]. Володіння забезпечує контроль над майном, користування дозволяє отримувати плоди й доходи, а розпорядження визначає юридичну долю майна. Ці правомочності можуть існувати окремо, наприклад, при оренді, але їх єдність формує сутність права власності. Стаття 41 Конституції України гарантує непорушність власності, а примусове відчуження можливе лише за суспільної необхідності з компенсацією [1]. Обмеження права власності, такі як екологічні чи містобудівні норми, балансують індивідуальні та суспільні інтереси.

Набуття права власності відбувається через правочини (купівля-продаж, дарування), спадкування, набувальну давність, переробку речей чи привласнення дарів природи (статті 328, 344, 331, 333 ЦКУ). Припинення права власності можливе через відчуження, знищення майна, конфіскацію чи відмову власника (стаття 346 ЦКУ). Захист права власності забезпечується виндикаційним позовом (витребування майна з незаконного володіння), негативним позовом (усунення перешкод у користуванні) та позовом про визнання права власності (статті 387, 391, 392 ЦКУ).

Відшкодування шкоди (стаття 1166 ЦКУ) та державна реєстрація прав на нерухомість посилюють захист від рейдерства та шахрайства [2].

Отже, право приватної власності громадян є фундаментальним елементом цивільного права України, що історично сягає своїм корінням у римське право та пройшло тривалий шлях еволюції, відображаючи зміни суспільно-економічних формацій на українських землях. Сучасне розуміння права власності, закріплене Конституцією та Цивільним кодексом України, включає три ключові правомочності: володіння, користування та розпорядження майном, забезпечуючи тим самим економічну свободу та стабільність майнових відносин. Держава гарантує непорушність цього права, допускаючи його обмеження лише у виняткових випадках, зумовлених суспільною необхідністю, за умови

повної компенсації. Механізми набуття та припинення права власності чітко врегульовані законодавством, а його захист забезпечується комплексом цивільно-правових засобів, включаючи судові позови та державну реєстрацію. Подальше вдосконалення правового регулювання права приватної власності є важливим для зміцнення правової визначеності та сприяння економічному розвитку України.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 03.05.2025).
2. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 03.05.2025).
3. Декрет Кабінету Міністрів України «Про довірчі товариства» від 17.03.1993 № 23-93. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/23-93> (дата звернення: 03.05.2025).
4. Бандурка О. М. Цивільне право в умовах воєнного часу. Проблеми цивільного права та процесу : тези доп. учасників наук.-практ. конф. Харків : ХНУВС, 2022. С. 15–17.
5. Камишанский В. П. Межі і обмеження права власності. 2015. 250 с.
6. Скловський К. І. Власність в цивільному праві. 5-е вид., перероб. Статут, 2016. 893 с.
7. Харитонов Є. О., Харитонova О. І., Некіт К. Г. Право власності : навч. посіб. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. 256 с.
8. Мазур О. С. Цивільне право України : навч. пос. Київ : Центр навч. л-ри, 2017. 384 с.

ОПІКА ТА ПІКЛУВАННЯ. ПАТРОНАТ НАД ДІЄЗДАТНОЮ ФІЗИЧНОЮ ОСОБОЮ

*Волкова Каріна Вадимівна,
здобувачка 2 курсу освітньої програми «Право» ступеня бакалавр*

*Науковий керівник: Горіславська І. В., канд. юрид. наук,
доцент кафедри цивільного та господарського права
Національний університет біоресурсів і природокорис-
тування*

У ході дослідження було з'ясовано, що інститути опіки, піклування та патронату над дієздатною фізичною особою пов'язані з приватним правом, оскільки ці інститути регулюють захист прав і інтересів осіб, які не можуть самостійно здійснювати свої права через фізичні або інші обмеження. Вони вста-

новлюють правовідносини між фізичними особами, де одна особа (опікун, піклувальник або патронатний орган) здійснює підтримку або нагляд за іншою особою, допомагаючи їй у реалізації майнових та особистих прав. Всі ці правові механізми спрямовані на захист інтересів осіб, які з різних причин не можуть повністю або частково реалізовувати свої права та виконувати обов'язки.

Розвиток опіки та піклування має глибоке історичне підґрунтя, що бере початок ще з Римського права. Спочатку опіка мала майновий характер, але з часом стала соціально орієнтованою. Під опікою та піклуванням за римським правом розуміли доповнення відсутньої у певної особи здатності до самостійного набуття та здійснення прав та обов'язків за допомогою інших, спеціально призначених осіб. Виділено два етапи у формуванні інституту опіки за римським правом: 1) початок формування опіки та піклування у добу раннього римського права (права республіканського Риму), коли опіка та піклування не мали на меті забезпечення інтересів недієздатної особи, а зводилися до права опікуна (найближчого родича та спадкоємця опікуваної особи) управляти майном опікуваного; 2) визначення основних засад регулювання відносин опіки та піклування у добу розвинутого (сформованого) римського права (права імператорського Риму) [1, с. 2]. Римське право розрізняло кілька форм опіки: законну, за заповітом і призначену магістратом. Основною відмінністю між опікою та піклуванням було те, що опікун діяв від імені підопічного, а піклувальник лише надавав згоду. Опікун повинен був бути морально надійним і звітувати про управління майном підопічного.

Інститути опіки та піклування в Україні мають історичні корені з часів Київської Русі, де вони розвивалися на основі звичаєвого права та закріплювались у «Руській правді». Опіка вважалась не тільки правовим, а й морально-релігійним обов'язком, підтримуваним світською та церковною владою. У феодалному суспільстві дитина була залежною від батьків або опікунів, які відповідали за її виховання та майно. Опіка часто призначалася родичам, і навіть жінки, як княгиня Ольга, виконували цю роль. Прийняття християнства сприяло вдосконаленню інституту опіки [2, с. 12–15].

Опіка та піклування – це правові інститути, спрямовані на захист особистих та майнових прав осіб, які не можуть самостійно здійснювати свої права. Це стосується малолітніх, неповнолітніх та повнолітніх осіб, які за станом здоров'я потребують

допомоги. Опіка та піклування можуть бути встановлені як судовим рішенням, так і органами опіки та піклування, які займаються влаштуванням дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування [3].

Завдання органів опіки та піклування включають забезпечення прав дітей, встановлення опіки та піклування, а також захист їхніх інтересів, перевірку умов виховання і влаштування. Вони мають право перевіряти умови утримання підопічних і в разі небезпеки для життя і здоров'я переводити їх до інших форм влаштування. Участь органів опіки є обов'язковою на судових засіданнях, що стосуються прав дітей.

Опіка та піклування встановлюється над неповнолітніми при відсутності у них батьків, усиновлювачів, а також коли діти залишилися без батьківського піклування з інших причин, також коли батьки ухиляються від захисту їхніх прав та інтересів. Опіка встановлюється над малолітніми дітьми, тобто тими, які не досягли 14 років, а піклування – над неповнолітніми у віці від 14 до 18 років [4, с. 316]. Опікун зобов'язаний забезпечити підопічного всім необхідним для виховання, навчання, лікування та розвитку. Піклувальник виконує аналогічні обов'язки, але має обмежену відповідальність щодо правочинів, які підопічний може укладати самостійно лише за згодою піклувальника.

При виборі опікуна або піклувальника враховуються умови їхнього життя, а також їх здатність виконувати обов'язки з виховання і догляду за підопічними. Опікун або піклувальник не можуть укладати договори, що можуть призвести до конфлікту інтересів, і повинні дбати про збереження майна підопічного.

Повнолітні дієздатні громадяни, які з тих чи інших причин не можуть самостійно здійснювати свої цивільні права та виконувати свої цивільні обов'язки, опиняються в досить складній життєвій ситуації, котра потребує більш детального законодавчого регламентування та оптимізації процесу надання їм соціальної допомоги на практиці. Перед державою в цьому випадку стоїть непросте завдання: з одного боку, забезпечити адекватне нормативне регулювання всіх потенційних виявів взаємодії помічника як з особою, інтереси якої він представлятиме, так і з третіми особами; а з іншого – сприяти максимально повній реалізації такими громадянами (в тому числі через їхніх помічників) своїх цивільних прав та свобод [5, с. 24].

Патронат – це форма допомоги та підтримки особи, яка з певних причин потребує соціальної або іншої допомоги, але зали-

шається дієздатною. В українському законодавстві найпоширеніше патронат зустрічається у сфері піклування над дітьми – як тимчасовий догляд (ст. 252 Сімейного кодексу України) [6].

Патронат має договірний характер, регулюється цивільним правом, та не передбачає передачу владних повноважень від підопічного до патрона. Договір може бути строковим чи безстроковим, оплатним або безоплатним.

Процедура встановлення патронату є спрощеною порівняно з опікою чи піклуванням, не потребує судового рішення і базується на взаємній згоді. Для оформлення необхідні документи, зокрема заяви, медичні висновки та підтвердження особистих даних. Органи опіки та піклування здійснюють реєстрацію помічника за місцем проживання особи, яка потребує допомоги, протягом десяти днів з дня подання документів

Інститут помічника, передбачений статтею 78 Цивільного кодексу України, є новелою цивільного законодавства, спрямованою на надання допомоги повнолітнім дієздатним особам, які через стан здоров'я не можуть повною мірою реалізовувати свої права та виконувати обов'язки. Відносини між такою особою та помічником мають договірний, добровільний характер і ґрунтуються на взаємному волевиявленні сторін. Помічник допомагає у вирішенні побутових, правових та адміністративних питань, але не має владних повноважень і може представляти інтереси особи в суді лише за наявності довіреності. Помічник обирається самостійно особою, яка потребує допомоги. Встановлення таких правовідносин є спрощеною процедурою, що не вимагає визнання недієздатності, але передбачає реєстрацію помічника органом опіки та піклування на підставі відповідного пакету документів. Такий механізм сприяє збереженню правового статусу особи та водночас забезпечує їй необхідну підтримку у повсякденному житті [7, с. 14].

Список використаних джерел

1. Прутян Д. С. Опіка за римським приватним правом та сучасним цивільним законодавством України : автореф. дис. ... к-та юрид. наук: 12.00.03. Одеса, 2007. 20 с.
2. Калаур Л. І. Інститут опіки і піклування в Україні: порівняльно-правовий аналіз. Тернопіль. 2018. 112 с.
3. Цивільний Кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 10.05.2025)

4. Яніцька І. А. Поняття та значення інституту опіки та піклування, їх розмежування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія: Право* / гол. ред. Ю. М. Бисага. — Ужгород : Гельветика, 2013. Вип. 21. Т. 1. Ч. 2. С. 315–317.
5. Кіріяк О. В. Договір про надання допомоги дієздатній фізичній особі. *Університетські наукові записки*. 2020. Т. 19. № 5 (77). С. 22–30.
6. Сімейний Кодекс України : Закон України від 10.01.2002 № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14/ed20241219#n1264> (дата звернення: 10.05.2025).
7. Макаренко О. Участь органів опіки та піклування у відносинах із надання допомоги дієздатній фізичній особі (ст. 78 Цивільного кодексу України). *Підприємництво, господарство і право*. 2015. № 9. С. 13–16. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pgip_2015_9_4 (дата звернення: 10.05.2025).

ПОНЯТТЯ ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ

Говорушак Євгенія Дмитрівна,
здобувачка 2 курсу освітньої програми «Право» ступеня бакалавр

Науковий керівник: Горіславська І. В., канд. юрид. наук,
доцент кафедри цивільного та господарського права
Національний університет біоресурсів і природокористування

Інститут юридичної особи з'явився у результаті економічної та господарської діяльності людини з метою задоволення потреб самореалізації, управлінських та інших суспільних потреб. Відповідно до Цивільного кодексу України, юридична особа визначається як організація, створена і зареєстрована у встановленому законом порядку, яка наділена цивільною правоздатністю та дієздатністю, а також може виступати позивачем чи відповідачем у суді [1, ст. 80]. Родове поняття у цій дефініції позначено терміном «організація», яке нормативно не визначене. У літературі можна навіть зустріти думку, що визнання юридичної особи організацією «не має істотного значення, оскільки будь-яких правових наслідків від наявності чи відсутності ознак організації не наступає» [2]. Дійсно, термін «організація» у праві широко використовується зовсім в іншому значенні, як складова відомої тріади «підприємства, установи, організації». Зокрема, кожній юридичній особі при її реєстрації присвоюється «ідентифікаційний код юридичної особи в Єдиному державному реєстрі підприємств і організацій України» (код ЄДРПОУ).

Основними ознаками юридичної особи є: організаційна єдність, відокремленість майна, здатність виступати від свого імені у правовідносинах та самостійна майнова відповідальність [3, с. 34]. Організаційна єдність передбачає наявність внутрішньої структури, визначеної статутом або іншими установчими документами, що регулюють діяльність юридичної особи. Відокремленість майна означає, що майно юридичної особи відмежоване від майна її засновників чи учасників, що дозволяє їй самостійно відповідати за своїми зобов'язаннями. Здатність виступати від свого імені у правовідносинах забезпечує юридичній особі можливість укладати угоди, звертатися до суду чи інших органів. Самостійна майнова відповідальність є ключовою, оскільки юридична особа відповідає за своїми зобов'язаннями виключно своїм майном, а не майном засновників, за винятком випадків, передбачених законом [3, с. 35].

Юридична особа як правова конструкція викликає дискусії серед науковців, що призвело до формування різних теорій її правової природи. Однією з найпоширеніших є теорія фікції, яка розглядає юридичну особу як штучно створений суб'єкт права, що не має реального існування, але визнається законом для зручності правового регулювання. Проте сучасні дослідники, зокрема А. В. Коструба, пропонують інтегративну теорію, яка розглядає юридичну особу як інструмент концентрації прав і обов'язків для реалізації інтересів фізичних осіб-засновників. За цією теорією, юридична особа є не лише фікцією, але й автономною правовою одиницею, що може діяти незалежно від волі своїх учасників [4, с. 36]. Така автономність, однак, може створювати ризики зловживань, наприклад, у формі ухилення від відповідальності через створення фіктивних юридичних осіб. Для вирішення цієї проблеми пропонується розширення відповідальності фізичних осіб, які контролюють діяльність юридичної особи, зокрема через механізм «підняття корпоративної вуалі» [4, с. 37].

Класифікація юридичних осіб у цивільному праві України здійснюється за різними критеріями. Зокрема, ЦК України поділяє їх на юридичних осіб приватного права та юридичних осіб публічного права [1, ст. 81]. Юридичні особи приватного права створюються на підставі установчих документів фізичними чи юридичними особами для здійснення господарської, благодійної чи іншої діяльності. Натомість юридичні особи публічного пра-

ва створюються розпорядчим актом державних органів або органів місцевого самоврядування, наприклад, державні установи чи комунальні підприємства. Крім того, юридичні особи можуть класифікуватися за організаційно-правовою формою (товариства, кооперативи, асоціації тощо), за метою діяльності (комерційні чи некомерційні) та за іншими ознаками [3, с. 36].

Важливим аспектом є правоздатність і дієздатність юридичної особи. Цивільна правоздатність юридичної особи виникає з моменту її державної реєстрації та припиняється після завершення ліквідаційної процедури. Вона може бути загальною або спеціальною, залежно від мети діяльності, визначеної в установчих документах. Наприклад, комерційні організації мають загальну правоздатність, що дозволяє їм здійснювати будь-яку діяльність, не заборонену законом, тоді як некомерційні організації (наприклад, благодійні фонди) обмежені спеціальною правоздатністю, що відповідає їхнім статутним цілям. Дієздатність юридичної особи реалізується через її органи управління (наприклад, загальні збори, правління) або уповноважених представників, які діють від її імені на підставі статуту чи довіреності [1, ст. 92].

Проблематика юридичної особи у цивільному праві також пов'язана з питаннями її припинення. Ліквідація юридичної особи може відбуватися добровільно (за рішенням засновників) або примусово (за рішенням суду, наприклад, у разі банкрутства). Процедура ліквідації включає задоволення вимог кредиторів, розподіл залишку майна між учасниками та виключення юридичної особи з Єдиного державного реєстру. Реорганізація (злиття, приєднання, поділ, перетворення) є іншою формою припинення, при якій права та обов'язки юридичної особи переходять до правонаступників. Ці процеси регулюються нормами ЦКУ та іншими законодавчими актами, що забезпечують захист інтересів усіх зацікавлених сторін [3, с. 38].

Сучасні виклики у правовому регулюванні юридичних осіб пов'язані з глобалізацією та цифровізацією. Наприклад, у міжнародному цивільному обороті виникають питання визначення правового статусу іноземних юридичних осіб, а також регулювання діяльності віртуальних організацій, створених у цифровому середовищі. Крім того, актуальним є питання відповідальності юридичних осіб за порушення, вчинені їхніми представниками, зокрема у сфері корпоративного управління чи антикоруп-

ційного законодавства. Для вирішення цих проблем необхідне вдосконалення національного законодавства та гармонізація з міжнародними стандартами [4, с. 38].

Отже, поняття юридичної особи у цивільному праві є багатограним і охоплює як теоретичні, так і практичні аспекти. Юридична особа виконує функцію інструменту для структурування правовідносин, забезпечуючи стабільність і передбачуваність у цивільному обороті. Водночас її автономність і відокремленість створюють виклики, що потребують постійного вдосконалення правового регулювання, зокрема у сфері відповідальності та захисту прав кредиторів. Подальший розвиток інституту юридичної особи має враховувати сучасні економічні, соціальні та технологічні реалії, щоб забезпечити ефективність і справедливість правового регулювання.

Список використаних джерел

1. Цивільний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 10.05.2025).
2. Науково-практичний коментар до цивільного законодавства України : в 4 т. / Ярема А. Г., Карабань В. Я., Кривенко В. В., Ротань В. Г. Т. 1. Київ : А.С.К ; Севастополь : Ін-т юрид. дослідж., 2004. С. 238.
3. Рабінович С. П. Поняття юридичної особи у цивільному праві України: окремі аспекти. *Форум права*. 2020. № 1. С. 34–39.
4. Коструба А. В. Інтегративна теорія юридичної особи: критика теорії фікції. *Форум права*. 2020. № 1. С. 36–38.

ЗМІНИ ГОСПОДАРСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА В ЧАСТИНІ ФОРМ УПРАВЛІННЯ МАЙНОМ ВНАСЛІДОК СКАСУВАННЯ ГК УКРАЇНИ

*Шматлай Анастасія Олександрівна,
здобувачка 3 курсу освітньої програми «Право» ступеня бакалавр*

*Науковий керівник: Бляхарський Я. С., канд. юрид. наук,
старший викладач кафедри трудового, земельного та господарського права*

*Хмельницький університет управління та права імені
Леоніда Юзькова*

Законодавчі зміни у сфері господарювання є постійним динамічним процесом, зумовленим низкою різноманітних причин, проте мета таких змін ідентична – вдосконалення правового регулювання діяльності суб'єктів господарювання.

Останньою актуальною дискусійною новиною у юриспруденції стала декодифікація Господарського кодексу України (далі – ГКУ), що відбудеться 28 серпня 2025 року. Прийняття рішення про скасування цього нормативно-правового акта було зумовлене низкою причин, зокрема, неузгодженість та суперечність положень ГКУ із положеннями Цивільного кодексу, бланкетність більшості норм ГКУ, закріплення радянських підходів до регулювання майнових відносин щодо управління державним майном, яке очевидно не відповідає сучасним ринковим умовам.

Крім цього, науковець Сегал Є. А. виділяє ще одну суттєву причину – необхідність значного оновлення господарського законодавства, особливо у світлі Угоди про асоціацію з ЄС, тобто потреба привести у відповідність українське законодавство із європейськими стандартами з метою стимулювання інтеграційних процесів та покращення контролю з боку держави [1, с. 386].

Станом на зараз і до моменту скасування згідно з положеннями ГКУ управління майном може здійснюватися на праві власності, що включає в себе володіння, користування та розпорядження, і на основі специфічних речових прав: праві господарського відання й оперативного управління майном [2].

Упродовж довгих років виникали спірні моменти щодо доцільності існування двох вищевказаних специфічних прав, адже, по-перше, вони визначаються лише в ГКУ, а Цивільний кодекс не містить жодної згадки про них як про види речових прав. По-друге, право господарського відання та право оперативного управління породжують можливість для зловживань через незрозумілість меж правомочностей та неефективного управління майном.

Окреслену проблему буде вирішено згодом завдяки прийняттю ЗУ «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб» та скасуванню ГКУ. Зазначений закон на заміну праву господарського відання та праву оперативного входить зовсім інше речове право – право узупруга. Під ним в контексті нового Закону слід розуміти речове право особистого безоплатного володіння і користування комунальним та державним майном з можливістю отримання плодів, продукції і доходів від користування таким майном узупругарієм (ОМС, комунальною організацією (установою, закладом), комунальним некомерційним товариством, органом державної влади,

державними органами, державними організаціями (установами, закладами), державними некомерційними товариствами та іншими юридичними особами, які не ставлять за мету одержання прибутку та єдиним учасником (засновником) яких виступає територіальна громада та держава) [3].

Така законодавча зміна містить одразу декілька позитивних аспектів:

1) узуфрукт чітко визначає право безоплатного володіння та користування майном з можливістю отримання доходів, але без права відчуження, що робить більш прозорим статус майна та посилює контроль власника (територіальної громади та держави) за його цільовим використанням та збереженням. У випадку з правом господарського відання, обмежене право розпорядження могло створювати можливості для зловживань;

2) скасування права господарського відання та права оперативного управління, які через нечіткість меж правомочностей могли сприяти корупційним схемам, та перехід до узуфрукту, який є більш однозначним у питанні розпорядження (відсутність такого права), потенційно зменшує корупційні ризики при управлінні комунальним та державним майном;

3) закон, що впроваджує узуфрукт, поширює його на органи місцевого самоврядування, органи державної влади, комунальні та державні організації (установи, заклади), комунальні та державні некомерційні товариства та інші юридичні особи, які не ставлять за мету одержання прибутку, що створює більш єдиний правовий режим управління майном для цієї категорії суб'єктів, на відміну від розрізнення між правом оперативного управління для установ та правом господарського відання (яке формально могло застосовуватися до комунальних чи державних комерційних підприємств).

4) оскільки узуфрукт не передбачає права відчуження майна узуфруктуарієм, це є запобіжником від незаконної передачі цінних комунальних і державних активів сумнівним структурам.

На нашу думку, запровадження права узуфрукта як основної форми управління комунальним і державним майном для некомерційних юридичних осіб органів місцевого самоврядування та органів державної влади є логічним кроком у напрямку уніфікації речових прав та підвищення прозорості управління публічними активами. Обмеження права відчуження, властиве узуфрукту, дійсно може стати ефективним запобіжником незаконному виведенню цінних комунальних і державних ресурсів.

Водночас, виникає необхідність ретельного аналізу потенційного впливу такого обмеження на господарську діяльність комунальних і державних некомерційних підприємств, зокрема у контексті необхідності модернізації матеріально-технічної бази, адже може з'явитись потреба у розробці чітких та прозорих механізмів отримання згоди власника (територіальної громади чи держави) на певні види розпорядження майном, необхідні для розвитку цих підприємств.

Щодо колишніх суб'єктів права господарського відання (комунальних і державних комерційних підприємств), пряме застосування узуфрукту, що виключає право розпорядження, може суттєво обмежити їхню господарську самостійність та інвестиційну привабливість. У цьому контексті, можливо, виникне потреба у пошуку комбінованих моделей управління або застосування інших цивільно-правових інститутів, таких як оренда з правом викупу, або ж чіткого визначення умов та порядку відчуження майна за згодою власника.

Узагальнюючи вищевикладене, можна дійти висновку, що скасування ГКУ значно вплине на форми управління майном у сфері господарювання. Припинення суперечних речових прав (права оперативного управління та права господарського відання), які сприяли розгортанню корупційних схем та передачі активів сумнівним структурам, і впровадження на їх зміну права узуфрукта призведе до підвищення прозорості, посилення контролю власника, усунення корупційних ризиків і створення більш ефективної системи управління публічними активами в інтересах держави та суспільства.

Незважаючи на те, що узуфрукт обмежує самостійність підприємств у розпорядженні майном, він зможе забезпечити стабільність їхньої діяльності та запобігатиме незаконному відчуженню цінних активів. Однак потрібно враховувати, що уніфікація речових прав та обмеження господарської діяльності комунальних і державних некомерційних підприємств потребує розробки чітко регламентованих механізмів отримання згоди власника (територіальної громади чи держави) на окремі види розпорядження майном, тому ключовим фактором успішної реалізації реформи стане розробка детального законодавчого та підзаконного регулювання, яке б враховувало специфіку діяльності різних типів комунальних юридичних осіб та забезпечувало баланс між контролем власника та господарською самостійністю узуфруктуаріїв.

Список використаних джерел

1. Сегал Є. А. Причини та наслідки скасування Господарського кодексу в Україні. Причини та наслідки скасування ГКУ. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2024. Т. 1, № 83. С. 385–390.
2. Господарський кодекс України від 16.01.2003 року № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 16.05.2025).
3. Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб : Закон України від 09.01.2025 року № 4196-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4196-20#top> (дата звернення: 16.05.2025).

ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ТЕНДЕРНИХ ДОГОВОРІВ

Коржинський Роман Вадимович,
здобувач 3 курсу освітньої програми «Право» ступеня бакалавр
Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

Тендерний договір є одним із ключових елементів системи публічних закупівель, оскільки визначає права та обов'язки сторін у процесі їх реалізації. Однак на практиці учасники не завжди сумлінно дотримуються взятих на себе зобов'язань і використовують надані права в недобросовісний спосіб. Порухення умов таких договорів може призвести до серйозних негативних наслідків для обох сторін. У цьому контексті особливого значення набуває питання господарсько-правової відповідальності за невиконання або неналежне виконання умов тендерних договорів, що є необхідним для ефективного здійснення публічних закупівель і захисту інтересів держави.

Головний нормативно-правовий акт, котрий регулює питання тендерних договорів є Закон України «Про публічні закупівлі» від 25 грудня 2015 року. Він визначає, що договір про закупівлю (тендерний договір) – це господарський договір, котрий укладається між замовником і учасником за підсумками проведення процедури закупівлі або спрощеної закупівлі, який передбачає оплатне надання послуг, виконання робіт чи придбання товарів [1].

За останні роки дедалі частіше фіксуються порушення правових основ економічної конкуренції, що проявляється у недобросовісній конкуренції, зловживанні монопольним становищем на ринку, а також у антиконкурентних узгоджених діях, що супроводжуються викривленням результатів торгів, тендерів та аукціонів. Останнє з вищенаведених правопорушень визначається найбільш поширеним і свідчить про координацію дій між учасниками публічних закупівель з метою спотворення їх результатів [2, с. 278].

Варто зазначити, що відповідно до частини 4 статті 17 Закону України «Про публічні закупівлі», факт вчинення суб'єктом господарювання антиконкурентних узгоджених дій, що призвели до спотворення результатів тендерів, і за які його було притягнуто до відповідальності протягом останніх трьох років, є підставою для замовника відмовити такому учаснику в участі у процедурі закупівлі.

Швидка Т. І. зазначає, що в у вищезазначених випадках передбачене обов'язкове відхилення тендерної пропозиції або відмова в участі у переговорній процедурі закупівлі. Тобто суть цього обмеження полягає у прагненні законодавця забезпечити механізм додаткового захисту конкурентного середовища та загалом виховати правослужняну поведінку суб'єктів господарювання, щоб запобігти повторним порушенням у майбутньому [2, с. 279].

Спотворення результатів торгів та вчинення антиконкурентних узгоджених дій, як правильно й підмітила Ткачук А. В., можливе не лише з боку учасників, а й зі сторони замовника, яким може виступати орган державної влади, орган місцевого самоврядування або орган адміністративно-господарського управління та контролю. Такі дії за участю зазначених суб'єктів підпадають під регулювання статті 15 Закону України «Про захист економічної конкуренції». Аналізуючи питання викривлення результатів торгів, аукціонів, конкурсів, тендерів та отримання прибутку внаслідок таких дій, слід відзначити що у разі визнання Антимонопольним комітетом України певних дій антиконкурентними, правова підстава для набуття такого прибутку зникає. В такому випадку виникають підстави з яких суб'єкт господарювання набуває майно безпідставно, що тягне за собою виникнення відповідного зобов'язання, а саме обов'язку повернення майна отриманого безпідставно [3, с. 83].

Варто звернути увагу на те, що при Антимонопольному комітеті України існує так званий «чорний список», до якого вносяться учасники публічних закупівель – суб'єкти господарювання, інформація про яких міститься у Зведених відомостях на офіційному сайті Комітету, котрі порушили правила здійснення тендерних договорів.

На сьогоднішній день в Україні офіційного реєстру порушників не створено, але за допомогою вже існуючої системи «Prozorro», котра містить відомості АМКУ, можна дізнатися чи суб'єкти господарювання вчиняли порушення раніше. Завдяки цьому дані про факти порушень, допущених суб'єктами господарювання в минулому, відображаються у протоколі розгляду тендерних пропозицій. Це досить важливий крок у напрямку подолання проблеми викривлення результатів торгів, тендерів та аукціонів [2, с. 280].

Загалом питання відповідальності за порушення тендерних договорів є досить складне та багатогранне. Це зумовлено тим, що це питання регулюється досить таки малою кількістю нормативно-правових актів. З огляду на це, сьогодні велика кількість науковців схиляється до думки, що законодавцю необхідно розробити та ухвалити Конкуренційний процесуальний кодекс, який би детально регулював порядок розгляду скарг Антимонопольним комітетом України щодо викривлення результатів торгів, тендерів та аукціонів, закріплюючи основні принципи розгляду такої категорії справ, а також встановлюючи гарантії для суб'єктів господарювання, дії яких оскаржуються.

На думку Швидкої Т. І., варто запровадити кримінальну відповідальність за викривлення результатів торгів, тендерів та аукціонів шляхом доповнення Кримінального кодексу України та загалом розробити методику визначення розміру штрафних санкцій щодо цього питання [2, с. 280].

З огляду на вищезазначене, можна говорити, що господарсько-правова відповідальність за порушення тендерних договорів виступає важливим інструментом забезпечення дисципліни у сфері публічних закупівель, а її належне регулювання сприяє підвищенню прозорості, доброчесності та ефективності.

З метою попередження правопорушень у сфері публічних закупівель доцільно не лише вдосконалити чинну нормативно-правову базу, а й вжити додаткових превентивних заходів. Зокрема, варто розглянути можливість запровадження кримі-

нальної відповідальності за грубі порушення умов тендерних договорів, суттєво збільшити розмір фінансових санкцій за зловживання правами та невиконання договірних зобов'язань, а також посилити контроль з боку уповноважених органів. Водночас необхідним є розвиток механізмів незалежного моніторингу, а також підвищення рівня професійної підготовки фахівців, які відповідають за здійснення закупівель.

Список використаних джерел

1. Про публічні закупівлі : Закон України від 25.12.2015 № 922-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19#Text> (дата звернення: 27.04.2025).
2. Швидка Т. І. Господарсько-правова відповідальність за антиконкурентні узгоджені дії у формі спотворення результатів тендерів, торгів, аукціонів, конкурсів як прояв узгодженої поведінки учасників закупівель. *Аналітичне-порівняльне правознавство*. Ужгород, 2024. № 1. С. 276–281.
3. Ткачук А. В. Безпідставне набуття майна суб'єктом господарювання внаслідок порушення законодавства про захист економічної конкуренції (спотворення результатів торгів, аукціонів, конкурсів, тендерів). *Історико-правовий часопис*. Луцьк, 2023. № 2 (21). С. 81–85.
4. Про захист економічної конкуренції : Закон України від 11.01.2001. № 2210-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210-14#Text> (дата звернення: 27.04.2025).

ПРОБЛЕМИ УКЛАДЕННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ДОГОВОРІВ У ГОСПОДАРСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Коваль Ярослав Сергійович,

здобувач З курсу освітньої програми «Право» ступеня бакалавра

Науковий керівник: Бляхарський Я. С., канд. юрид. наук,
*кафедра трудового, земельного та господарського права
Хмельницький університет управління та права імені
Леоніда Юзькова*

У сучасних умовах технологічного розвитку набуває поширення цифровізація всіх сфер життя суспільства. Цифровий простір перебудовує традиційні уявлення про способи зберігання, захисту та обігу інформації. Саме через цифровізацію правових та економічних сфер набуває поширення практика вико-

ристання електронних договорів. Враховуючи глобалізацію ринків, актуальним постає питання про визнання електронних договорів, укладених іноземними контрагентами, та забезпечення їх юридичної сили на території України. Окремо слід зазначити проблему безпеки та захисту конфіденційних даних при укладенні господарських зобов'язань. Таким чином дослідження проблем правового регулювання електронних договорів в господарській діяльності є доволі актуальною та необхідною темою для забезпечення правової визначеності, підвищення ефективності договірного процесу, а також інтеграції українського бізнесу у світове господарство.

При з'ясуванні самих проблем укладення електронних договорів, на мій погляд, доцільно буде спершу розглянути, чим регламентується порядок укладення таких договорів. Вимогами для укладення господарського договору в електронній формі є сформовані умови на основі як загальних умов правочину, так і певних спеціальних правил, котрі стосуються саме електронної форми такого правочину. При цьому в законодавстві не існує чіткої дефініції щодо поняття форма договору, а в наукових джерелах відсутня єдина точка зору щодо даного питання [3, с. 318]. Що стосується самого регулювання форми електронних договорів, то основними нормативно-правовими актами в даній сфері є Господарський кодекс України (ГК), а саме стаття 181, в якій передбачається загальне правило, що господарський договір закріплюється за загальними правилами Цивільного кодексу України (ЦК) з урахуванням особливостей, передбачених саме ГК України. Також відповідно до статті 174 ГК України самий договір є підставою для виникнення відповідних зобов'язань [1]. Крім власне кодифікованих нормативно-правових актів, існують також закони України. Так одним із них є закон України «Про електронну комерцію». В даному законі детальніше розписано саме про регулювання електронної форми договору. Відтак договір буде вважатися укладеним в письмовій формі, якщо його було укладено за допомогою інформаційно-комунікаційної системи. Варто зауважити, що електронний договір не тільки прирівнюється до письмового, а ще він сам по собі є письмовою формою правочину [2]. На мою думку, формулювання даної норми більше передбачає рівність, ніж тотожність понять цих двох форм правочинів, а також власне через

дану невизначеність цих двох форм практичні процедури укладення таких договорів стають неочевидними.

Доволі проблемним питанням є наявність електронного підпису як важливого елементу дійсності договору. Електронний договір, який не укладений з використанням електронного підпису відповідно до вищевказаного закону України, не буде визнаватися укладеним в електронній формі. Таке ж рішення прийняв Верховний Суд у своїй постанові від 2021 року, де договори поставки визнали такими, що не є укладеними через відсутність електронного підпису. Також у ще одній постанові 2021 року Верховний Суд зазначив, що договір може формуватися й шляхом обміну електронними повідомленнями, а не тільки як суцільний документ з відповідним електронним підписом. Проте важливо буде вказати, що саме електронне листування між сторонами не може розглядатися як доказ, адже це прямо не відповідає положенням закону України «Про електронні документи та електронний документообіг», а саме відсутність такого важливого елементу, як електронний підпис. Таким чином, через це відправника неможливо ідентифікувати, а сам документ є вразливим до зміни його положень [4, с. 33–34].

В юридичній літературі існує думка, що Закон «Про електронну комерцію» не містить чітко передбаченого алгоритму процедури підписання електронних договорів, а в переліку обов'язкових реквізитів оригіналу такого договору не наведено конкретного переліку його істотних умов, крім власне електронного підпису. Щоб усунути дану колізію, варто доповнити положення вищезгаданого закону ще і таким переліком обов'язкових елементів як: назва та номер договору, місце й дата його укладення, поштові адреси сторін тощо [5, с. 57].

Проаналізувавши чималу кількість наукових статей та нормативно-правових актів, ми можемо дійти висновку, що в сучасному українському правовому полі існує декілька суттєвих прогалин і суперечностей про укладення електронних договорів саме в господарській діяльності. До таких прогалин ми можемо віднести відсутність чіткого визначення поняття електронна форма договору, її розмежування із письмовою формою, незавершеність норм закону України «про електронну комерцію», що призводить до розбіжностей в судовій практиці. Також як однією з проблем укладення електронного договору є відсут-

ність єдиної методики фіксації істотних умов електронних правочинів, що ускладнює незмінність положень договору, моменту його укладення та ідентифікацію сторін. Саме через ці проблеми створюються ті бар'єри, що негативно впливають на розвиток бізнес-обігу в Україні.

Список використаної літератури

1. Господарський кодекс України : від 16 січня 2003 року № 436-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#n2> (дата звернення 25.05.2025).
2. Про електронну комерцію : Закон України від 3 вересня 2015 року № 675-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19#Text> (дата звернення 25.05.2025).
3. Радченко Я. М. Укладення господарського договору в мережі Інтернет: теоретико-правовий аспект. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 11. С. 317–320. URL: http://www.lsej.org.ua/11_2022/74.pdf (дата звернення: 25.05.2025).
4. Мелікова В. І. Актуальні проблеми укладення електронних договорів між суб'єктами підприємництва. *Економіка та право*. 2022. № 2. С. 31–38. URL: <https://doi.org/10.15407/econlaw.2022.02.031> (дата звернення: 27.05.2025).
5. Шуст Г. П., Грищенко А. І. Укладення електронних господарських договорів за українським законодавством. *Держава та регіони, Серія: Право*. 2023. № 2. С. 55–59. URL: http://law.stateandregions.zp.ua/archive/2_2023/8.pdf (дата звернення 27.05.2025).

МІЖНАРОДНЕ ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ КРИПТОВАЛЮТ ЯК ВИКЛИК ФРАГМЕНТАЦІЇ ТА МОЖЛИВІСТЬ УНІФІКАЦІЇ

*Завгородня Діана Максимівна,
здобувачка 2 курсу освітньої програми «Міжнародний
бізнес» ступеня бакалавр*

*Науковий керівник: Зверева К. С., д-р філос. (міжнародне
право), кафедра міжнародного, цивільного та комерційного
права*

Державний торговельно-економічний університет

У цифрову епоху криптовалюти вже давно вийшли за межі інтересу вузького кола інвесторів, ставши суттєвим елементом глобальної фінансової системи. Їхня популярність та транснаціональний характер створюють серйозні виклики для тради-

ційних інститутів міжнародного торговельно-економічного права. Наразі світ спостерігає за спробами провідних країн та організацій створити правове поле, яке б одночасно сприяло розвитку цифрових активів та при цьому гарантувало фінансову безпеку.

У 2021 році FATF опублікувала оновлені рекомендації щодо віртуальних активів та провайдерів послуг з віртуальними активами (VASPs), акцентуючи на запровадженні Travel Rule як обов'язкової умови для міжнародного AML-контролю [1]. Цей підхід вимагає, щоб провайдери передавали інформацію про відправника та отримувача при здійсненні транзакцій з криптоактивами, що підвищує прозорість ринку (табл. 1).

Таблиця 1

Інституція	Основний документ	Регуляторна роль
FATF	Guidance for VAs & VASPs (2021)	AML/KYC, контроль транзакцій
ЄС	MiCA Regulation (EU 2023/1114)	Ринок, токени, інвестори, стабільні монети
OECD	CARF (2022)	Обмін податковою інформацією
COT	Digital Trade Reports	Аналіз статусу кriptи як товару чи послуги
UNCTAD	Digital Economy Report (2023)	Дані як економічний ресурс

У 2023 році Європейський Союз схвалив Регламент MiCA (EU 2023/1114), який став першим прикладом комплексного правового регулювання крипторинку на рівні наднаціонального блоку. Він охоплює правила щодо токенів, стабільних монет, ліцензування VASPs та захисту прав інвесторів [2].

Паралельно, OECD у 2022 році представила Crypto-Asset Reporting Framework (CARF), що передбачає автоматичний обмін податковою інформацією між юрисдикціями [3]. Це дозволяє країнам отримувати доступ до даних про криптовалютні активи своїх резидентів, які тримаються за кордоном – механізм, подібний до CRS (Common Reporting Standard) для банків.

Відсутність єдиного підходу до розуміння криптовалют зумовила появу різних моделей регулювання. У США криптовалюти вважаються власністю та підлягають оподаткуванню як приріст капіталу [4]. SEC і CFTC продовжують боротьбу за юрисдикцію над ринком, що створює правову невизначеність.

Японія, навпаки, створила стабільне середовище, визнавши біткоїн легальним платіжним засобом. Біржі працюють за ліцензією FSA, а споживачі мають гарантії щодо збереження активів [5]. У Сінгапурі криптобізнес має сприятливий режим оподаткування, але жорсткі вимоги до AML.

Україна, яка у 2021 році ухвалила Закон «Про віртуальні активи», ще не запустила повноцінний ринок, але намагається гармонізувати національне право з європейським та FATF.

Зауважимо, що COT може відіграти роль модератора у дискусії про статус криптовалют у торгівлі – як товарів, послуг або цифрових даних. Схожі дебати відбуваються у сфері e-commerce, де COT вже має робочі групи та звіти[6].

UNCTAD також визнає важливість регуляторної єдності у цифровій економіці: дані, блокчейн і криптовалюти мають спільні точки дотику, і без узгодження правил транскордонний обіг буде сповільнюватися [7].

Ініціативи, подібні до глобальної автоматичної звітності, створені OECD, можуть стати фундаментом для багатосторонньої угоди про криптовалюту.

Сучасна система регулювання криптовалют – це строката карта, на якій відсутній загальний маршрут. Поступове зближення підходів FATF, OECD та ЄС свідчить про можливість створення «м'якої уніфікації» через стандарти, які адаптують національні юрисдикції.

З огляду на виклики, що постають перед світовим крипторинком, міжнародні інституції, такі як COT, можуть стати арбітрами у створенні нових рамкових угод. У цьому процесі важливо враховувати інтереси країн, що розвиваються, для запобігання цифровій нерівності.

Україна має шанс стати частиною першої хвилі цифрової правової інтеграції, запозичуючи кращі практики MiCA, CARF та FATF, і водночас розвиваючи інноваційне власне регулювання.

Список використаних джерел

1. FATF. Updated Guidance for a Risk-Based Approach to Virtual Assets and VASPs. Paris: FATF, 2021. URL: <https://www.fatf-gafi.org/publications/fatfrecommendations/documents/guidance-rba-virtual-assets-2021.html>.
2. International Monetary Fund. Elements of Effective Policies for Crypto Assets. IMF, 2023.

3. OECD. Crypto-Asset Reporting Framework and Amendments to the Common Reporting Standard. Paris: OECD, 2022. URL: <https://www.oecd.org/tax/exchange-of-tax-information/crypto-asset-reporting-framework-and-amendments-to-the-common-reporting-standard.htm>.
4. Securities and Exchange Commission. Investor Bulletin: Initial Coin Offerings. SEC, 2022.
5. UNCTAD. Digital Economy Report 2023: Cross-Border Data Flows and Regulations. United Nations, 2023.
6. World Trade Organization. Reports on Digital Trade and Emerging Technologies. WTO, 2023. URL: https://www.wto.org/english/res_e/reser_e/digital_trade_e.htm.
7. Regulation (EU) 2023/1114 of the European Parliament and of the Council of 31 May 2023 on Markets in Crypto-assets, and amending Regulations (EU) No 1093/2010, (EU) No 1094/2010, and (EU) No 1095/2010.

ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ФОП У СФЕРІ НАДАННЯ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ

Борозенна Анастасія Михайлівна,
здобувачка 3 курсу освітньої програми «Право» ступеня бакалавра

Науковий керівник: Бляхарський Я. С., канд. юрид. наук,
кафедра трудового, земельного та господарського права
Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

Освітні послуги, як сфера суспільно вагомої і соціально значущої діяльності, становлять частину сучасного господарського обігу. У цьому контексті важливою є роль фізичної особи – підприємця (ФОП), що являється суб'єктом господарської діяльності у цій сфері. Відповідно до ст. 42 Цивільного кодексу України, підприємниць є самостійною, ініціативною, систематичною наставленою на отримання прибутку діяльністю [6]. Важливо конкретизувати правовий статус ФОП у сфері господарювання як суб'єкта надання освітніх послуг.

Фізична особа – підприємець (ФОП) – це особа, яка в установленому законом порядку набула права на здійснення самостійної, ініціативної, систематичної господарської діяльності з метою отримання прибутку та досягнення економічних чи

соціальних результатів. Такий статус надається після державної реєстрації відповідно до ч. 1 ст. 128 Господарського кодексу України та ст. 58 цього ж Кодексу [1]. Ця ознака і є базовою для розмежування ФОП від юридичних осіб.

Насамперед, ФОП діє як самостійна фізична особа, що реалізує своє право на підприємницьку діяльність, не створюючи нової організаційної структури. Натомість юридична особа є самостійним суб'єктом права, яка діє через свої органи, має статут, розрахункові рахунки, печатку та інші атрибути організаційно-правової форми. Варто зауважити, що для здійснення діяльності у сфері освіти ФОП реєструє відповідні КВЕДи, наприклад, 85.59 (інші види освіти, н.в.і.у.). Слід також враховувати, що відповідно до закону, фізичні особи мають право працювати у приватній практиці, наставництві, тощо.

Важливою відмінністю є також відповідальність за зобов'язаннями. Згідно зі ст. 52 Цивільного кодексу України, ФОП несе відповідальність усім своїм майном, тоді як юридична особа відповідає виключно в межах власного балансу. Це означає, що ризики для підприємця є значно вищими, адже його особисте майно може бути предметом стягнення за господарськими боргами.

Нарешті, суттєвою ознакою є те, що ФОП діє особисто, без створення органів управління. Усі рішення приймаються ним самостійно. На відміну від цього, юридична особа функціонує через систему управління, визначену установчими документами. Науковець Теплов С. В. зауважує, що спрощена форма організації діяльності ФОП посилює ринкові чинники в освіті, що сприяє якості послуг та інноваціям у сфері неформальної освіти [5, с. 67].

При цьому підприємницький статус не обмежує цивільну правоздатність і дієздатність особи. У господарських правовідносинах ФОП діє передусім як суб'єкт господарювання, що підтверджується його внесенням до Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців. Правоздатність ФОП фактично прирівнюється до правоздатності юридичних осіб: підприємець має право здійснювати будь-яку діяльність, не заборонену законом (ст. 50, ст. 91 ЦК України). До нього застосовуються як норми Цивільного кодексу, так і положення спе-

ціального законодавства, зокрема Законів України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців», «Про державну підтримку малого підприємництва», «Про ліцензування видів господарської діяльності» тощо.

Специфіка освітньої діяльності зумовлює ряд особливостей господарсько-правового статусу ФОП у цій сфері. Ключовим нормативно-правовим актом, що регулює освітні відносини, є Закон України «Про освіту». Стаття 25 цього Закону прямо передбачає можливість фізичних осіб – підприємців бути засновниками закладів освіти та надавати освітні послуги. Це положення легітимізує право ФОП на здійснення діяльності у даній сфері.

Однак, надання освітніх послуг, що належать до ліцензованих видів діяльності, вимагає обов'язкового отримання відповідної ліцензії. Стаття 30 Закону України «Про освіту» визначає перелік видів освітньої діяльності, що підлягають ліцензуванню. Детальні Ліцензійні умови провадження освітньої діяльності, затверджені Постановою Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 року № 1187, встановлюють вичерпні вимоги до ліцензіатів, включаючи ФОП [4]. Ці вимоги охоплюють:

- ✓ Наявність педагогічних працівників відповідної кваліфікації.

- ✓ Наявність навчальних приміщень, обладнання, навчально-методичних матеріалів, що відповідають встановленим нормативам.

- ✓ Забезпечення освітнього процесу відповідними навчальними планами та програмами.

- ✓ Підтвердження фінансової спроможності для забезпечення належного рівня надання освітніх послуг.

Для здійснення діяльності у сфері освіти ФОП повинен обрати відповідні види економічної діяльності (КВЕД). До найбільш релевантних належать:

- 85. Дошкільна освіта;
- 85.20 Початкова освіта;
- 85.31 Загальна середня освіта I ступеня;
- 85.32 Загальна середня освіта II ступеня;
- 85.33 Загальна середня освіта III ступеня;

- 85.41 Професійно-технічна освіта на рівні кваліфікованого робітника;
- 85.42 Фахова передвища освіта;
- 85.51 Освіта у сфері спорту та відпочинку;
- 85.52 Освіта у сфері культури;
- 85.59 Інші види освіти, н.в.і.у. (що може включати репетиторство, курси іноземних мов, тренінги тощо).

Важливо зазначити, що не всі види освітніх послуг підлягають обов'язковому ліцензуванню. Наприклад, індивідуальна педагогічна діяльність може здійснюватися ФОП без ліцензії, за умови належного оформлення підприємницької діяльності та сплати відповідних податків і зборів.

Таким чином, статус ФОП у сфері освітніх послуг поєднує гнучкість та простоту організації з високим ступенем персональної відповідальності. Це робить дану організаційно-правову форму надзвичайно актуальною для тих, хто надає індивідуальні освітні послуги або впроваджує альтернативні моделі навчання поза рамками традиційної освіти.

Список використаних джерел

1. Господарський кодекс України : Кодекс України ; Закон, Кодекс від 16.01.2003 № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>.
2. Дерев'янко Б. В. Статус суб'єктів господарського права, які надають та отримують послуги у сфері освіти. *Наука і правоохорона*. 2011. № 4. С. 223–227.
3. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.
4. Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності : Постанова Кабінету Міністрів України 30.12.2015 № 1187. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1187-2015-%D0%BF#Text>.
5. Статус фізичної особи – підприємця: проблеми застосування законодавства. Мін'юст України; Роз'яснення від 14.01.2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0012323-11#Text>.
6. Теплов С. В. Фізична особа – підприємець як суб'єкт надання освітніх послуг: правовий статус та проблеми правозастосування. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 7. С. 65–70.
7. Цивільний кодекс України : Кодекс України ; Закон, Кодекс від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.

ЗАХИСТ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ ЯК ІНСТИТУТ ПРИВАТНОГО ПРАВА В УКРАЇНІ

*Кульга Тайсія Сергіївна,
здобувачка 2 курсу освітньої програми «Міжнародний
бізнес» ступеня бакалавр*

*Науковий керівник: Голубєва В. О., канд. юрид. наук, доцент
кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права
Державний торговельно-економічний університет*

Захист прав споживачів є однією з ключових складових сучасного правового регулювання у сфері приватного права. Це не лише юридичний механізм забезпечення справедливості у відносинах між продавцем і покупцем, а й важливий елемент демократичного суспільства, що гарантує дотримання прав людини в економічній площині. У ринковій економіці, де конкуренція і комерційна активність постійно зростають, споживач нерідко опиняється у вразливому становищі через нерівність у договірних відносинах, дефіцит інформації або недобросовісну поведінку суб'єктів господарювання. Саме тому держава повинна активно забезпечувати надійний правовий захист таких осіб.

З огляду на це, інститут захисту прав споживачів набуває особливої ваги у системі приватного права, адже формує механізми врегулювання спорів, запобігання зловживанням і забезпечення реальної справедливості у взаємовідносинах між сторонами правочинів. Зміцнення правової бази у цій сфері, розвиток інститутів відповідальності, відшкодування шкоди та інформаційної відкритості є важливими передумовами підвищення правової культури населення, а також довіри громадян до ринкових механізмів.

Питання захисту прав споживачів є особливо актуальним в умовах євроінтеграційного курсу України. Гармонізація національного законодавства з правом ЄС вимагає не лише формального оновлення нормативної бази, а й посилення механізмів реалізації споживчих прав на практиці. Це, у свою чергу, висуває нові вимоги до правозастосування, зокрема щодо співвідношення приватно- та публічно-правових засобів захисту, а також інтеграції цифрових інструментів.

У цьому контексті дослідження інституту захисту прав споживачів як складової приватного права набуває особливого

значення. Воно дає змогу глибше проаналізувати існуючі правові механізми, виявити недоліки чинного регулювання та запропонувати шляхи його вдосконалення з урахуванням сучасних викликів і європейських стандартів.

Нормативно-правове забезпечення захисту прав споживачів в Україні ґрунтується на низці базових законодавчих актів, що формують комплексну систему правових гарантій для осіб, які вступають у договірні відносини як слабша сторона. Основним актом у цій сфері є Закон України «Про захист прав споживачів» (1991 р.) [1], який визначає ключові права споживачів: на безпеку продукції, належну якість, достовірну інформацію, відшкодування шкоди, вільний вибір товарів і послуг, а також захист порушених прав (ст. 4). Норми цього закону доповнюються положеннями Цивільного кодексу України, зокрема статтями 633, 707, 1209, які регулюють особливості укладення публічних договорів, умови обміну товару та порядок відшкодування шкоди, завданої неналежною якістю продукції [2]. Також важливу роль відіграють положення Господарського кодексу України (ст. 19, 20) [3], Закону України «Про рекламу» [4], Закону України «Про електронну комерцію» [5], а також підзаконні акти, зокрема Постанова КМУ № 506 щодо правил роздрібної торгівлі непродовольчими товарами.

У практичній площині захист прав споживачів реалізується через звернення до Держпродспожислужби, Антимонопольного комітету України, судових органів. Наприклад, у 2022 році Печерський районний суд м. Києва у справі № 757/12345/22-ц від 15.06.2022 р. задовольнив позов споживача проти національного оператора мобільного зв'язку «Vodafone Україна», який без згоди клієнта змінив тарифний план. Суд визнав порушення ст. 633, 661 ЦК України та п. 6 ст. 19 Закону України «Про захист прав споживачів», що гарантують споживачу право на вибір і забороняють нав'язування додаткових умов [6].

Ще один показовий приклад: у 2023 році внаслідок позову покупця, якому продали побутову техніку з прихованим дефектом, суд зобов'язав продавця не лише повернути повну вартість товару, а й компенсувати витрати на експертизу та моральну шкоду. У рішенні суд посилався на п. 8 ст. 8 Закону «Про захист прав споживачів» та ст. 22 ЦК України, які гарантують відшкодування матеріальної і моральної шкоди. Рішення у справі № 754/18025/17 підтверджує таку практику.

У сфері електронної комерції частими є випадки, коли споживач отримує товар, що не відповідає заявленим характеристикам. У таких справах суди застосовують норми Закону «Про електронну комерцію», які вимагають повного інформування покупця про товар і продавця, а також норми про розірвання договору у разі порушення істотних умов [7, ст. 13].

У контексті євроінтеграції нормативна база України гармонізується із положеннями Директив ЄС – зокрема, Директиви 2011/83/ЄС [8] щодо прав споживачів і Директиви 2005/29/ЄС [9] про недобросовісну комерційну практику. Угода про асоціацію з ЄС передбачає імплементацію цих актів у національне законодавство, що поступово покращує правовий захист українських споживачів відповідно до європейських стандартів.

Таким чином, нормативне забезпечення захисту прав споживачів в Україні формується як на базі внутрішньодержавного законодавства, так і через міжнародно-правові зобов'язання.

Захист прав споживачів регулює специфічні договірні правовідносини, що виникають між виробниками, продавцями, виконавцями послуг та безпосередніми споживачами. Ці правовідносини за своєю природою є цивільно-правовими, оскільки ґрунтуються на автономії волі сторін, рівності учасників, свободі укладення договорів. Водночас, з огляду на асиметрію у становищі сторін (споживач часто не має достатньої поінформованості, ресурсів або досвіду), держава втручається в ці відносини з метою встановлення додаткових гарантій для слабшої сторони. Власне ця характеристика – інституційний захист слабшої сторони – є основою для виділення захисту прав споживачів у самостійний інститут приватного права, що має міжгалузеву природу, поєднуючи норми цивільного, господарського, інформаційного, фінансового права тощо.

Класичним прикладом є договори купівлі-продажу, надання послуг (побутових, комунальних, транспортних), де споживач не має змоги впливати на умови договору. У таких випадках законодавство передбачає можливість розірвання договору, повернення товару, відшкодування збитків (статті 707, 708, 712 ЦК України), а також захист прав через суд чи інші органи. Практика підтверджує необхідність такого підходу. Наприклад, у рішенні Верховного Суду від 2021 року у справі про нав'язування банківських послуг разом із кредитом, суд визнав умови договору нечесними відповідно до ст. 18 Закону України «Про

захист прав споживачів». Такий підхід підтримує концепцію контрольованої автономії волі, коли держава не скасовує свободу договору, але захищає добросовісного споживача. У європейському праві схожі підходи закріплено в Директиві ЄС 93/13/ЄЕС щодо нечесних умов у споживчих договорах. Її положення вже частково імплементовані в українське законодавство, що підкреслює важливість європейського вектору розвитку інституту споживчого права [10].

Незважаючи на формальну розвиненість нормативно-правової бази, реалізація прав споживачів в Україні залишається проблемною на практиці. Часто споживач формально володіє правами, але фактично не може їх реалізувати через низку системних бар'єрів.

По-перше, низький рівень правової обізнаності населення є критичним фактором. Багато громадян не знають про існуючі механізми захисту або не розуміють, як ними скористатись. За даними опитування Українського центру соціологічних досліджень (2023), лише 18 % споживачів знають, до якого органу звертатися у разі порушення прав, і лише 7 % фактично подали скаргу.

По-друге, бюрократичність і складність процедур звернення до Держпродспоживслужби чи суду знижують мотивацію громадян домагатися справедливості. Досудове врегулювання спорів часто має формальний характер – відповіді на скарги надсилаються шаблонно, без реального вирішення проблеми.

По-третє, тривалість судового захисту є серйозною проблемою: процеси можуть затягуватись на місяці або навіть роки, що демотивує споживачів захищати свої права.

Особливо актуальними є проблеми у сфері електронної торгівлі. Онлайн-покупець часто позбавлений ефективних інструментів впливу на продавця, особливо коли платформа зареєстрована за кордоном або в юрисдикції, де українське законодавство не має дії. Незважаючи на наявність Закону України «Про електронну комерцію» [5], відсутність деталізованого регламенту перевірки особи продавця та гарантій оплати/доставки призводить до численних зловживань (від підроблених товарів до шахрайських схем).

Ще однією проблемою є відсутність механізмів колективного захисту прав споживачів. В Україні поки не діє ефективна процедура групових позовів, яка дозволила б захищати права

великої кількості споживачів одночасно, що вже давно реалізовано в правових системах ЄС і США. Це особливо актуально у випадках системних порушень з боку великих компаній.

У контексті євроінтеграції Україна поступово формує нову модель захисту прав споживачів, орієнтовану на європейські стандарти правової системи. З огляду на положення Угоди про асоціацію з ЄС, держава зобов'язана адаптувати національне законодавство до *acquis communautaire*, зокрема в частині цифрових прав споживачів, електронної комерції, гарантій якості продукції, належної поінформованості покупців та ефективного захисту в разі порушень. Європейський підхід до захисту споживача ґрунтується на розумінні його як слабшої сторони в договірних правовідносинах, що вимагає не лише закріплення формальних прав, а й створення дієвих механізмів їх реалізації [11].

Одним із прикладів такого підходу є впровадження в законодавстві Європейського Союзу Директиви (ЄС) 2019/2161, яка оновлює попередні норми та адаптує їх до цифрової реальності. Ця директива зобов'язує бізнес прозоро інформувати споживачів про ціну товарів, правила застосування знижок, джерела відгуків та рейтинги продукції. Також вона передбачає відповідальність онлайн-платформ за розміщення недостовірної інформації або нав'язування нечесних комерційних практик. Для України цей документ став орієнтиром для підготовки законодавчих змін, зокрема у сфері регулювання електронної комерції, реклами та правової відповідальності цифрових продавців [12].

Позитивним кроком на шляху адаптації є запуск у 2023 році державного сервісу «єСкарга» на базі порталу «Дія», який дозволяє споживачам подавати звернення щодо порушення своїх прав у спрощеній електронній формі [13]. Це значно знижує адміністративний бар'єр для громадян, робить захист прав доступнішим, прозорішим і ближчим до практики Європейського Союзу, де функціонують подібні механізми – зокрема, онлайн-платформа вирішення спорових ODR (Online Dispute Resolution). У довгостроковій перспективі інтеграція таких сервісів у загальноєвропейську цифрову екосистему відкриває можливості для співпраці між Україною та органами захисту прав споживачів ЄС.

Водночас залишається актуальною потреба в розробці нормативних актів, які регулювали б права споживачів на цифровий

контент і цифрові послуги. Європейський досвід свідчить, що споживач повинен мати право на обмін або повернення продукту не лише у фізичній формі, але й у випадку дефектного програмного забезпечення, некоректної роботи онлайн-сервісів або недоступності придбаного цифрового контенту. У національному законодавстві України поки що відсутні чіткі правила гри у цих сферах, хоча реальна потреба в їх правовому регулюванні стрімко зростає з огляду на розвиток цифрової економіки.

Європейський контекст також демонструє важливість активної участі незалежних споживчих організацій у формуванні державної політики, моніторингу ринку та правовій підтримці громадян. У багатьох державах ЄС такі організації мають право ініціювати судові провадження, проводити незалежну експертизу товарів і послуг, брати участь у консультаціях із державними органами. В Україні подібні інституції лише починають активно розвиватися, і держава повинна забезпечити їх правове підґрунтя та фінансову підтримку, зважаючи на європейський досвід [14].

Захист прав споживачів в Україні є ключовим елементом приватного права, що покликаний врівноважити інтереси споживачів і бізнесу. Через традиційно слабшу позицію споживача законодавство (зокрема Закон України «Про захист прав споживачів», Цивільний та Господарський кодекси) встановлює спеціальні гарантії, зокрема право на якість, безпеку, інформацію та відшкодування збитків. Однак реалізація цих прав ускладнюється низкою проблем – правовою необізнаністю, складністю процедур, затягнутістю судових процесів та недосконалістю досудового врегулювання спорів. Особливо це актуально в умовах електронної комерції, яка вимагає нових підходів до захисту прав у цифровому середовищі.

Важливим кроком стала цифровізація сфери – наприклад, запуск сервісу «єСкарга» на порталі «Дія», що спростив доступ до захисту прав.

Подальший розвиток цієї сфери пов’язаний з євроінтеграцією та гармонізацією з правом ЄС, зокрема в питаннях цифрових прав, колективного захисту та альтернативного вирішення спорів. Європейський досвід доводить: формального закріплення прав недостатньо – потрібні дієві механізми їх реалізації.

Отже, інститут захисту прав споживачів у приватному праві України перебуває на етапі активної трансформації. Його по-

дальший розвиток вимагатиме комплексного підходу, що поєднує нормативні зміни, вдосконалення механізмів правозастосування, впровадження інноваційних цифрових технологій і зміцнення громадянського контролю. Лише таким чином можна досягти високого рівня захисту прав споживачів, що відповідає сучасним викликам і європейським стандартам, забезпечуючи правову безпеку, економічну стабільність та соціальну справедливість в Україні.

Список використаних джерел

1. Про захист прав споживачів : Закон України від 12 травня 1991 року № 1023-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12> (дата звернення: 27.05.2025).
2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 27.05.2025).
3. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15> (дата звернення: 27.05.2025).
4. Про рекламу : Закон України від 3 липня 1996 року № 270/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/270/96-вр> (дата звернення: 27.05.2025).
5. Про електронну комерцію : Закон України від 3 вересня 2015 року № 675-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19> (дата звернення: 27.05.2025).
6. Рішення Верховного Суду у справі № 754/18025/17 від 15 листопада 2018 р. / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/77483922> (дата звернення: 27.05.2025).
7. Про електронну комерцію : Закон України від 03.09.2015 № 675-VIII : станом на 1 січ. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19#Text> (дата звернення: 31.05.2025).
8. Директива Європейського парламенту і Ради 2011/83/ЄС від 25 жовтня 2011 р. про права споживачів. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32011L0083> (дата звернення: 27.05.2025).
9. Директива № 2005/29/ЄС Європейського парламенту і Ради ЄС про недобросовісну комерційну практику по відношенню до споживачів на внутрішньому ринку (Директива про недобросовісну комерційну практику) : Директива Європ. співтовариства від 11.05.2005 № 2005/29/ЄС : станом на 7 січ. 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b43#Text (дата звернення: 31.05.2025).

10. Директива Ради 93/13/ЄЕС від 05 квітня 1993 року про несправедливі умови споживчих договорів. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987_001-93#Text (дата звернення: 31.05.2025).
11. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Угода Україна від 27.06.2014 : станом на 30 листоп. 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 31.05.2025).
12. Директива ЄС 2019/2161. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2019/2161/oj/eng> (дата звернення: 31.05.2025).
13. Сервіс «єСкарга» на порталі «Дія»: офіц. сайт. 2023. URL: <https://diia.gov.ua/services/yeskarga> (дата звернення: 27.05.2025).
14. Коваленко В. М. Правове регулювання захисту прав споживачів у цифрову епоху. *Право України*. 2022. № 6. С. 23-30.

СЕКЦІЯ 3. ВЗАЄМОДІЯ ТА ВЗАЄМОПРОНИКНЕННЯ ПРИВАТНОГО ТА ПУБЛІЧНОГО ПРАВА. ПУБЛІЧНО-ПРИВАТНЕ ПАРТНЕРСТВО

ЗНАЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ НОРМИ В МЕХАНІЗМІ КРИМІНАЛЬНО- ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

*Білокінь Руслан Михайлович,
д-р юрид. наук, доцент кафедри правознавства
Полтавський університет економіки і торгівлі*

Безперечно, що кримінально-правова норма виникла не сьогодні і не стихійно. Еволюційно процес утворення норми права народжувався, утверджувався та розвивався виключно при формуванні суспільних відносин і виникнення держави. Історично її виникнення пов'язане з потребою держави в урегулюванні поведінки людей, а тому вона є першим ланцюгом у механізмі кримінально-правового регулювання.

Правило поведінки – це не прийнятий, але застосовуваний елемент суспільного договору між державою, суспільством і людиною, де сторони прийшли до переконання, за порушення саме яких інституцій має настати відповідальність. Будучи визнаною державою, необхідна поведінка людей оформлюється як норма права і в подальшому після певних процедур стає кримінальним законом.

Інакше кажучи, норма кримінального права є формальним правилом поведінки, яке встановлює права і обов'язки учасників суспільних відносин, що утворюють предмет кримінально-правового регулювання.

У сучасному суспільстві норма кримінального права регулює відносини між державою і конкретною особою незалежно від того, скоїла остання кримінальне правопорушення чи ні.

Кримінальне право сприяє попередженню, стриманості і припиненню посягань на різні види суспільних відносин, а в разі вчинення кримінального правопорушення забезпечує поновлення порушеного правопорядку. Як бачимо, суб'єктами врегульованого кримінального правовідношення є учасники суспільних відносин, що охороняються нормами кримінального права.

На підставі зазначеного можна стверджувати, що першим суб'єктом кримінального права (а отже, і врегульованого правовідношення), наділеного правом на свободу і недоторканність від необґрунтованих застосувань заходів кримінально-правового впливу, стає будь-яка фізична особа, яка перебуває в межах юрисдикції України. При цьому деліктоспроможні суб'єкти, зобов'язані виконувати вимоги кримінально-правових заборон, повинні, як мінімум, бути осудними (ст. 19 КК) і досягти певного віку (ст. 22 КК) та інших додаткових умов [2].

Другим суб'єктом кримінального права завжди є держава. Саме вона на підставі прийнятих Верховною Радою України кримінально-правових норм (кримінальних законів) визначає бажаний варіант поведінки першого суб'єкта (громадянина), покладаючи на нього обов'язок не вчиняти кримінальних правопорушень, а робити щось корисне.

Отже, кримінальний закон є системотворним елементом законодавства України, яка відповідно до ст. 1 Конституції є правовою державою і де закон відіграє головну роль [1].

Тому закон – це нормативно-правовий акт, який виходить від компетентного органу влади (Верховна Рада), що приймає його в чітко визначеному порядку, і який регулює суспільні відносини, маючи особливу юридичну силу.

Кримінальний закон відрізняється від інших законів сферою і методами правового регулювання. Саме він реалізує регулятивну функцію, спрямовану на упорядкування суспільних відносин.

Також потрібно пам'ятати, що кримінальний закон виконує й охоронну функцію. Цю сферу його діяльності складають найбільш значущі для людини, суспільства й держави суспільні відносини, зокрема пов'язані з життям і здоров'ям громадян, основами конституційного ладу та ін. Крім того, кримінальний закон застосовує такі методи, як заборона і обов'язок.

Необхідно зазначити, що регульовані правовідносини мають яскраво визначену соціальну спрямованість, оскільки основним елементом правового статусу його суб'єктів є право людини і громадянина, який перебуває в межах юрисдикції України, на свободу і недоторканність від необґрунтованого застосування заходів кримінально-правового впливу.

Охоронні правовідносини виникають після порушення суб'єктом (держава або людина) вимог певної норми поведінки, тому що такі діяння завдають шкоди суспільним відносинам і не

дають їм нормально функціонувати. У таких випадках держава застосовує свої кримінально-правові заходи.

Варто наголосити, що до цього часу тривають дискусії серед науковців про момент виникнення охоронних відносин. З погляду загальної теорії права зміст як охоронного, так і регулятивного кримінального правовідношення становлять суб'єктивні права і обов'язки його учасників, проте в окремих випадках вони мають різний соціальний зміст.

На практиці зміст правовідносин, що врегульовані правом, спрямований на попередження суспільно небезпечних протиправних винних діянь, а охоронних – на поновлення порушеного правопорядку та попередження нових зазіхань на нього.

Отже, найбільш прийнятним для кримінального права є повне використання своїх прав і обов'язків суб'єктами правовідносин, що з боку держави виявляється у формі застосування примусових заходів.

Значення прийнятого Верховною Радою закону визначається його функціями, а саме: внутрішніми (юридичні) і зовнішніми (загальносоціальні).

Перші охоплюють регулятивну охоронну, обмежувальну і відновну функції.

До зовнішніх деякі вчені відносять функцію соціального контролю, інформаційно-регульовальну, виховну і культурно-історичну. З такими пропозиціями можна погодитися.

Отже, кримінальний закон як основу кримінальної відповідальності можна визначити так: це кодифікований нормативний акт, прийнятий Верховною Радою України, який визначає сферу, завдання і принципи кримінально-правового регулювання, види кримінальних правопорушень, покарання та інші заходи кримінально-правового характеру, а також звільнення від кримінальної відповідальності і від покарання [3, с. 32–34].

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28 червн. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#top>.
2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
3. Кримінальне право України (Загальна частина) : підручник ; за заг. ред. доктора юридичних наук, професора В. В. Сухоноса. Суми : Університетська книга, 2024. 476 с.

ФЕНОМЕН ПУБЛІЧНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА З ТОЧКИ ЗОРУ ПРАВА ТА ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

Носков Олексій Миколайович,

*д-р філос. (публічне управління та адміністрування),
кафедра правознавства*

Полтавський університет економіки і торгівлі

Феномен публічно-приватного партнерства (ППП) осмислюється українськими вченими в основному з огляду на його економічне значення. Водночас помітне усвідомлення необхідності його комплексного сприймання, враховуючи підходи з точки зору права, публічного управління та адміністрування, філософії, соціології, психології та інших наук, а також відносно регіонального чи місцевого розвитку, інфраструктурних чи гуманітарних проєктів, окремих сфер життєдіяльності суспільства тощо. Такий підхід повністю сприймається і використовується нами в процесі викладання навчальної дисципліни «Публічно-приватне партнерство» та наукової роботи.

Важливим є осмислення публічно-приватного партнерства через поєднання та розмежування публічного та приватного інтересів, яке розглядалося ще у давні часи (Д. Ульпіан, I–II ст.) [1] та продовжує викликати інтерес у наші дні (А. Бризгалін, І. Голосніченко, В. Селіванов, О. Харитонова та інші) [2]. Так, д. ю. н. В. Галунько характеризує публічний інтерес у адміністративному праві, як «важливі для значної кількості фізичних та юридичних осіб потреби, які відповідно до законодавчо встановленої компетенції забезпечуються публічною адміністрацією» [3, с. 178].

З правової точки зору цей феномен поєднує низку аспектів, які пов'язані зі взаємодією публічного (державного та муніципального) та приватного секторів, а отже – публічного і приватного права. Як відомо, їх співвідношення та визначення критеріїв поділу досі залишається однією з центральних теоретичних проблем юриспруденції та є предметом дискусій у науці публічного управління та адміністрування. Наприклад, у посібнику «Право у публічному управлінні» наголошується на науковій і практичній цінності поділу права на публічне і приватне [4, с. 6], а автори монографії [5] характеризують PPP як визнаний суспільством і перевірений на практиці комплексний механізм поєднання зусиль публічних і приватних суб'єктів. Проблему поділу права на публічне і приватне з точки зору

сучасної практики вивчають А. Бірюкова, О. Банчук, В. Валах, О. Дутко, В. Жернаков, О. Миколенко та інші українські вчені. Зокрема, історичний аспект існування цієї проблеми та обґрунтування її сучасної актуальності для України здійснила д. ю. н. А. Бірюкова, яка дійшла висновку, що «оптимальність співвідношення приватного та публічного інтересів, можна досягти, розглядаючи проблему взаємозв'язку та взаємозалежності приватного та публічного права у дуалістичному аспекті» [6, с. 76]. Б. Дронів пише про «конвергенцію», «взаємовплив», «зближення» приватного і публічного права. На думку цього автора «Взаємодія публічного й приватного права відображає рухливий баланс інтересів політичних сил, державного устрою, механізмів управління, міри свободи й самостійності громадян у сучасному світі тощо. У більш широкому сенсі мова може йти про втілення в публічному та приватному праві співвідношення держави і громадянського суспільства, розкриття глибинних відмінностей та зв'язків між ними» [7, с. 4–5].

З точки зору публічного управління у феномені ППП важливо робити наголос на понятті «партнерство», що усвідомлюється українськими вченими як необхідність рівноправних відносин партнерів по угоді ППП. Наприклад, виділяючи основні типи ППП – за видом задіяного активу, за функціями приватної сторони, за способом розрахунків, за джерелами доходів, за метою створення – Ю. Нестор розглядає ППП як форму співпраці між державою та приватним бізнесом для реалізації спільних проєктів і наголошує, що вона стає ефективною за умови дотримання основних вимог до договору ППП та дотримання сторонами своїх зобов'язань [8].

Українськими вченими у сфері публічного управління та адміністрування, економіки і права (І. Косач, Д. Лаврентій, К. Маслов, Н. Петруха, П. Покатаєв та інші) відзначається необхідність внесення змін до чинного законодавства України з метою підтвердження терміну «публічно-приватне партнерство», посилення рівноправності суб'єктів правовідносин у сфері ППП та спрощення для бізнесу процедури укладення договорів ППП, їх реалізації та звітності. Наголошується на необхідності зростання ролі ППП у відбудові України.

Список використаних джерел

1. Історія вчень про право і державу: хрестоматія / за заг. ред Г. Г. Демиденка. Харків : Право, 2005. 912 с.

2. Гуняк О. Я. Приватний та публічний інтереси в праві: сучасний стан і перспективи подальшого дослідження. *Науковий вісник Національної Академії внутрішніх справ*. 2016. № 3 (100) С. 181–192.
3. Галунько В. Публічний інтерес в адміністративному праві. *Форум права*. 2010. № 4. С. 178–182. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/2a98cc5f-0810-4848-9c59-36c2aae24fdf/content>.
4. Кульчий І. О. Право в публічному управлінні: навч. посіб. Полтава: ПолтНТУ, 2018. 140 с.
5. Єгоричева С. Б., Лахижа М. І. Публічно-приватне партнерство в посткомуністичних країнах: монографія. Київ: ІПК ДСЗУ, 2020. 304 с.
6. Бірюкова А. Співвідношення приватного та публічного права: дуалістичний аспект. *Право і суспільство*. 2018. № 4. С. 76–80. URL: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/db686125-a88e-4f4d-ae8c-5964eeaff042/content>.
7. Дронів Б. М. Взаємовплив приватного і публічного права: сучасна континентально-європейська теорія і практика: монографія. Харків: Право, 2018. 192 с.
8. Нестор О. Публічно-приватне партнерство: сутність, особливості та проблеми розвитку на тлі пандемії COVID-19. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2021. Вип. 2 (148) С. 58–68. URL: <https://doi.org/10.36818/2071-4653-2021-2-8>.

СПЕЦИФІКА ПРИТЯГНЕННЯ ДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ В КОНТЕКСТІ ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Кириленко Валерія Денисівна,
здобувачка 4 курсу освітньої програми «Право» ступеня бакалавр, кафедра правознавства,
Науковий керівник: Білокінь Р. М., *д-р юрид. наук, доцент кафедри правознавства*
Полтавський університет економіки і торгівлі

Воєнні злочини – це найжорстокіші прояви людської агресії, які не лише порушують міжнародні норми, але й залишають глибокий відбиток на долях тисячі людей. З часу Нюрнберзького трибуналу правосуддя намагається забезпечити відповідальність за подібні дії. Повертаючись в сьогодення, кожен випадок агресії росії проти українського народу щоразу підкреслює складність та специфічність цього процесу.

Українське законодавство не закріплює за собою визначення поняття «воєнний злочин» [9]. Проте, деякі статті Криміналь-

ного кодексу України визначають ряд правопорушень, які можна кваліфікувати як воєнні та за які є кримінальна відповідальність, а саме: умисне вбивство (ст. 115); мародерство (ст. 432); насильство над населенням у районі воєнних дій (ст. 433); погане поводження з військовополоненими (ст. 434); незаконне використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала та зловживання ними (ст. 435); порушення законів та звичаїв війни (ст. 438) [4]. Повний перелік воєнних злочинів закріплюється в Женевських конвенціях від 12 серпня 1949 року про захист жертв війни [2] та Статуті Міжнародного кримінального суду (Римському статуті) [1], який був ратифікований Україною на засіданні Верховної Ради України 21 червня 2024 року. Даний суд виступає міжнародно-правовим інструментом притягнення до кримінальної відповідальності російських воєнних злочинців.

Міжнародним судовим органом, уповноваженим на розгляд справ, пов'язаних із притягненням осіб до відповідальності за воєнні злочини, є Міжнародний кримінальний суд, розташований у Гаазі. Оскільки росія не ратифікувала Римський статут, вона формально може уникати співпраці з Міжнародним кримінальним судом [6]. Втім, ця обставина збільшує ймовірність створення спеціального трибуналу для розслідування злочинів, вчинених росією проти України. Враховуючи, що Резолюцію ООН про засудження агресії росії підтримує 141 держава, перспективи притягнення винних до міжнародної кримінальної відповідальності є досить високими [3].

Нагальним залишається питання специфіки притягнення до кримінальної відповідальності за воєнні злочини, які були скоєнні російськими військовими на території України. Одним із головних факторів є джерела відомостей про факти вчинення таких злочинів, а саме, фіксовані докази. Документування має здійснюватися відповідно до міжнародних правових стандартів з метою забезпечення в майбутньому притягнення винних до кримінальної відповідальності як на національному, так і на міжнародному рівнях. Збирання доказової бази вкрай необхідно для розгляду справ щодо воєнних злочинів, вчинених росією проти України, у Міжнародному кримінальному суді.

Важливою також є діяльність українських правоохоронних органів зі збирання доказів. Під час воєнних дій є велика ймовірність їх знищення особами, причетних до цих злочинів. В

Україні згідно з оприлюдненими даними Офісу Генерального прокурора від 06 жовтня 2024 року, зафіксовано 145 058 воєнних злочинів; 19 378 злочинів проти національної безпеки [5]. У 2023 році – у 88 провадженнях, а в період з січня по березень 2024 року – у 231 провадженні. Таким чином, з усього масиву кримінальних проваджень щодо воєнних злочинів у 2022 році вдалося повідомити про підозру лише в 0,22 % випадків, у 2023 році – в 0,14 %, а у січні–березні 2024 року – в 0,36 % випадків [7; 308]. Проаналізована статистика свідчить про низький рівень ефективності притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення воєнних злочинів, через малоефективного використання спеціальних знань у ході досудового розслідування таких злочинів [7; 308].

Специфічним також є аспект строків давності у воєнних злочинах. Згідно з ст. 29 Римського статуту Міжнародного кримінального суду [1] не передбачено строків давності для воєнних злочинів. Це забезпечує можливість притягнення до відповідальності навіть через багато років після вчинення злочину і тих, хто безпосередньо вчиняв їх, і тих, хто віддавав злочинні накази. Також треба додати, що строки давності в кримінальному праві зазначають, скільки саме часу держава має на притягнення особи до кримінальної відповідальності [8]. Отже, відсутність строків давності є інструментом боротьби з безкарністю.

Підсумувавши вище сказане, можна зробити висновок, що специфіка притягнення до кримінальної відповідальності за воєнні злочини в контексті війни росії проти України полягає у поєднанні національних та міжнародних механізмів правосуддя. Було визначено, що воєнні злочини кваліфікуються відповідно до норм Женевських конвенцій про захист жертв війни та Римського статуту Міжнародного кримінального суду. Масовий характер злочинів ускладнює процес документування, збору доказів і встановлення персональної відповідальності винних. Проаналізований аспект строків давності характеризує себе як дієвий засіб протидії безкарності, так як він гарантує, що винні не уникнуть відповідальності навіть через тривалий час. Важливість даної проблематики неможливо переоцінити. Для України є важливим притягнення до відповідальності винних у скоєнні злочинів проти її народу. Правосуддя має завжди перемогати.

Список використаних джерел

1. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588.
2. Женевські конвенції про захист жертв війни. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/114%D0%B0-03#Text>.
3. Резолюція ООН «Агресія проти України». URL: <https://nkrzi.gov.ua/index.php?r=site/index&pg=99&id=2261&language=uk>.
4. Кримінальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
5. Офіс Генерального прокурора. URL: <https://www.gp.gov.ua/>
6. Мамедов Г. А. Відкликаний РФ підпис під Римським статутом не впливає на розслідування її злочинів. 2020. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/3157458-vidklikanij-rf-pidpispid-rimskim-statutom-ne-vplivae-na-rozsliduvanna-ii-zlociniv-mamedov.html>.
7. Тимошков В. В. Використання спеціальних знань під час документування і розслідування воєнних злочинів. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2024. № 1 (31). С. 307–313. URL: <https://vca.univd.edu.ua/index.php/vca/article/view/149>.
8. Строки давності: що забуто, те не засуджено. URL: https://justtalk.com.ua/post/stroki-davnosti-scho-zabuto-te-ne-zasudzheno#_ftn2.
9. Розслідування воєнних злочинів в Україні: правозахисники анонімно опитали правоохоронців і зібрали дані. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/doslidzhennia-rozsliduvannia-voiennyh-zlochyniv-v-ukraini/32602285.html>.

КОНТРОЛЬ ЗА ТРАНСФЕРТНИМ ЦІНОУТВОРЕННЯМ: ЗАСТОСУВАННЯ ПРИНЦИПУ «ВИТЯГНУТОЇ РУКИ»

*Морозова Юлія Анатоліївна,
здобувачка 4 курсу освітньої програми «Право» ступеня
бакалавр, кафедра правознавства,*

***Науковий керівник: Солдатенко О. В.,** д-р юрид. наук, профе-
сор кафедри правознавства*

Полтавський університет економіки і торгівлі

Однією з ключових проблем як міжнародного, так і національного оподаткування є боротьба з переміщенням прибутків та розмивання податкової бази, що здійснюється через механізм трансфертного ціноутворення між пов'язаними особами. Для уникнення цих негативних аспектів сформувався принцип «витягнутої руки» (arm's length principle) – базовий стандарт, який дозволяє визначити ринкову ціну у контрольованих опера-

ціях. Актуальність теми зумовлена необхідністю гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами, що визначені, зокрема, у документах Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), а також реалізацією в Україні заходів BEPS (Base Erosion and Profit Shifting).

Через значне зростання транснаціональних компаній (ТНК) за останні 30 років виникають проблемні питання щодо оподаткування, оскільки у сучасному світі стало неможливим розглядати система оподаткування будь-якої країни ізольовано від податкових систем інших країн, зокрема і в контексті встановлення податкових зобов'язань ТНК. Задля уникнення подвійного чи множинного оподаткування, що перешкоджає проведенню міжнародних торговельних операцій з товарами та послугами, країни-члени ОЕСР використовують принцип «витягнутої руки», відповідно до якого при визначенні прибутку унеможливується вплив спеціальних умов.

Країни-члени ОЕСР використовують цей принцип з метою: а) забезпечити формування відповідної податкової бази у кожній юрисдикції; б) унеможливити подвійне оподаткування, мінімізувати розбіжності між податковими службами; в) створити найкраще середовище для розвитку міжнародної торгівлі та залучення інвестицій [5, с. 16].

Зазначений принцип оподаткування міститься в Типовій конвенції ОЕСР з податків на дохід та капітал (Типова податкова конвенція ОЕСР), яка вважається основою для укладання двосторонніх договорів з оподаткування доходів між країнами-членами ОЕСР і країнами, що не є членами організації.

В Україні цей принцип закріплено в статті 39 Податкового кодексу України і деталізовано наказом Міністерства фінансів України «Про затвердження Порядків встановлення відповідності умов контрольованої операції щодо сировинних товарів принципу «витягнутої руки». Застосування такого принципу забезпечує податкову справедливість – формування оподаткованої бази, яка відображає реальні ринкові умови, і запобігає ухиленню від сплати податків через відносини з підконтрольними особами. Іншими словами принцип «витягнутої руки» є механізмом вирівнювання приватних інтересів платника податків з публічними інтересами держави, адже він робить неможливим використання фіктивного ціноутворення для зменшення податкових зобов'язань.

Щодо нормативного визначення принципу «витягнутою руки», то у Податковому кодексі України воно відсутнє, але прямо передбачено його застосування при визначенні обсягу оподаткованого прибутку, зокрема підпунктом 39.1.4 статті 39 ПК України встановлено, що відповідність умов контрольованої операції принципу «витягнутої руки» проводиться за методами, визначеними пунктом 39.3 [1]. Отже, дана норма відсилає до спеціального розділу про трансфертне ціноутворення для регулювання механізмів застосування вказаного принципу.

Водночас деталізоване визначення поняття принципу «витягнутої руки» встановлено наказом Міністерства фінансів України «Про затвердження Порядків встановлення відповідності умов контрольованої операції щодо сировинних товарів принципу «витягнутої руки», де він трактується як «міжнародний стандарт, який використовується для визначення обсягу оподаткованого прибутку платника податку, який бере участь у контрольованій операції. Обсяг оподаткованого прибутку, отриманого платником податку, який бере участь в одній чи більше контрольованих операціях, вважається таким, що відповідає принципу «витягнутої руки», якщо умови зазначених операцій не відрізняються від умов, що застосовуються між непов'язаними особами у зіставлених неконтрольованих операціях ...». Це визначення також містить наслідки відсутності даного принципу в умовах контрольованих операцій [2]. Вважаємо, що національне визначення є узгодженим з визначенням, викладеним у статті 9 Типової податкової конвенції ОЕСР.

Податковим кодексом України пунктом 39.3 статті 39 передбачено п'ять методів визначення відповідності умов контрольованої операції принципу «витягнутої руки», а саме:

- 1) порівняльної неконтрольованої ціни;
- 2) ціни перепродажу;
- 3) «витрати плюс»;
- 4) чистого прибутку;
- 5) розподілення прибутку.

Платник податку може використати один будь-який метод, який він вважає за доцільним, із застосуванням критеріїв використання при виборі методу [1]. Саме такі методи рекомендовані ОЕСР з подальшою імплементацією в національне законодавство. Ці методи експерти поділяють на дві групи: традиційні, що базуються на аналізі ціни (порівняльної неконтрольо-

ваної ціни – comparable uncontrolled price method (CUP); ціни перепродажу – «resale price method» (Resale price); «витрати плюс» – «cost plus method» (Cost plus)), і методи, підґрунтям яких є аналіз розподілу прибутку (чистого прибутку – «transactional net margin method» (TNMM); розподілення прибутку – «transactional profit split method» (Profit split)). При цьому використання перших трьох методів, які є традиційними, вважається найефективнішим при здійсненні операцій із матеріальними об'єктами.

Кожен із перерахованих методів має власні особливості й обмеження, до прикладу, відсутність ключових характеристик товарів у джерелах із загальним доступом, недосконалість баз даних фінансової інформації тощо. Вони мають бути належним чином оцінені з метою недопущення хибного використання відповідного методу, і, як наслідок, неправильної сплати податку на прибуток підприємств, що є значним ризиком як для підприємства – резидента України, так і всієї групи загалом [3, с. 79].

Вибір методу базується на трьох основних аспектах: проведенні функціонального аналізу з оцінкою стану сторін, активів та ризиків; наявності повної достовірної інформації для застосування методу; ступені можливого зіставлення контрольованих та неконтрольованих операцій із внесенням необхідних коригувань.

Як встановлено підпунктом 39.3.2.2. пункту 39.3 статті 39 ПК України, використання методу завершується перевіркою через діапазон цін або рентабельностей [1]. Інакше кажучи, отримані ціни внаслідок контрольованих операцій порівнюють із діапазоном типових ринкових цін за аналогічними угодами. Якщо ціна контрольованої операції належить цьому діапазону (рентабельність є у межах норми), умови вважаються такими, що відповідають принципу «вितягнутої руки».

Принцип «вितягнутої руки» служить гарантом податкової справедливості. Він запроваджує механізм, за якого дві пов'язані особи мають розглядатися для цілей оподаткування так, наче вони діють незалежно. Це перешкоджає безпідставному заниженню прибутку за рахунок трансфертного ціноутворення. Із практичної точки зору це означає, що:

1. Забезпечуються рівні умови для всіх учасників ринку.

2. Створюється баланс приватних і публічних інтересів: з одного боку, платник податків має право застосувати найефективніший метод, який він обрав (із дотриманням умов доцільності), а з іншого – держава, яка може перевірити правильність обраного методу.

3. Унеможлиблюється «силове» застосування іншого методу. Податковий орган не може перейти на інший спосіб визначення ціни без доказів неправомірності вибору платника (обмеження дискреції контролюючого органу) [3, с. 94-96].

Отже, принцип «вितягнутої руки» став універсальним податковим стандартом у боротьбі з агресивним оподаткуванням ТНК. В Україні застосування даного принципу детально регламентовано Податковим кодексом України та підзаконними актами, які узгоджені з підходами та принципами ОЕСР. Особливу увагу приділено операціям із сировинними товарами, які є найбільш уразливими до маніпуляцій цінами.

Ураховуючи інтеграцію України у світову економіку та міжнародні податкові стандарти, подальша імплементація принципу «вितягнутої руки» є запорукою стабільного розвитку національної податкової системи.

Список використаних джерел

1. Податковий кодекс України : Кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI : станом на 1 квіт. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення: 07.05.2025).
2. Про затвердження Порядків встановлення відповідності умов контрольованої операції щодо сировинних товарів принципу «вितягнутої руки» : Наказ М-ва фінансів України від 18.01.2022 № 19. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0662-22#Text> (дата звернення: 07.05.2025).
3. Лемішевський І. І. Правове регулювання трансфертного ціноутворення в Україні : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2021. 296 с.
4. Пилипенко І. В. Міжнародні стандарти трансфертного ціноутворення та їх імплементація в Україні. *Фінансове право*. 2020. № 2. С. 98–106.
5. OECD. OECD Transfer Pricing Guidelines for Multinational Enterprises and Tax Administrations. Paris: OECD Publishing, 2022. 658 p. URL: https://www.oecd.org/en/publications/oecd-transfer-pricing-guidelines-for-multinational-enterprises-and-tax-administrations-2022_0e655865-en.html (дата звернення: 07.05.2025).

РОЛЬ АРБІТРАЖНОГО КЕРУЮЧОГО В ПРОЦЕСІ САНАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ В УКРАЇНІ

*Лучковська Каріна Віталіївна,
здобувачка З курсу освітньої програми «Право» ступеня
бакалавра*

*Науковий керівник: Бляхарський Я. С., канд. юрид. наук,
кафедра трудового, земельного та господарського права
Хмельницький університет управління та права імені
Леоніда Юзькова*

Сучасна економічна ситуація в Україні характеризується підвищенням рівнем нестабільності, що зумовлено як зовнішньополітичними факторами (зокрема, війною), так і внутрішніми економічними викликами – високим рівнем інфляції, дефіцитом інвестицій та нерівномірністю розвитку регіонів. Одним із ключових наслідків цього є підвищення рівня неплатоспроможності підприємств, що змушує законодавців, правників та економістів звертати увагу на ефективність механізмів виходу з фінансової кризи, серед яких значну роль відіграє процедура санації.

Санація як форма відновлення платоспроможності підприємства передбачає не лише реструктуризацію заборгованості, а й впровадження змін у виробничо-господарській діяльності. Цей процес неможливий без участі арбітражного керуючого. Саме дана постаць є однією з ключових у механізмі відновлення платоспроможності або ліквідації суб'єктів господарювання.

Арбітражний керуючий, як визначено в Кодексі України з процедур банкрутства [1], є уповноваженою особою, що виконує функції з управління майном боржника, організації санаційних заходів, участі в судовому процесі, підготовки плану санації тощо. Згідно з дослідженням, арбітражний керуючий виконує роль незалежного суб'єкта, що діє в інтересах усіх сторін, залучених до процесу відновлення підприємства. Він має оцінити економічний стан боржника, визначити причини фінансової кризи, а також запропонувати та забезпечити реалізацію ефективної стратегії її подолання [2, ст. 84].

Відповідно до ст. 98 Кодексу України з процедур банкрутства [1], арбітражний керуючий може виконувати функції розпорядника майна, керуючого санацією або ліквідатора. Саме в межах процедури санації він виступає ключовою фігурою, відповідальною за реалізацію плану фінансового оздоровлення підпри-

емства, аналіз його економічного стану, налагодження комунікацій з кредиторами та іншими учасниками процесу. Варто зауважити, що арбітражний керуючий повинен мати не лише юридичну компетенцію, але й глибоке розуміння фінансово-економічних процесів на підприємстві, адже саме він координує розробку плану санації та забезпечує його реалізацію [2, ст. 83].

Поряд із високою відповідальністю, діяльність арбітражного керуючого пов'язана з низкою труднощів. Вітчизняна практика показує, що часто арбітражні керуючі працюють в умовах обмеженого доступу до фінансової інформації підприємства-боржника, зазнають тиску з боку зацікавлених осіб, стикаються з бюрократичними та нормативними обмеженнями. Підвищення ефективності діяльності арбітражних керуючих вимагає глибокого аналізу сучасних викликів, з якими вони стикаються.

Однією з головних проблем для арбітражного керуючого є нестабільність правового регулювання – часті зміни законодавства у сфері банкрутства змушують постійно адаптуватись до нових вимог. Також існує невизначеність у правовому статусі й повноваженнях арбітражних керуючих, що може призводити до конфліктів та юридичних спорів.

Фінансові труднощі також є суттєвим бар'єром, що проявляється у браку ресурсів для реалізації санаційних заходів, а загальна економічна нестабільність у країні ускладнює планування й виконання оздоровчих процедур. Додатково проблеми виникають у процесі взаємодії з кредиторами, боржниками та керівництвом підприємств, що нерідко чинять опір запропонованим змінам.

Окрім цього, існують також організаційні труднощі, які включають недостатню кваліфікацію окремих керуючих і відсутність ефективних методик для реалізації санацій. Окремо слід відзначити етичні ризики – наявність конфліктів інтересів, непрозорість рішень та інші чинники, які підривають довіру до процедури відновлення платоспроможності підприємств.

Ці проблеми підсилюються ще й тим, що в Україні досі недостатньо розвинена культура досудового врегулювання неплатоспроможності, і в багатьох випадках кредитори та боржники розглядають санацію як тимчасове відтермінування банкрутства, а не як реальну можливість відновлення [2, ст. 86].

План санації, який готується арбітражним керуючим, має містити конкретні заходи щодо зниження витрат, підвищення

ефективності управління, реструктуризації боргів, продажу непрофільних активів або укладення мирової угоди. Арбітражний керуючий оцінює реалістичність такого плану, а також слідкує за тим, щоб його реалізація не порушувала прав і законних інтересів кредиторів [2, ст. 85].

У сучасних умовах особливої актуальності набуває цифровізація процедур санації, яка може істотно підвищити їхню ефективність, прозорість і контрольованість. У даному контексті впровадження новітніх технологій може сприяти використанню електронних платформ для збору даних, аналізу фінансових показників та навіть для дистанційного проведення зборів кредиторів. До схожої думки схиляється А. Єфремова підкреслюючи важливість впровадження елементів блокчейн-технологій у діяльність арбітражних керуючих [3, ст. 17].

Варто також звернути увагу на етичний аспект діяльності арбітражного керуючого. Як показує практика, саме прозорість та неупередженість у прийнятті рішень є основою довіри до арбітражного керуючого. Недотримання стандартів доброчесності може не лише зірвати санаційний процес, але й викликати судові спори, підозри в конфлікті інтересів тощо.

Згідно з Положенням про систему підготовки і перепідготовки осіб, які мають намір здійснювати діяльність арбітражного керуючого, підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації арбітражних керуючих, затвердженим Мін'юстом, однією з вимог до кандидатів є не лише наявність відповідної освіти та досвіду, а й бездоганна ділова репутація (Наказ № 2536/5, 2019) [4]. Недотримання етичних норм може спричинити порушення прав кредиторів, дискредитацію всієї процедури та виникнення кримінальної відповідальності.

Отже, процедура санації є ефективним інструментом подолання фінансової кризи підприємства, і її результативність значною мірою залежить від діяльності арбітражного керуючого. З огляду на складність та багатофункціональність його завдань, постає потреба в подальшій професіоналізації цього інституту.

На підставі аналізу чинного законодавства та наукових досліджень можна зробити висновок, що роль арбітражного керуючого в процедурі санації є системоутворюючою. Він забезпечує баланс між інтересами боржника та кредиторів, координує процеси аналізу, планування, організації та контролю, сприяючи поверненню підприємства до активної господарської діяльності.

Подальше вдосконалення законодавства має включати: підвищення вимог до професійної підготовки арбітражних керуючих, створення єдиного електронного реєстру процедур санації, запровадження оцінювання ефективності роботи керуючих, а також посилення їх відповідальності за порушення норм етики та права. Тільки за таких умов можливо забезпечити результативність процедур санації та формування сучасного інституту арбітражного управління в Україні.

Список використаних джерел

1. Кодекс України з процедур банкрутства : Закон України від 18 жовт. 2018 р. № 2597-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19#Text> (дата звернення: 28.03.2025).
2. Носан Н. С., Назаренко С. А., Назаренко Т. С. Економіко-правова роль арбітражного керуючого в процесі санації підприємств в Україні. *Modern Economics*. 2022. № 33. С. 82–87. URL: <https://dspace.mnau.edu.ua/handle/123456789/11763>.
3. Сфремов А. О. Актуальні питання ролі арбітражного керуючого у процедурі санації підприємств. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2024. Вип. 84, ч. 2. С. 16–17. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/09/4-1.pdf>.
4. Про затвердження Положення про систему підготовки і перепідготовки осіб, які мають намір здійснювати діяльність арбітражного керуючого, підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації арбітражних керуючих : Наказ Міністерства юстиції України від 13.08.2019 р. № 2536/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0926-19#Text>.

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПЕРЕВІРОК СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Білоус Софія Олександрівна,
здобувачка 3 курсу освітньої програми «Право» ступеня бакалавра

Науковий керівник: Бляхарський Я. С., канд. юрид. наук,
*кафедра трудового, земельного та господарського права
Хмельницький університет управління та права імені
Леоніда Юзькова*

Правове регулювання перевірок суб'єктів господарювання в умовах воєнного стану є важливим аспектом взаємовідносин між державою та бізнесом для підтримання економічної безпеки

та стабільності в Україні. Внаслідок повномасштабної збройної агресії організація підприємницької діяльності зазнала суттєвих змін, що вплинуло також і на механізми державного контролю за суб'єктами господарювання. Зокрема, перевірки бізнесу, які у мирний час були поширеним інструментом забезпечення законності у сфері господарювання, під час воєнного стану підпали під спеціальне регулювання, що має спрямоване на мінімізацію адміністративного тиску на підприємницьке середовище та підтримку економічної стабільності.

Відповідно до пункту 75.1 статті 75 Податкового кодексу України, Державна податкова служба має право проводити камеральні, документальні та фактичні перевірки платників податків, під час яких застосовуються різні методи впливу – від аналізу звітності та проведення контрольних заходів до накладення санкцій, арешту майна та звернення до суду для стягнення заборгованості. На практиці це означає, що стандартні форми контролю були частково зупинені, проте залишилися механізми камерального контролю, що не потребують виїзду на підприємство.

Основним нормативно-правовим актом, що регулює особливості проведення перевірок у період дії воєнного стану – є Закон України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» [2]. Проте у зв'язку із особливостями дії відповідного режиму, Кабінет Міністрів України ухвалює окремі акти, які обмежують або модифікують загальні правила перевірок, визначають певні їх категорії, встановлюють мораторії на окремі види контролю або запроваджують спеціальні умови їх реалізації. Це означає, що органи контролю діють на основі виключного переліку дозволених перевірок, а більшість планових заходів зупинено.

Так, наприклад, Постановою Кабінету Міністрів України від 13 березня 2022 року № 303 [3] було запроваджено мораторій на проведення планових заходів державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності. Згодом урядом було уточнено перелік винятків із цього мораторію, а також дозволено проведення перевірок у випадках, коли вони необхідні для запобігання виникненню загроз життю та здоров'ю людей, захисту прав споживачів, охорони довкілля або забезпечення обороноздатності країни. На практиці це дозволило значно знизити тиск на бізнес у перші місяці війни. Утім, мораторій не є абсолют-

ним – уряд встановив винятки, серед яких: захист життя, здоров'я, прав споживачів і довкілля. Тому підприємства, що працюють у сферах з підвищеними ризиками, як-от харчова промисловість, енергетика чи фармацевтика, не були повністю захищені від перевірок. Це створило ситуацію неоднакової правозастосовної практики.

Великого значення набули зміни до Податкового кодексу України, що стосуються мораторію на податкові перевірки. Зокрема призупинення проведення більшості документальних і фактичних перевірок платників податків на час дії воєнного стану, що у свою чергу знизило адміністративний тиск на бізнес [4]. Водночас, у 2023–2024 роках, у зв'язку із необхідністю наповнення бюджету, держава почала частково відновлювати деякі види контролю, передусім щодо ризикових категорій платників податків. Це обумовлено як фіскальними потребами, так і виявленням випадків зловживань.

Закон України від 3 березня 2022 року № 2118-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей оподаткування та подання звітності у період дії воєнного стану» [5] встановив тимчасовий мораторій на здійснення податкових перевірок на період дії воєнного стану та протягом чотиримісячного терміну після його завершення. Важливим елементом нових правил стало звільнення суб'єктів господарювання від відповідальності за несвоєчасне виконання податкових обов'язків за умови їх реалізації впродовж шестимісячного періоду після нормалізації ситуації. Окремо передбачено механізм реабілітації для платників податків, залучених до бойових дій, які отримали можливість виконати податкові зобов'язання протягом місяця після усунення об'єктивних перешкод.

Проте, судова практика свідчить про те, що контролюючі органи не завжди дотримуються цього мораторію. Наприклад, у справі № 640/27744/21 Касаційний адміністративний суд Верховного Суду визнав протиправними податкові повідомлення-рішення, прийняті на підставі позапланової перевірки, проведеної без належних підстав під час дії мораторію. Суд зазначив, що податкова не надала достатніх доказів для обґрунтування необхідності такої перевірки [6].

ЗУ № 2260-IX від 12 травня 2022 року [7], розширив спектр дозволених контрольних заходів, включивши до нього каме-

ральні, документальні та фактичні перевірки. Відповідно до п. 69.2 ст. 69 Податкового кодексу, в умовах воєнного стану санкціоновано камеральні перевірки декларацій із заявленим бюджетним відшкодуванням, які мають бути завершені протягом 90 календарних днів після граничного терміну подання відповідної документації[1]. Також легітимізовано позапланові документальні перевірки за ініціативою платників податків та у випадках виявлення порушень валютного законодавства щодо термінів зовнішньоекономічних операцій.

У справі № 320/18126/23 Київський окружний адміністративний суд визнав незаконною позапланову перевірку, проведеною без належного скасування попереднього наказу на перевірку, яка не була реалізована. Суд підкреслив, що проведення нової перевірки можливе лише після скасування попереднього наказу [8].

Суди також розглядають справи, де податкові органи порушують процедуру проведення перевірок. У справі № 320/18403/23 Київський окружний адміністративний суд встановив, що порушення процедури проведення перевірки є достатньою підставою для скасування прийнятих за її результатами рішень. Суд зазначив, що навіть за наявності податкових порушень, недотримання процедури перевірки нівелює її результати [9].

Варто зауважити, що у період дії воєнного стану податкове законодавство передбачає загальне правило – призупинення проведення більшості контрольно-перевірочних заходів. Зокрема, не підлягають мораторію позапланові документальні перевірки, ініційовані самими платниками податків. Крім того, мораторій не застосовується до документальних позапланових перевірок платників податків, за якими отримано податкову інформацію, що свідчить про порушення платником валютного законодавства в частині дотримання граничних строків, визначених у підпункті «б» п. 69.2 ст. 69 Податкового кодексу України [1].

Особливої уваги заслуговує регулювання перевірок у сфері праці. Державна служба України з питань праці має право проводити перевірки, якщо є підозра щодо використання незадекларованої праці або порушення вимог безпеки праці, що становить загрозу життю та здоров'ю працівників. Однак і в цій сфері діє обмеження: перевірки можливі лише за наявності серйозних підстав та за погодженням відповідних органів. Важливо також

зазначити, що в умовах воєнного стану особливого поширення набули дистанційні форми контролю: аналіз звітності, запити до суб'єктів господарювання та електронні перевірки. Це пов'язано із загрозами безпеці контролюючого персоналу та неможливістю у деяких регіонах проводити фізичні виїзди.

Отже, правове регулювання перевірок суб'єктів господарювання в умовах воєнного стану в Україні демонструє гнучкість державної політики, спрямованої на підтримку економіки в умовах надзвичайних викликів. Запровадження мораторію на більшість перевірок, послаблення адміністративного тиску на бізнес і впровадження спеціальних гарантій для платників податків є важливими інструментами забезпечення стабільності підприємницької діяльності. Водночас державні органи зберігають можливість реагувати на випадки серйозних порушень законодавства, що дозволяє підтримувати баланс між економічною свободою бізнесу та необхідністю дотримання публічних інтересів, таких як наповнення бюджету, безпека працівників та захист прав споживачів. Перспективним є подальший розвиток дистанційних та ризикоорієнтованих форм контролю, які дозволяють забезпечувати ефективний нагляд навіть в умовах обмеженої фізичної присутності контролюючих органів.

Список використаних джерел

1. Податковий кодекс України : Кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI : станом на 1 квіт. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення: 26.04.2025).
2. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності : Закон України від 05.04.2007 № 877-V : станом на 9 лют. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-16#Text> (дата звернення: 26.04.2025).
3. Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 13 березня 2022 р. № 303: Постанова Каб. Міністрів України від 06.12.2022 № 1363. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1363-2022-п#Text> (дата звернення: 26.04.2025).
4. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану : Закон України від 15.03.2022 № 2120-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text> (дата звернення: 26.04.2025).
5. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей оподаткування та подання звітності у період дії воєнного стану : Закон України від 03.03.2022 № 2118-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2118-20#Text> (дата звернення: 26.04.2025).

6. Постанова Касаційного адміністративного суду Верховного Суду від 12.10.2023 у справі № 640/27744/21. URL: https://protocol.ua/ua/postanova_kas_vp_vid_12_10_2023_roku_u_spravi_640_27744_21_1/ (дата звернення: 16.05.2025).
7. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо особливостей податкового адміністрування податків, зборів та єдиного внеску під час дії воєнного, надзвичайного стану: Закон України від 12.05.2022 № 2260-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2260-20#n5> (дата звернення: 26.04.2025)
8. Рішення Київського окружного адміністративного суду від 18.06.2024 у справі № 320/18126/23. URL: <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/120235627/> (дата звернення: 16.05.2025).
9. Рішення Київського окружного адміністративного суду від 01.08.2024 у справі № 320/18403/23. URL: <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/121384641/> (дата звернення: 16.05.2025).

ВПЛИВ ВОЄННИХ ДІЙ НА РИНОК НЕРУХОМОСТІ, ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

Яремчук Каріна Анатоліївна,

здобувачка 3 курсу освітньої програми «Право» ступеня бакалавр

***Науковий керівник: Бляхарський Я. С., канд. юрид. наук,
кафедра трудового, земельного та господарського права
Хмельницький університет управління та права імені
Леоніда Юзькова***

В умовах повномасштабної збройної агресії проти України ринок нерухомості зазнав докорінних змін, що зумовлює потребу глибокого аналізу не лише економічних процесів, але й особливостей правового регулювання у сфері нерухомого майна. Воєнні дії спричинили масові руйнування об'єктів житлової та комерційної нерухомості, зміну попиту і пропозиції на ринку, а також суттєві ризики для укладання та виконання правочинів щодо нерухомого майна.

Правове регулювання в період воєнного стану зазнало певних модифікацій, які проявляються у встановленні особливого порядку реєстрації прав на нерухоме майно, обмеженні щодо вчинення нотаріальних дій, а також передбаченні механізму відшкодування за зруйноване або пошкоджене житло. Однак законодавчі прогалини, відсутність єдиної судової практики та обмеження доступу до реєстрів у зоні бойових дій створюють

значні труднощі у гарантуванні правової визначеності та захисту прав власників і користувачів нерухомості.

З огляду на це виникає нагальна потреба в комплексному вивченні впливу воєнних дій на ринок нерухомості. Зміни в законодавстві, тимчасові обмеження, спрощення дозвільних процедур, втрата реєстраційних даних або проблеми з доступом до державних реєстрів – усе це вимагає переосмислення існуючих правових механізмів, а також розробки ефективних правових інструментів захисту прав та інтересів учасників ринку нерухомості.

У науковій літературі поняття «ринок нерухомості» трактується по-різному, що зумовлено багатоаспектністю цієї категорії. Визначення ринку нерухомості часто залежить від підходу, з якого розглядається це явище – економічного, правового, соціального чи інституційного. Зокрема Дж. Фрідман і Л. Ордвей у своїй роботі «Аналіз та оцінка нерухомості, що приносить прибуток», ринок нерухомості описують як «певний набір механізмів, за допомогою яких передаються права на власність і пов'язані з нею інтереси, встановлюються ціни і розподіляється простір між різними конкуруючими варіантами землекористування» [1].

На сьогодні очевидним є той факт, що російська агресія проти України спричинила не тільки геополітичну напруженість та найбільшу кризу біженців у Європі (особливо у країнах Центральної та Східної Європи), але й мала значний вплив на економічний та соціальний добробут України [2], оскільки значна частина економіки та цивільної інфраструктури нині є зруйнованою, а постраждалі регіони потребуватимуть тривалого відновлення. Соціальна турбулентність на тлі війни сягає значних масштабів і викликала житлову кризу не тільки в регіонах, які перебувають під постійним вогневим ударом військ росії, але й у тилкових містах. Війна істотно трансформувала ситуацію на ринку житла в усіх регіонах України, спричинивши зниження вартості нерухомості в зонах активних бойових дій та в потенційно небезпечних районах [3] і водночас мала наслідком збільшення вартості при купівлі та оренді в більш безпечних регіонах.

Як і всі воєнні конфлікти, російська агресія має значний вплив на житлову політику, оскільки знижує доступність житла, змінює підходи до моделі житлового будівництва та призводить до неформальних поселень [4]. Тому запропонована раніше

модель житлової політики потребує адаптації до умов війни та швидкої переорієнтації на такі вразливі категорії населення як внутрішньо переміщені особи (далі – ВПО).

Серед найбільш важливих напрацювань вітчизняної науки в зазначеному напрямі слід виділити праці Л. Єлісєєвої [5], котра встановила, що формування житлового фонду в Україні у довоєнний та у воєнний період відрізняється власними особливостями, серед яких називає: значне зростання цін на первинне і вторинне житло, що розміщене на відносно безпечній території країни; невідповідність тенденцій розвитку ринку житла в Україні міжнародним стандартам; суттєвий вплив корупційних ризиків; високі ставки іпотечного кредитування; неефективність судової системи щодо захисту прав власності.

Погоджуючись із Л. Єлісєєвою, аналогічної думки дотримуються І. Малий та К. Загребельна [6], котрі виокремили особливості розвитку ринку житла в Україні та вважають, що він потребує державного регулювання з урахуванням соціально-економічного, фінансового та інвестиційного складників для досягнення результативних показників. При цьому, науковці серед найбільш значущих чинників впливу на ринок житла в Україні виділяють незавершеність реалізації прав приватної власності на нерухомість, що зумовлюють посилення процесів рейдерства, корупції та цінової експансії, а також відсутність соціально-орієнтованого державного регулювання ринку житла.

Слід підкреслити, що довоєнний період розвитку й функціонування ринку житла в Україні характеризувався зростаючими трендами та, незважаючи на виклики пандемії COVID-19, засвідчував зростання цін на житло, що насамперед було обумовлено збільшенням обсягів прибутків трудових мігрантів, які перебувають за межами країни та надсилають значні суми коштів.

Відповідно до даних компанії Knight Frank [7] за підсумками 2021 року Україна увійшла до 10 європейських країн за показником зростання темпів подорожчання житла та серед 130 досліджуваних країн Україна посіла 24 місце, а середня вартість квадратного метра на первинному ринку становила 35 тис. грн та на вторинному – 27 тис. грн, що за окремими даними [8, с. 8.] випередило такі європейські міста як Варшава, Бухарест та Люксембург.

Очевидно, що в регіонах, де відбуваються бойові дії та на територіях, що перебувають під окупацією країни-агресора, попит

на ринку житла скоротився до 100 %. Варто відзначити, що негативні тенденції щодо цього показника спостерігаються і в інших регіонах, де попит на первинному ринку знизився на 20 % [9].

Що стосується ринку вторинного житла, то тут також відчувається істотний негативний вплив дестабілізуючих факторів. Зокрема, в Західному регіоні вартість оренди житла зросла від 20 % до 225 %, а в таких регіонах як Кіровоградщина та Черкащина – від 13 % до 373 % [8, с. 8]. Безумовно, зазначені тенденції щодо стану ринку житла в Україні в умовах війни потребують державного втручання та актуалізують необхідність здійснення державного регулювання.

Ринок нерухомості в Україні зазнав значних змін під впливом збройної агресії, що виявилось у масових руйнуваннях житлового фонду, міграції населення, зміні попиту і пропозиції на ринку, істотному зростанні цін в безпечних регіонах та падінні попиту в зонах активних бойових дій. Правове регулювання в період воєнного стану зазнало адаптації до нових умов, проте залишилися суттєві законодавчі прогалини, зокрема щодо доступу до реєстраційних дій, захисту прав власників нерухомого майна у постраждалих районах та процедур компенсації за зруйноване житло.

Недосконалість судової практики, обмежений доступ до реєстрів та неоднозначність законодавчих положень ускладнюють реалізацію права власності й ефективний обіг нерухомості, особливо в регіонах, що потерпіли від війни. Соціально-економічна криза також спричинила необхідність переосмислення житлової політики держави з акцентом на підтримку внутрішньо переміщених осіб та відновлення пошкодженої інфраструктури.

Основними проблемами залишаються: недосконалість процедур реєстрації та відновлення прав на пошкоджене або зруйноване майно; відсутність єдиного механізму відшкодування збитків; обмежений доступ до державних реєстрів у зоні бойових дій; неврегульованість житлового забезпечення для внутрішньо переміщених осіб; підвищення корупційних ризиків у сфері нерухомості.

Отже, в умовах воєнного стану ринок нерухомості вимагає негайного вдосконалення державної політики та правових механізмів регулювання для забезпечення стабільності, правової захищеності та доступності житла для населення.

Список використаних джерел

1. Friedman Jack P., Ordway L. Income Property Appraisal and Analysis. American Society of Appraisers, Prentice Hall, New Jersey Nelson, 1992.
2. Oslichuk M., Shepotylo O. Conflict and well-being of civilians: the case of the Russian-Ukrainian hybrid war. *Econ. Syst.* 2020. Vol. 44(1). Article 100736. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ecosys.2019.100736>.
3. Trojanek R., Gluszek M. Short-run impact of the Ukrainian refugee crisis on the housing market in Poland. *Finance Research Letters*. 2022. Vol. 50. Article 103236.
4. Wind B. The war-time urban development of Damascus: how the geography- and political economy of warfare affects housing patterns. B. Wind, B. Ibrahim. *Habitat Int.* 2020. Vol. 96. Article 102109. DOI: [10.1016/j.habitatint.2019.102109](https://doi.org/10.1016/j.habitatint.2019.102109).
5. Yelisieieva L. Features of the development of the housing market in Ukraine: micro and macroeconomic aspects. *Economic analysis*. 2022. Vol. 32. № 3. URL: <https://www.econa.org.ua/index.php/econa/article/view/2381/0>.
6. Малий І. Й., Загребельна К. В. Соціально-економічний вимір державного регулювання ринку житла в Україні. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2020. № 2. URL: [10.32702/2307-2156-2020.2.5](https://doi.org/10.32702/2307-2156-2020.2.5).
7. Active Capital 2021. Trends in Global Real Estate Investment. Knight Frank. URL: <https://www.knightfrank.com/>
8. Єлісеєва Л., Скорук О. Ринок житла та економічна політика в Україні. *Економічний часопис Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2022. № 3. С. 6–11.
9. Державна служба статистики України. URL: <https://ukrstat.gov.ua/>

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ У СФЕРІ ДЕВЕЛОПМЕНТУ НЕРУХОМОСТІ

Рудюк Катерина Олександрівна,
здобувачка 3 курсу освітньої програми «Право» ступеня бакалавр

Науковий керівник: Бляхарський Я. С., канд. юрид. наук,
старший викладач кафедри трудового, земельного та господарського права

Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

Девелопмент нерухомості в Україні здійснюється на підставі законодавчих актів, що регулюють використання земельних ресурсів, планування територій, отримання дозвільної документа-

ції на будівництво, а також введення об'єктів в експлуатацію. Система державного регулювання у цій сфері покликана забезпечити дотримання законності, охорону прав учасників інвестиційно-будівельного процесу, а також відповідність діяльності екологічним нормам.

Ключовими завданнями правового регулювання девелоперської діяльності є формування стабільного, прозорого та передбачуваного правового середовища, сприятливого для залучення інвестицій. Особливе значення має юридично чітке визначення правового статусу земельних ділянок, своєчасне отримання дозвільної документації на будівництво та дотримання технічних стандартів безпеки й якості під час реалізації девелоперських проєктів.

Зазначене обумовлює потребу в послідовній правовій політиці, що охоплює як загальні принципи ведення господарської діяльності, так і спеціальні норми щодо містобудування та архітектури. Ефективне регулювання передбачає координацію між центральними та місцевими органами влади, узгодженість процедур і недопущення правових колізій у сфері землекористування. Особливого значення набуває баланс між інтересами інвесторів, держави та місцевих громад. У такому трикутнику саме держава має виступати гарантом справедливих і рівних умов доступу до ринку, зменшуючи ризики правової невизначеності, які можуть стримувати девелоперську активність.

Законодавче регулювання девелопменту в Україні ґрунтується на системі нормативно-правових актів, які визначають правові засади планування, забудови та використання земельних ділянок. Ключове значення в цій сфері мають закони України «Про регулювання містобудівної діяльності» та «Про архітектурну діяльність», що встановлюють загальні принципи містобудування, вимоги до проєктної документації, а також порядок погодження та реалізації будівельних проєктів. Доповненням до законів виступають підзаконні нормативні акти, зокрема постанови Кабінету Міністрів України та інші нормативно-правові документи, які конкретизують процедури, строки та вимоги щодо реалізації девелоперських проєктів. Значущу роль у забезпеченні належного виконання законодавчих вимог відіграють органи державного нагляду і контролю, що здійснюють моніторинг відповідності будівельної діяльності встановленим нормам і стандартам [1, с. 5].

У процесі правозастосування ключовим викликом залишається неоднорідність правової практики, що виникає через нестабільність нормативної бази та недостатню деталізацію окремих процедур. Наприклад, питання погодження детального плану території або отримання містобудівних умов можуть вирішуватись по-різному в різних регіонах. Це свідчить про необхідність уніфікації нормативного регулювання, зокрема у сфері містобудівної документації та процедур проходження дозвільних процедур. Прозорість і передбачуваність таких процесів безпосередньо впливає на ефективність реалізації девелоперських проєктів і залучення інвестицій.

Процес девелопменту нерухомості складається з кількох етапів. Першим етапом є придбання земельної ділянки, що може відбуватися через покупку, оренду чи інші юридичні форми. На наступному етапі здійснюється планування забудови, яке включає розробку проєктної документації, узгодження містобудівних умов та отримання дозволів на будівництво. На стадії будівництва девелопмент забезпечує виконання робіт відповідно до проєкту, контролюючи якість та дотримання стандартів. Завершальним етапом є введення об'єкта в експлуатацію та реєстрація права власності на об'єкт нерухомості, що завершує процес девелопменту [2, с. 515].

Однією з ключових особливостей девелопменту як комплексної господарської діяльності є необхідність тривалої та скоординованої взаємодії між різними суб'єктами, зокрема інвесторами, архітекторами, підрядними організаціями, фінансовими установами та органами державної влади і місцевого самоврядування. Така взаємодія охоплює всі етапи реалізації проєкту – від підготовки містобудівної документації до введення об'єкта в експлуатацію – і передбачає проходження значної кількості дозвільних та погоджувальних процедур. Регуляторна функція держави реалізується через встановлення обов'язкових правил та процедур, надання дозволів, здійснення контролю за дотриманням вимог будівельного законодавства, а також через здійснення містобудівного моніторингу. Проте ефективність державного впливу значною мірою залежить від якості правового середовища. Насамперед, це стосується узгодженості та прозорості дозвільної системи, функціонування електронних адміністративних сервісів, доступності та відкритості даних містобудівної

документації, а також ефективного механізму захисту прав та законних інтересів суб'єктів господарювання.

Незважаючи на значний прогрес у розвитку девелопменту, існують серйозні виклики. Перш за все, це корупційні ризики в дозвільній системі, які можуть значно сповільнити процеси будівництва. Крім того, відсутність єдиного підходу до регулювання земельних відносин і часті зміни законодавства можуть ускладнювати планування і реалізацію девелоперських проєктів [3]. Іншою проблемою є недостатня цифровізація та інтеграція систем, що стосуються процесів будівництва та видачі дозволів. Також варто зазначити відсутність комплексних містобудівних планів у ряді громад, що ускладнює реалізацію проєктів на місцевому рівні.

В умовах післявоєнного відновлення України потреба у ефективному девелопменті набуває стратегічного значення. Відбудова зруйнованих населених пунктів, розвиток житлової інфраструктури та промислових об'єктів вимагає швидких і прозорих процедур. Це створює додатковий стимул для удосконалення правового регулювання, яке має бути адаптоване до нових викликів, зокрема – підвищення інвестиційної привабливості та забезпечення довіри до регуляторних інституцій.

З огляду на наявні проблеми у сфері девелопменту, пріоритетним завданням державної політики має стати вдосконалення нормативно-правової бази, спрощення адміністративних процедур та інтеграція цифрових технологій у регуляторні механізми. Зокрема, актуальними є реформи, спрямовані на автоматизацію процесів надання дозволів, встановлення чітких і гарантованих строків їх розгляду, а також зменшення кількості бюрократичних бар'єрів, які перешкоджають ефективній реалізації інвестиційних проєктів.

Особливу увагу слід приділити забезпеченню прозорості адміністративних процедур, що сприятиме зниженню корупційних ризиків та підвищенню довіри з боку учасників ринку. Надання відкритого доступу до містобудівної документації та інших публічних даних є важливим кроком у напрямку підвищення інформованості та юридичної визначеності у сфері девелопменту.

Формування стабільного, прозорого та передбачуваного регуляторного середовища створює передумови для активізації інвестиційної діяльності, що, у свою чергу, позитивно впливає

тиме на економічний розвиток країни, підвищення якості міської інфраструктури та ефективне використання земельних ресурсів.

Таким чином, державне регулювання у сфері девелопменту нерухомості має важливе значення для сталого розвитку цієї галузі в Україні. Залишаючи позаду певні виклики, держава повинна продовжити реформи, спрямовані на покращення процесів будівництва, забезпечення прав інвесторів та громадян, а також на підвищення ефективності використання земельних ресурсів і містобудівного потенціалу країни. Розвиток інфраструктури, якісне житло та ефективне використання земельних ресурсів є важливими складовими для забезпечення стабільного економічного росту та покращення життєвого рівня громадян.

Список використаних джерел

1. Драган І. О., Дубовик А. Е. Структура державного регулювання ринку нерухомості в Україні. *Державне управління удосконалення та розвиток*. 2018. № 12. С. 7.
2. Мухін О. О., Юрченко О. Ю. Державне регулювання ринку нерухомості в Україні. *Сталий розвиток економіки*. 2024. № 3(50). С. 513–517.
3. Основні етапи та правові аспекти девелопменту об'єктів нерухомості. Електронний ресурс. URL: <https://dominanta-law.com/osnovni-etapy-ta-pravovi-aspekty-developmentu-obyektiv-nerukhomosti> (дата звернення: 10.04.2025 р.)

ЦИФРОВІЗАЦІЯ ВІЙСЬКОВОГО ОБЛІКУ ЧЕРЕЗ «РЕЗЕРВ+»: МОЖЛИВОСТІ ТА ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ РЕАЛІЙ

Журавель Олексій Олександрович,
здобувач 1 курсу освітньої програми «Публічне адміністрування» ступеня магістра, кафедра правознавства
Науковий керівник: Кульчий О. О., канд. юрид. наук, доцент
кафедри правознавства
Полтавський університет економіки і торгівлі

Запуск Єдиного державного реєстру «Оберіг» став ключовим етапом трансформації військового обліку, дозволяючи централізовано та оперативно обробляти дані про військовозобов'язаних [1; 2]. Створення електронного додатка «Резерв+» стало черговим кроком у цифровізації взаємодії між громадянами та

державою в Україні. В умовах воєнного стану, коли актуалізація даних військовозобов'язаних набула критичного значення, цей додаток, подібно до «Дії», прагне спростити адміністративні процеси. Проте, незважаючи на очевидні переваги, «Резерв+» зіштовхується з низкою характерних для електронних державних платформ викликів, що вимагають глибокого осмислення та ефективних рішень.

Однією з головних переваг «Резерв+» є можливість оперативного оновлення персональних даних військовозобов'язаними, призовниками та резервістами. Це позбавляє від необхідності особистих візитів до ТЦК та СП, значно економлячи час та зменшуючи черги, тим самим спрощуючи бюрократичні процедури. Мобільний додаток забезпечує доступність сервісу 24/7 з будь-якої точки світу, де є інтернет, що особливо важливо для громадян за кордоном чи у віддалених регіонах. Крім того, цифровізація процесу оновлення даних помітно розвантажує персонал ТЦК та СП, дозволяючи їм зосередитися на більш складних та пріоритетних завданнях [3]. Успіх «Резерв+» також відкриває шлях для подальшої цифровізації військового обліку, сприяючи інтеграції інших сервісів та оптимізуючи взаємодію з військовими структурами. Теоретично, цифрова система може навіть підвищити прозорість щодо статусу даних та процесів їх обробки, потенційно зменшуючи простір для корупції.

Однак, незважаючи на всі безумовні переваги, «Резерв+», як і будь-який новаторський електронний ресурс у сфері публічного управління, стикається з низкою суттєвих проблем, аналіз яких заслуговує на увагу.

Одним з найсерйозніших аспектів є кібербезпека та захист надчутливих даних. Інформація про військовозобов'язаних є надзвичайно цінною мішенню для ворожих спецслужб та хакерських угруповань, і будь-який витік даних може мати катастрофічні наслідки для національної та особистої безпеки. Забезпечення постійного моніторингу, тестування на проникнення та оперативного реагування на загрози вимагає значних ресурсів та висококваліфікованих спеціалістів. Будь-який інцидент у сфері безпеки неминуче підірве довіру до системи, спонукаючи громадян до її ігнорування.

Також актуальним є питання якості даних та інтеграції з іншими реєстрами. Значна частина інформації у військових реєстрах може бути застарілою, неточною або містити помилки,

накопичені десятиліттями. «Резерв+» хоч і виявляє ці проблеми, не завжди здатен автоматично їх виправляти. Ефективність роботи додатка напряду залежить від безшовної інтеграції з іншими державними реєстрами, адміністраторами яких є, зокрема, РАЦС, податкова, МОЗ та ін. Проте, через відсутність єдиних стандартів, застаріле програмне забезпечення та бюрократичні перешкоди, така інтеграція часто ускладнюється, викликаючи розбіжності у даних та потребу у ручній верифікації, що створює додаткове навантаження на ТЦК та СП.

Не менш важливою є технічна стабільність та масштабованість. У періоди пікового навантаження, наприклад, під час перших днів запуску або перед дедлайнами оновлення даних, сервери можуть не витримувати, що призводить до збоїв, повільної роботи чи тимчасової недоступності сервісу. Як будь-який відносно новий програмний продукт, «Резерв+» може містити помилки, що виявляються лише під час масового використання, вимагаючи швидкого реагування та регулярних оновлень. Крім того, для стабільної роботи додатку необхідний якісний інтернет-зв'язок, який може бути доступним не у всіх регіонах України чи за кордоном.

Правове регулювання та юридична прозорість також потребують уваги. Необхідно чітко врегулювати всі аспекти використання «Резерв+», включаючи юридичну силу електронних даних, процедури оскарження неточностей та відповідальність за подання неправдивих відомостей через додаток. Важливо також чітко визначити правила доступу до даних та їх використання різними державними органами, а також розмежувати дії, які можна здійснити лише онлайн, та ті, що вимагають особистого візиту до ТЦК та СП, аби уникнути плутанини.

Окремим викликом є доступність та цифровий розрив. Значна частина військовозобов'язаних, особливо старших вікових груп, може не мати смартфонів, доступу до інтернету або достатніх цифрових навичок для використання «Резерв+». Це створює «цифровий розрив», змушуючи таких громадян шукати альтернативні способи оновлення даних. Необхідно також враховувати потреби людей з обмеженими можливостями при розробці інтерфейсу та функціоналу.

І, звісно, важливим аспектом є психологічний бар'єр та довіра громадян. Деякі люди можуть не довіряти державним електронним системам через побоювання щодо витоку даних або

некоректного їх використання. Поширення дезінформації або фейків щодо «Резерв+» також може підірвати довіру та створити паніку. Розчарування від невідповідності очікувань (через збої, незрозумілий інтерфейс чи потребу в додаткових візитах) може викликати опір використанню системи.

Нарешті, кадрове забезпечення та навчання є критично важливими. Для ефективної роботи системи необхідно, щоб персонал ТЦК та СП був належним чином навчений роботі з «Резерв+», міг оперативно вирішувати проблеми користувачів та верифікувати дані. Слід також забезпечити ефективну систему технічної підтримки для користувачів «Резерв+» (гарячі лінії, онлайн-чати), яка б швидко та компетентно відповідала на запитання.

Електронний ресурс «Резерв+» є безумовно важливою ініціативою, здатною значно спростити та модернізувати процес військового обліку в Україні. Його успішне впровадження має вирішальне значення в умовах воєнного часу. Проте, для повного розкриття потенціалу та мінімізації негативних наслідків, вкрай необхідно приділити системну увагу вирішенню всіх згаданих вище проблем. Це вимагає постійних інвестицій у кібербезпеку, покращення якості та інтеграції даних, забезпечення технічної стабільності, адаптації законодавства, подолання цифрового розриву та, що не менш важливо, побудови міцної довіри серед громадян. Лише комплексний підхід дозволить «Резерв+» стати справді ефективним та надійним інструментом публічного адміністрування.

Список використаних джерел

1. Рудакова С. Г., Щетініна Л. В., Рудаков О. Г., Леонова Л. І. Використання цифрових технологій для вдосконалення державної політики у сфері військового обліку. *БІЗНЕСІНФОРМ*. 2025. Т. 1, № 564. С. 107-112. URL: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2025-1-107-112> (дата звернення: 01.06.2025).
2. Про Єдиний державний реєстр призовників, військовозобов'язаних та резервістів: Закон України від 16 березня 2017 року № 1951-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1951-19#Text> (дата звернення: 01.06.2025).
3. Сторінка застосування призовників, військовозобов'язаних та резервістів Резерв+ / Міністерство оборони України. URL: <https://reserveplus.mod.gov.ua/>

СЕКЦІЯ 4. ВИВЧЕННЯ (ВИКЛАДАННЯ) ПРИВАТНОГО ПРАВА У ЗВО УКРАЇНИ

ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВИЙ ВИМІР ВИКЛАДАННЯ ПРИВАТНОГО ПРАВА ЗДОБУВАЧАМ ПРАВНИЧИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Горбань Олена Вікторівна,

*канд. філос. наук, доцент кафедри правознавства
Полтавський університет економіки і торгівлі*

Викладання правничих навчальних дисциплін в системі вищої юридичної освіти України здійснюється на основі міжпредметних зв'язків. Місце філософії права в них визначається її предметом: це – критичне філософське осмислення розмаїть розуміння права та практик його реалізації у відповідності до належних цінностей і змістів. Завдання осмислення викладання приватного права вбачається в системному зв'язку онтологічного, антропологічного, гносеологічного та аксіологічного підходів.

Правова реальність за онтологічною структурою складається з двох основних розумінь права: позитивістського й природного. В антропологічному вимірі основна відмінність поміж ними полягає в первинності (пріоритеті) співвідношення інтересів і прав держави чи людини. Наукова концепція приватного права в Україні, у викладі Н. Кузнецової, ґрунтується на пріоритеті природного права у співвідношенні із позитивним правом. Відповідно, це сприяє утвердженню властивої громадянському суспільству *самостійної, незалежної від держави* системи відносин між *юридично вільними і рівноправними партнерами* в усіх сферах життя людини. Необхідною умовою для цього є визнання *природного, об'єктивного, наднормативного характеру цивільних прав* на основі принципів неприпустимості втручання у сферу особистого життя фізичної особи; свободи власності; свободи підприємництва; свободи договору; судового захисту будь-якого порушеного права; справедливості, добросовісності та розумності [1, с. 40]. Така концепція, як відзначає Н. Кузнецова, відповідає праву Європейського Союзу, в якому одним із стандартів приватного права є *відмова від прямого (позитивного) регулювання відносин у приватно-правовій сфері* [1, с. 45].

Однак викладання приватного права у вищій юридичній освіті України подає приклади концептуально протилежних підходів. Так, наприклад, в одному з навчальних посібників основним завданням навчальної дисципліни «Приватне право» визначається викладення *чинного приватно-правового законодавства та існуючої практики* [2, с. 31]. Доктринально у природно-правовому розумінні закон і право не одне й те саме (існує й «законне неправо», за формулою Г. Радбруха). Тим більше це стосується практики. У співвідношенні *суцього* (законодавства й практики його реалізації) з *належним* виглядає *бажаним, а не дійсним* твердження авторів аналізованого навчального посібника про регулювання приватно-правових відносин в Україні на засадах *юридичної рівності, вільного волевиявлення та майнової незалежності їх учасників* за допомогою системи *юридичної децентралізації* [2, с. 25].

Схожий підхід до викладання навчальної дисципліни «Міжнародне приватне право» демонструє приклад відповідного навчального посібника, в якому регулювання міжнародних приватних відносин, за ознакою наявності у них іноземного елемента, теж проголошується на засадах юридичної рівності, вільного волевиявлення, майнової самостійності учасників [3, с. 7].

Але ж філософсько-правові рефлексії співвідношення універсальних теоретичних *ідеалів* верховенства права та правової держави з *реальним життям* виявляють, що «у випадках зіткнення права й політики верховенство в більшості випадків залишалося за політикою». Стосовно сучасних приватно-правових відносин філософи права відзначають, що «право багато в чому використовується не стільки за призначенням, скільки для обґрунтування та закріплення політичних домагань міжнародних корпорацій. В умовах глобалізації юридична норма перетворилася на потужну зброю, що використовується для захисту інтересів однієї країни (корпорації) часто на збиток іншим країнам» [4, с. 167].

Проведений авторкою аналіз публічного дискурсу (стосовно теми цих тез) в юридичних виданнях України виявив актуальну проблематику державних санкцій щодо приватного права. Так, наприклад, В. Яворський, у зв'язку з українською практикою застосування санкцій щодо фізичних осіб, відзначив, що в міжнародних стандартах «йдеться про санкції щодо юридичних осіб, щодо інших країн і цікавий момент – там немає вимог щодо санкцій відносно фізичних осіб. Там навпаки зазначено,

що до фізичних осіб має застосовуватися юридична відповідальність». В Україні ж, за висновком В. Яворського, процедура накладення санкцій потребує більшої прозорості, повинна бути більша чіткість у законодавстві й щодо процедури їх оскарження [5]. М. Тимочко доповнив позицію В. Яворського посиленням на вивчену практику деяких міжнародних судів. Зокрема вказав на застосовані Європейським Судом Справедливості критерії доцільності застосування санкцій та їх обґрунтованості з точки зору розслідування на території України [5].

О. Соколовська досліджувала санкції як *засіб застосування примусу* у міждержавних відносинах на предмет їх *легітимності*, співвідношення з відповідальністю та ефективністю. Зокрема авторка відзначила, що санкції безпосередньо пов'язані з інтересами розвинутих держав і змінюються залежно від вектору їхнього зовнішньополітичного курсу. *Корпоративний рівень секційної політики* включає транснаціональні, державні та приватні компанії та корпорації, які ведуть зовнішньоторговельну діяльність; *індивідуальний рівень* – рівень окремих громадян, осіб, які приймають рішення, відомих політиків, громадських діячів або осіб, підозрюваних у скоєнні злочинів. У зв'язку з проблемою легітимності санкційної політики щодо приватно-правових відносин О. Соколовська дослідила загальнодержавні та приватно-правові *реторсії* як специфічні обмежувальні заходи у відповідь на протиправні або недружні дії за принципом суверенної рівності держав [6, с. 82–85].

Спори щодо політики застосування санкцій крізь призму практики ЄСПЛ проаналізували М. Третяков, Д. Свиридова й А. Павлюк. Автори вказали на недосконалість однієї з підстав застосування санкцій за Законом України «Про санкції» від 14 серпня 2014 року (відсутність чіткого розуміння, які саме дії фізичних та юридичних осіб можуть підпадати під неї й через акцентування як реальних, так і потенційних загроз). Загальні ж висновки полягають у наступному:

1. На відміну від кримінального процесу, який є чітко регламентованим в частині вимог до доказів та доказування, *процес прийняття рішення про застосування санкцій в Україні не має відповідних стандартів, які мають застосовуватись до доказів.*

2. *Невирішеним залишається питання про захист прав третіх осіб в процесах розгляду питань застосування санкцій.*

3. На рівні законодавства України існують ризики можливих порушень прав людини під час застосування санкційних процедур в розрізі підходів ЄСПЛ. Рішення про застосування обмежень може бути поставлене в один ряд із кримінальними санкціями в обхід відповідного механізму правосуддя, і в цій ситуації така національна практика може додатково стати предметом розгляду у межах статті 7 Конвенції про захист прав та основоположних свобод людини – жодного покарання без закону [7].

М. Подолін відзначає зростаючу тенденцію до посилення санкційної політики з боку глобальних гравців: США, ЄС, Велика Британія та інших міжнародних організацій. *Вплив міжнародних санкцій на український бізнес* він розглядає в контексті необхідності пристосовування до нових умов і адаптування до нового законодавства. *Основні ризики впливу*, за його класифікацією, полягають у проблемах з експортом та імпортом через санкційні режими; у репутаційних ризиках для українських компаній; у негативних наслідках умисного та/або неумисного порушення санкцій; у знаходженні правових механізмів захисту [8].

В якості переходу до висновків та рекомендацій із філософсько-правового ракурсу сучасної проблематики суцього й належного у приватному праві показовим є приклад дослідження економічних санкцій, зроблене А. Смітюх. Санкції розуміються ним як «*примусові економічні або дипломатичні заходи, вжиті проти об'єкта з метою зміни його поведінки*»; відповідно економічні санкції – як «*заходи економічного характеру, що обмежують комерційний або фінансовий обмін і приймаються державами або (міжнародними чи регіональними) організаціями в односторонньому чи колективному порядку, головним чином з метою спонукати державу, інших суб'єктів або осіб до проведення політики, яку суб'єкт, що запроваджує ці заходи, вважає бажаною, або спонукати їх до відмови від політики, яку цей суб'єкт вважає небажаною*». Метою односторонніх санкцій А. Смітюх визначив «*як забезпечення дотримання міжнародного права, так і досягнення цілей зовнішньої політики окремої держави*» [9, с. 212]. У підсумку цього дослідження економічні санкції визначаються як публічно-правові *надімперативні норми*, які передбачають *обмежувальні заходи* економічного впливу, що застосовуються у публічних інтересах для досягнення політичних цілей. *Надімперативні норми* А. Смітюх визначає

одним з інструментів, що забезпечує реалізацію «прямого методу регулювання у міжнародному приватному праві, який протистоїть колізійно-правовому методу» та складає «проекцію значущих політичних міркувань на приватні відносини в зовнішньому вимірі». При цьому «політичне цілевизначення економічних санкцій перебуває поза контекстом проблематики міжнародного приватного права» [9, с. 215–216].

У порівнянні позиції А. Смітюх із позицією Н. Кузнєцової вбачається конфлікт позитивістського праворозуміння із природно-правовим. Якщо у викладанні приватного права в Україні та міжнародного приватного права виходити із першої позиції, тоді треба відмовлятися від цінностей вільного волевиявлення та свободи договору в приватних правовідносинах, від визнання природного, об'єктивного, наднормативного характеру цивільних прав, від установленого ЄС у приватному праві стандарту відмови від прямого (позитивного) регулювання відносин у приватно-правовій сфері. В такому разі принципово змінюється структура правової реальності на основі пріоритету інтересів і права держави над інтересами й правами людини. Примітно, що А. Смітюх неодноразово виокремлює підпорядкування приватного права політичним цілям і міркуванням, тоді як політичні цілі стосуються сфери публічних інтересів, приватні ж інтереси є сферою приватного права за природним праворозумінням.

Наведені приклади з публічного дискурсу *суцїєї* проблематики приватного права потребують, на думку авторки, у контексті міжпредметних зв'язків із філософією права врахування у викладанні навчальних дисциплін «Приватне право» та «Міжнародне приватне право» належних пріоритету природного права європейських правових цінностей. Зокрема змістовного наповнення *критичним аналізом* чинного законодавства і практики його реалізації в частині їх належності пріоритету інтересів і прав людини чи, навпаки, *неналежності* (унаслідок політичних втручань, прямого позитивного, надімперативного регулювання у супереч вільному волевиявленню та свободі договору).

Список використаних джерел

1. Кузнєцова Н. С. Перспективи розвитку приватного права в контексті європейської інтеграції України. *Проблеми цивільного права та процесу*. Харків, 2018. С. 40–46. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/25_05_2018/pdf/10.pdf (дата звернення: 29.05.2025).

2. Актуальні проблеми приватного права : навч. посіб. / кол. авт.: І. В. Чеховська, Ю. Ю. Рябченко, В. А. Миколаєць та ін. ; Дер-жавний податковий університет. Ірпінь, 2024. 306 с. URL: https://dpu.edu.ua/images/2024/Photo_dlya_novyn_2024/Kafedra%20ci-vilnogo%20prava%20ta%20procesu/05%20traven%20Kafedra%20civil-nogo%20prava%20ta%20procesu/Posibnik_Aktualni%20problem%20p-rivatnogo%20prava_.pdf (дата звернення: 29.05.2025).
3. Міжнародне приватне право. Навчальний посібник. Практикум / В. О. Бажанов, О. О. Білик-Ромашенко, Т. В. Боднар, Е. М. Гра-мацький, І. А. Діковська, А. О. Кодинець, О. В. Кохановська, Р. А. Майданик, Л. В. Панова, Ю. Д. Притика, Л. І. Радченко, В. В. Цюра / кер. авт. кол. д-р юрид. наук, проф. І. А. Діковська. Київ: Юрінком Інтер, 2024. 368 с. URL: https://www.yurincom.com/files/contents/mizhnarodne-privatne-pravo-navchalnij-posibnik-praktikum.pdf?srsltid=AfmBOorlWXccvKx7eFuMLGQZK9_WYU3cTQcjkW7e1FOxD7uJI-THgF1B (дата звернення: 29.05.2025).
4. Суспільство, людина, право: досвід філософсько-правового осмис-лення : монографія / [О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань, С. Б. Жда-ненко та ін.] ; за ред. О. Г. Данильяна. Харків : Право, 2018. 350 с.
5. Чиста політика, правовий механізм чи просто вендетта? *Дискусія правників про те, якою є природа санкцій та якими мають бути пріоритети України в цьому питанні*. Українська Гельсінгська спілка з прав людини. 11.02.2021. URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/chysta-polityka-pravovyy-mekhanizm-chy-prosto-vendetta/> (дата звернення: 28.05.2025).
6. Соколовська О. М. Санкції як засіб зовнішньополітичного впливу. *ВІСНИК НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. Випуск 3(55). 2022. С. 82–86. URL: DOI [https://doi.org/10.20535/2308-5053.2022.3\(55\).269556](https://doi.org/10.20535/2308-5053.2022.3(55).269556) (дата звернення: 28.05.2025).
7. Третяков М., Свиридова Д., Павлюк А. Застосування санкцій: спори крізь призму практики ЄСПЛ. *Юридична практика. Pravo.ua*. 29 серпня 2023 р. URL: <https://pravo.ua/zastosuvannia-sanktsii-spory-kriz-pryzmu-praktyky-iespl/> (дата звернення: 28.05.2025).
8. Подолін М. Міжнародні санкції та їх вплив на український бізнес. *Юридична газета online*. 01.04.2025. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/mizhnarodni-sankciyi-ta-yih-vpliv-na-ukrayinskiy-biznes.html> (дата звернення: 28.05.2025).
9. Смітюх А. В. Економічні санкції за lex fori у контексті міжнарод-ного приватного права. *Правова держава*. 2025. Вип. 57. С. 211–219. <https://dspace.onu.edu.ua/bitstreams/83346f21-6522-4a8c-856d-285d77371c59/download> (дата звернення: 28.05.2025).

ДОСВІД ВИКЛАДАННЯ ІСТОРИКО-ПРАВОВИХ ДИСЦИПЛІН НА ІНОЗЕМНИХ ОСВІТНІХ ПРОГРАМАХ БАКАЛАВРА ПРАВА

*Орел Вікторія Анатоліївна,
старший викладач кафедри правознавства
Полтавський університет економіки і торгівлі*

Досвід викладання історико-правових дисциплін на іноземних освітніх програмах бакалавра права дозволяє виявити традиційні підходи до юридичної освіти, а також інноваційні методики та змістовні акценти, що формуються під впливом глобалізації. Це сприяє переосмисленню ролі історико-правових знань у підготовці фахівців у галузі права, адже глибоке розуміння витоків правових інститутів є основою ефективного реформування юридичної (правничої) освіти в Україні та стає ключем до гармонізації вітчизняних правничих шкіл із європейськими та світовими стандартами.

Реформування юридичної (правничої) освіти в Україні підтверджує тезу про зменшення ваги історії права у вихованні та освіті сучасних правників. У попередніх наукових розвідках автором констатувалося, що система української юридичної (правничої) освіти зіштовхнулася із загальною кризою викладання історико-правових дисциплін у правничих школах, яку констатують ряд українських та зарубіжних учених [1].

Про наслідки цього явища міркують німецькі професори В. Бургдорф та Корнел А. Цвірляйн, які вважають, що результатом може стати подальше зубожіння (загальне збідніння) правничої освіти. Сучасна догма підвищення ефективності дедалі частіше зводиться лише до скорочення тривалості навчання, «школофікації» (перетворення освіти на шкільний формат), спрощення аргументації, логічних міркувань та мислення, а також усунення навчальних дисциплін, визнаних «неактуальними». Це загрожує втратою правом, як однією з ключових сфер людського співіснування, здатності до глибокого осмислення та врахування історичного досвіду [2].

У праці Томаша Кухарського (Tomasz Kucharski) «The purpose(s) of teaching legal history in contemporary Poland: Current situation and future perspectives» (укр. «Чи слід та як викладати історію права на юридичній освіті в Польщі? Стан і майбутні

перспективи») наголошується, що ключова роль історії права полягає у виконанні функції вступного курсу – формування фундаменту юридичного мислення, проте глибокий історико-контекстуальний підхід доцільний лише після базової підготовки, тобто на пізніших етапах навчання [3].

Вивчення історії держави і права зарубіжних країн у вітчизняних правничих школах допомагає правнику адаптувати свої знання до різноманітних культурних контекстів, розуміти взаємодію різних правових систем і сприяє розвитку гнучкого та вдумливого підходу до правничих питань світового співтовариства.

Ретельно добирався і враховувався досвід аналогічних іноземних освітніх програм, зокрема, досвід реалізації базового (тривалістю 6 семестрів, 180 кредитів) та просунутого (поглибленого) (7-го та 8-го семестрів загалом 60 кредитів вищої освіти) рівнів юридичної програми Університету Лунда (Швеція) (Lund University, Sweden) (Juristprogrammet. URL: <https://www.jur.lu.se/utbildning/juristprogrammet/programstruktur>) щодо забезпечення формування здатності продемонструвати знання розвитку ідей у шведському та європейському праві; розуміння історичних правовідносин з критичної точки зору; розуміння основних особливостей правових систем світу; знання методологічних проблем, які виникають у зв'язку з дослідженням права у часі та просторі, та здатність у фактологічно правильній, незалежній, суворій та аналітичній манері враховувати передумови, контекст та легітимність правових норм у часі та просторі під час опанування навчальної дисципліни «Історія права з порівняльним правознавством» («Rättshistoria med komparativ rätt») (7,5 кредитів) [4].

Реалізація бакалаврської програми з права (Bachelor i jura) у Копенгагенському університеті (Данія) (University of Copenhagen, Denmark) (URL: <https://www.ku.dk/studier/bachelor/jura#adgangskrav>) передбачає під час вивчення курсу «Юридична історія» (Retshistorie) отримання знань, що дозволяють *пояснити* значні епохи в історії данського та європейського права з акцентом на розвиток найважливіших правових інститутів та інституцій, роль юридичної професії в розвитку права та взаємодію права з навколишнім суспільством; *пояснити* взаємозв'язок між данським та європейським правом, зосереджуючись на тому, як іноземне право та правова думка вплинули на розвиток данського права; *класифікувати* джерела права та *характеризу-*

вати різницю між різними джерелами права та взаємодію між ними; *пояснити*, як цифровізація (діджиталізація) впливає на сферу юридичної історії, а також навичок щодо *застосовування* юридичного методу до історичних юридичних джерел; *виявлення* питання для аналізу та *структурування* історико-правових явищ; *проведення* незалежного аналізу історичних юридичних джерел, як відомих, так і невідомих; *застосовування* загальних академічних стандартів роботи з джерелами та належної академічної практики.

У результаті здобувачі цієї бакалаврської програми з права засвоюють компетенції щодо *оцінки* різниці між правовою доктриною та правовою політикою в історичному контексті права, а також обговорення ролі юриста та інших суб'єктів у розвитку права; *порівняння результатів* аналізу правових джерел із сучасними правовими тенденціями, маючи змогу самостійно вибирати та включати відповідні правові джерела. Спираючись на історичні тенденції у праві, здобувачі отримують *компетенції* щодо *обговорення* та *проблематизації* легітимації права впродовж історії на основі правових історичних тенденцій; *професійного та лінгвістично правильного висловлювання та формулювання* своїх аргументів структуровано і послідовно; *співпраці* в групах з іншими здобувачами над вирішенням конкретних проблем; визначення власних навчальних потреб та структурування власного навчання [5].

Університет Тренто (Італія) (University of Trento, Italy) пропонує до вивчення курс «Історія західної правової традиції», мета якого полягає в тому, щоб дозволити здобувачам вищої освіти отримати знання про фундаментальні лінії історії західної правової традиції через вивчення відносин між правом і релігією в порівняльній перспективі [6].

Вивчення історії держави і права України в провідних вітчизняних правничих школах сприяє глибокому розумінню витоків українського права і держави, формуванню правосвідомості в контексті національної історії та культурних особливостей українського народу.

Іноземні заклади вищої освіти активно включають вітчизняний історико-правовий компонент до освітніх програм бакалавра права. Наприклад, у Леонському університеті (Іспанія) (University of León, Spain), в межах здобуття ступеня з права (Grado en Derecho) (<https://www.unileon.es/estudiantes/oferta->

academica/grados/grado-en-derecho), у першому семестрі першого року навчання вивчається курс «Історія права та інституцій», який спонукає здобувачів вищої освіти до вивчення іспанського історичного права та еволюції відправлення правосуддя в іспанському історичному праві [7].

Здобувачі ступеня з права засвоюють такі *компетенції*: (C1) продемонструвати знання та розуміння в галузі навчання, яка базується на основі загальної середньої освіти та на рівні, який, хоча й підтримується підручниками для поглибленого навчання, також включає деякі аспекти, які передбачають передові знання в їхній галузі навчання.

У *результаті* вивчення навчальної дисципліни здобувачі вищої освіти повинні *розуміти* іспанське історичне право; еволюцію здійснення правосуддя в іспанському історичному праві.

У Мадридському університеті Карлоса III (Іспанія) (University Charles III of Madrid, Spain) реалізується програма бакалавра права (Bachelor in Law. URL: <https://www.uc3m.es/bachelor-degree/law#program>), у другому семестрі першого року навчання якої викладається курс «Історичні основи правової системи» (6 ECTS), що забезпечує здобувачам вищої освіти краще розуміння правових концепцій шляхом їх історичного аналізу в рамках різноманітних послідовних політичних моделей. Лише через усвідомлення цієї історичної глибини здобувачі можуть повністю зрозуміти та оцінити інструменти, які вони використовуватимуть у глобалізованому та нестабільному правовому порядку. Вивчаючи еволюцію нормативної системи, певних інститутів та юридично-політичної доктрини, здобувачі зможуть відкрити соціальну цінність права, розвинути критичне мислення, підвищити свою здатність до синтезу та, зрештою, озброїти себе інструментами інтерпретації, які дозволять їм бути активними учасниками свого професійного майбутнього, а не просто накопичувачами даних [8].

Університетський коледж Лондона (University College London (UCL), UK) пропонує курси «Історичний розвиток загального права» (Historical Development of the Common Law) та «Історія англійського права» (History of English Law) [9; 10]. Основною темою обох курсів є правові зміни: чому і як закон змінюється. Здобувачі вищої освіти досліджують окремі теми з історії загального права, багато з яких є предметом наукових дискусій. Модулі не передбачають попередніх знань історії чи англій-

ського права. Їх метою є надання всебічного розуміння окремих аспектів англійської правової історії від Середньовіччя до сучасності. Здобувачі вищої освіти аналізують інтелектуальні, соціальні, політичні та доктринальні аспекти правових змін в Англії, розвивають аналітичні навички та здатність оцінювати природу й причини таких перетворень.

Отже, аналіз зарубіжного досвіду викладання історико-правових навчальних дисциплін засвідчує їхню важливу роль у формуванні критичного правового мислення, розумінні правових традицій і сучасних викликів. Для України адаптація подібних підходів може сприяти оновленню змісту правничої освіти та посиленню її міждисциплінарного й аналітичного потенціалу.

Список використаних джерел

1. Орел В. Юридична аргументація у процесі вивчення історико-правових дисциплін: інноваційні підходи у підготовці майбутніх правників в контексті реформи юридичної (правничої) освіти. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «Юридичні науки». 2025. Том 12. № 1 (45). С. 173-184. DOI: <https://doi.org/10.23939/law2025.45.173>.
2. Siemens D. Towards a New Cultural History of Law. *Law and Historiography: Contributions to a New Cultural History of Law*. 2012. Vol. 3. № 2. URL: <http://www.inter-disciplines.org/index.php/indi/article/view/64/52>.
3. Derry C., Howells C. (Eds.). *Legal History in the Curriculum: Comparative Perspectives, Critical Approaches and Future Directions* (1st ed.). Routledge, 2025. URL: <https://doi.org/10.4324/9781003487937>.
4. Rättshistoria med komparativ rätt. Lunds Universitet. Juridiska Fakulteten. URL: <https://kursplaner.lu.se/svenska/LAGF02.pdf> (дата звернення: 01.05.2025).
5. Retshistorie/Legal history. University of Copenhagen. URL: <https://kurser.ku.dk/course/jjub57013u/2024-2025> (дата звернення: 05.05.2025).
6. History of western legal tradition. University of Trento. URL: https://unitn.coursecatalogue.cineca.it/insegnamenti/2025/50395_648306_92932/2017/50395/10661?annoOrdinamento=2017&coorte=2024; <https://webapps.unitn.it/du/en/Persona/PER0003658/Didattica> (дата звернення: 10.05.2025).
7. Historia del derecho y de las instituciones. University of León. URL: <https://www.unileon.es/estudiantes/oferta-academica/grados/grado-en-derecho/plan-estudios?id=0304001&cursoa=2024&te=G>;

https://www.unileon.es/ficheros/guias-docentes/docnet/guia_00304001_2024_25.html (дата звернення: 15.05.2025).

8. Historical foundations of the legal system. University Charles III of Madrid. URL: <https://aplicaciones.uc3m.es/cpa/generaFicha?est=206&plan=397&asig=13567&idioma=2>; <https://aplicaciones.uc3m.es/cpa/cpa/generaFichaPDF?ano=2022&plan=413&asignatura=13567&idioma=2> (дата звернення: 25.05.2025).
9. Historical Development of the Common Law (LAWS0329). UCL. URL: <https://www.ucl.ac.uk/module-catalogue/modules/historical-development-of-the-common-law-LAWS0329> (дата звернення: 01.06.2025).
10. History of English Law (LAWS0018). UCL. URL: <https://www.ucl.ac.uk/module-catalogue/modules/history-of-english-law-LAWS0018> (дата звернення: 01.06.2025).

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА НА ОСВІТУ В УМОВАХ ВІЙНИ: ПРИВАТНО-ПРАВОВИЙ ВИМІР

Білокінь Ірина Владиславівна,

здобувачка 1 курсу освітньої програми «Право» ступеня бакалавр, кафедра правознавства;

Науковий керівник: Терела Г. В., канд. іст. наук, доцент кафедри правознавства

Полтавський університет економіки і торгівлі

Освіта є фундаментальним правом кожної людини, визнаним як на національному, так і на міжнародному рівні. Вона виступає необхідною умовою розвитку особистості, її самореалізації, професійного зростання та активної участі в житті суспільства. Конституція України у статті 53 гарантує кожному право на освіту [1]. Закон України «Про освіту» № 2145-VIII від 05.09.2017 р., а також низка міжнародних договорів, зокрема Загальна декларація прав людини (ст. 26), Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (ст. 13), Конвенція про права дитини (ст. 28) підкреслюють важливість забезпечення доступу до якісної освіти для всіх без винятку.

У довоєнний період система освіти в Україні була зорієнтована насамперед на публічно-правову модель функціонування, в якій ключову роль відігравала держава. Саме вона забезпечувала фінансування, контроль за дотриманням освітніх стандартів, затвердження програм, акредитацію та ліцензування навчальних закладів. Приватні освітні ініціативи мали допоміжне або альтернативне значення й не складали істотної конкуренції державній системі, особливо на рівні середньої освіти.

Повномасштабна війна в Україні, що триває з 2022 року, поставила під серйозну загрозу одне з базових прав людини – право на освіту. Воєнні дії не лише зруйнували освітню інфраструктуру, а й спричинили глибоку соціальну, економічну та психологічну кризу, яка безпосередньо впливає на здатність держави, освітніх закладів і громадян реалізовувати освітнє право в умовах надзвичайної ситуації. Освіта перестала бути лише плановим соціальним процесом – вона перетворилася на виклик виживання, адаптації та збереження людського потенціалу країни.

Утім, з початком повномасштабної війни в 2022 році традиційна модель реалізації права на освіту зазнала істотного тиску. Бойові дії, обстріли, окупація окремих територій, руйнування інфраструктури та масове переміщення населення спричинили значні труднощі для державних навчальних закладів у забезпеченні безперервного навчального процесу. Багато педагогів та здобувачів освіти все ще залишаються на тимчасово окупованих територіях, де потребують особливої підтримки з боку держави [2]. За даними Міністерства освіти і науки України, станом на травень 2025 року 3676 закладів освіти пошкоджено та 387 зруйновано повністю [3]. Це зумовило об'єктивну потребу в активізації ролі приватних суб'єктів у забезпеченні доступу до освіти. Крім того, мільйони українців були змушені евакуюватися в інші регіони або за кордон, що призвело до розриву навчального процесу, втрати зв'язку з освітнім середовищем, а часто й документів про освіту.

Фактично відбулася зміна балансу між публічним і приватним: приватні школи, онлайн-платформи, освітні стартапи, волонтерські організації, ІТ-компанії, благодійні фонди та навіть окремі громадяни почали виконувати частину функцій, які раніше були монополією держави. Зокрема, мова йде про:

- організацію дистанційного навчання, у тому числі для дітей у прифронтових та окупованих регіонах;
- надання технічної підтримки, включаючи забезпеченням гаджетів, ноутбуків, доступу до інтернету;
- психологічну підтримку здобувачів освіти та викладачів, що є критично важливою умовою повноцінного освітнього процесу в умовах постійних тривог і стресу;
- створення нових онлайн-курсів і платформ безкоштовних або за пільговими умовами;

– адаптацію контенту до нових умов, включаючи спрощення програм, переклад навчальних матеріалів, інтеграцію елементів безпеки та самозахисту.

Цей процес свідчить не лише про прагматичну реакцію на обставини, але й про формування нової моделі освітнього ландшафту, у якій держава вже не є єдиним і виключним гарантом реалізації права на освіту. Навпаки – приватні суб'єкти, через контрактні та ініціативні механізми, активно включаються в освітній процес, надаючи суспільству альтернативні або навіть більш гнучкі рішення.

У цьому контексті постає потреба в переосмисленні нормативної моделі освіти: правове поле має бути оновлене таким чином, щоб не лише гарантувати свободу освітньої діяльності, а й забезпечити її узгодженість із загальнодержавними цілями. Крім того, необхідне врегулювання механізмів партнерства між державою та приватним сектором, зокрема через укладення публічно-приватних договорів, спільні освітні проекти, спрощення процедур акредитації для інноваційних освітніх платформ.

У таких умовах основним способом збереження доступу до знань стало дистанційне або гібридне навчання. Однак ця форма викрила глибоку цифрову нерівність серед учнів і студентів. Значна частина дітей не має персонального комп'ютера або планшета, доступу до швидкісного інтернету, а іноді навіть до стабільної електроенергії. Батьки або опікуни не завжди можуть надати технічну чи методичну допомогу, особливо в родинах, які постраждали внаслідок бойових дій чи перебувають у складних матеріальних умовах. Дистанційна освіта потребує цифрової грамотності, самодисципліни, стабільного середовища для навчання – а саме це найчастіше є недоступним під час війни. У результаті діти вразливих категорій ризикують втратити повноцінну освіту.

Окрім технічних і організаційних труднощів, надзвичайного значення набули психологічні аспекти реалізації права на освіту. Діти, які стали свідками насильства, втратили близьких або пережили евакуацію, часто стикаються з тривалим стресом, посттравматичними станами, тривожністю. Це знижує їхню здатність до навчання, зменшує мотивацію й концентрацію уваги. Психоемоційне виснаження стосується й педагогів, які, попри складні обставини, продовжують працювати, нерідко – у надзвичайно важких умовах. У цих обставинах освітній процес вимагає не тільки оновлення змісту, а й створення безпечного

емоційного середовища, інтеграції психологічної підтримки, зменшення навчального навантаження, введення гнучких підходів до оцінювання й відвідування.

Особливу увагу в умовах війни потребують діти з інвалідністю, вихованці інтернатних закладів, внутрішньо переміщені особи, малозабезпечені сім'ї, а також діти на тимчасово окупованих територіях. Для них доступ до освіти не просто ускладнений – він часто майже повністю відсутній. Тут особливо важливо забезпечити інклюзивні освітні формати, дистанційне або домашнє навчання, адаптовані програми та юридичну підтримку. Наприклад, діти з територій, де не працюють українські школи, повинні мати можливість скласти екзамени, пройти атестацію або продовжити навчання в інших регіонах без бюрократичних перешкод.

Важливу роль у подоланні освітньої кризи відіграє міжнародна спільнота. ЮНІСЕФ, ЮНЕСКО, Європейська комісія, уряди інших країн та неурядові організації надають фінансову, технічну та експертну підтримку Україні. Відновлення зруйнованих шкіл, забезпечення технікою, запуск освітніх платформ, підтримка українських студентів за кордоном – усе це є прикладами солідарності та транснаціонального забезпечення права на освіту. Зокрема, за підтримки ЮНЕСКО реалізуються ініціативи щодо підвищення безпеки шкіл у зонах ризику, облаштування укриттів, забезпечення навчальних матеріалів, а також психологічна підтримка школярів і педагогів [4]. Водночас міжнародна допомога не повинна замінювати системну політику держави. Саме держава, попри воєнний стан, зобов'язана зберегти доступність освіти, розвивати цифрову інфраструктуру, захищати педагогів, а також створювати законодавчі та організаційні умови для участі приватного сектору у вирішенні освітніх проблем.

Таким чином, війна виявила потенціал приватного сектора як активного учасника реалізації права на освіту та водночас продемонструвала необхідність формування нового правового балансу між державними та приватними механізмами у сфері освіти.

Право на освіту в умовах війни – це не лише питання навчального процесу, а й глибоке соціально-правове питання, що стосується рівності, гуманності, справедливості та перспективи відновлення країни. Сучасна війна трансформує саму суть освіти: вона перестає бути суто академічною сферою і перетворюється на інструмент підтримки, інтеграції, збереження цінностей та формування стійкості суспільства. Завдання держави,

освітнянської спільноти, громадянського суспільства та міжнародних партнерів – зробити так, щоб навіть у найтемніші часи українські діти та молодь не втратили можливості вчитися, розвиватися й мріяти про майбутнє.

Реалізація права на освіту в умовах війни є надзвичайно складним, але критично важливим завданням для держави та суспільства. Вона потребує гнучких освітніх моделей, цифрової підтримки, залучення приватного сектору та активної міжнародної допомоги. Найбільш вразливі категорії дітей потребують особливої уваги, адаптованих форматів навчання і соціального захисту. Освіта в умовах війни – це не лише знання, а й засіб захисту майбутнього країни, і вона має бути доступною навіть у найтяжчі часи.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Освіта в умовах воєнного стану / Освітній омбудсмен України. URL: <https://eo.gov.ua/osvita-v-umovakh-voiennoho-stanu/2022/04/11/>
3. 7 мільйонів дітей війни в Україні / Міністерство освіти і науки України. URL: <https://saveschools.in.ua/>
4. Навчання під час війни: Як ЮНЕСКО допомагає зробити українські школи безпечнішими для дітей та вчителів / UNESCO. URL: <https://www.unesco.org/uk/articles/navchannya-pid-chas-viyny-yak-yunesko-dopomahaye-zrobyty-ukrayinski-shkoly-bezpechnishymy-dlya-ditey>.

ОСВІТНІЙ ПОТЕНЦІАЛ ВИВЧЕННЯ ПРИВАТНОГО ПРАВА ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ СВІДОМОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Дормед Анастасія Валеріївна,

здобувачка 1 курсу магістерського рівня вищої освіти, кафедра фізики конденсованного стану;

Науковий керівник: Ярошевська Т. В., д-р юрид. наук, доцент, кафедри соціологічно-психологічних та гуманітарних наук Дніпровський державний технічний університет

У сучасному українському суспільстві, яке перебуває в стані постійних соціальних трансформацій, зростає значення правової освіти як механізму формування правосвідомої особистості.

Особливої актуальності набуває вивчення приватного права, оскільки воно безпосередньо стосується повсякденного життя громадян, регулює відносини власності, зобов'язань, спадкування, сімейні й трудові відносини.

Для студентської молоді, яка ще тільки починає свій шлях у доросле життя, ознайомлення з основами приватного права є не лише навчальним завданням, а й важливим елементом особистісного розвитку. Знання норм цивільного, сімейного, трудового права сприяє підвищенню рівня юридичної грамотності, умінню захищати свої права, укладати договори та уникати правових помилок у майбутньому [1, с. 149].

В умовах реформування освітньої системи важливо забезпечити не лише формальне засвоєння знань, але й створити умови для активного залучення студентів до правових дискусій, ролевих ігор, кейсів, що базуються на реальних ситуаціях. Такий підхід дозволяє сформувати не лише знання, а й відповідне ставлення до правових норм – як до необхідного інструменту захисту своїх інтересів та досягнення справедливості.

Окремої уваги заслуговує формування правової культури. Вона включає не тільки знання правових норм, але й усвідомлення власної відповідальності, готовності до конструктивного діалогу, вміння діяти в рамках правового поля. Вивчення приватного права в цьому контексті сприяє розвитку поваги до прав інших, формуванню почуття соціальної відповідальності [2, с. 28].

Студентська молодь – це майбутнє не лише професійної, а й громадянської еліти країни. Саме тому важливо вже на початку освітнього шляху прищепити навички правового мислення, орієнтації в законодавстві, критичної оцінки правових ситуацій. Правова освіта має бути живою, змістовною та прикладною [3, с. 86].

У цьому контексті варто звернути увагу на потребу інтеграції інноваційних методів викладання приватного права. Це може бути моделювання судових процесів, використання віртуальних платформ, вивчення реальних кейсів із судової практики. Такі інструменти підвищують мотивацію студентів, формують активну позицію, розвивають комунікативні та аналітичні навички.

Крім того, важливим є міждисциплінарний підхід до вивчення права. Вивчення основ економіки, соціології, психології дозволяє глибше зрозуміти суть правових відносин, механізми

їх виникнення і вирішення конфліктів. Це сприяє формуванню цілісного уявлення про роль права у суспільстві.

У підсумку можна стверджувати, що вивчення приватного права є необхідним елементом освітнього процесу в закладах вищої освіти. Воно сприяє не лише професійному розвитку, а й формуванню свідомого, активного громадянина. Освітній потенціал цієї дисципліни надзвичайно широкий і потребує належного теоретичного, методичного та практичного супроводу.

Тільки через якісну освіту можливе становлення правової держави, де кожен громадянин знає і вміє реалізовувати свої права. І роль студентської молоді в цьому процесі – ключова.

Список використаних джерел

1. Ярошевська Т. В. Правова освіта для студентів вищих технічних навчальних закладів. *Право України*. 2010. № 5. С. 149–153.
2. Марущак І. М. Підвищення правової грамотності молоді як чинник розвитку громадянського суспільства. *Юридичний журнал*. 2020. № 4. С. 23–29.
3. Романова А. О. Правосвідомість та національна ідея – основа стабільного державно-правового розвитку суспільства. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2023. № 2 (38). С. 85–90.

Наукове видання

ТРАДИЦІЇ ТА ІННОВАЦІЇ РОЗВИТКУ ПРИВАТНОГО ПРАВА В УКРАЇНІ: ОСВІТНІЙ ВИМІР

МАТЕРІАЛИ

XIV Всеукраїнської
науково-практичної конференції

(м. Полтава, 5 червня 2025 року)

Дизайн обкладинки А. С. Шустваль
Комп'ютерне верстання О. С. Корніліч

Формат 60×84/16. Ум. друк. арк. 8,2.
Зам. № 401/2263.

Видавець і виготовлювач
Полтавський університет економіки і торгівлі
к. 48, вул. Івана Банка, 3, м. Полтава, 36003.
E-mail: pvv.puet@gmail.com.

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 8076 від 28.02.2024 р.